

Izveštaj o pravima žena
i rodnoj ravnopravnosti
u Srbiji
za 2020. godinu

PreneraŽena

Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2020. godinu

Tema u fokusu: Učešće žena u političkom životu

Kosana Beker

Biljana Janjić

Valentina Lepojević

Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2020. godinu sačinjen je uz podršku Kancelarije Visoke komesarke Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Ženevi, i ne odražava nužno stavove i politike Ujedinjenih nacija.

Septembar 2021.

Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2020. godinu

Autorke: Kosana Beker, Biljana Janjić, Valentina Lepojević

Saradnice/saradnici: Maja Mirkov, Sonja Kojić i Ognjen Stančić

Izdavač: Udruženje građanki FemPlatz, Pančevo

Dizajn:
MaxNova doo Beograd

Štamparija:
MaxNova doo Beograd

Tiraž:
100 komada

SADRŽAJ

UVOD.....	4
NACIONALNI KONTEKST	6
RODNO SENZITIVNI PODACI I STATISTIKA	10
MEHANIZMI ZA RODNU RAVNOPRAVNOST	12
MEĐUNARODNE OBAVEZE I IZVEŠTAVANJE U OBLASTI RODNE RAVNOPRAVNOSTI I PRAVA ŽENA	16
ZAKONI I JAVNE POLITIKE U SRBIJI OD ZNAČAJA ZA RODNU RAVNOPRAVNOST I PRAVA ŽENA	19
POLOŽAJ ŽENA U SRBIJI	21
Diskriminacija žena	22
Diskriminatorni rodni stereotipi.....	23
Praksa Poverenika za zaštitu ravnopravnosti	27
Višestruka diskriminacija žena	29
Učešće žena u javnom i političkom životu	36
Učešće žena u političkim strankama i pokretima	38
Učešće žena na lokalnom nivou.....	40
Istraživanje o položaju i učešću starijih žena u političkom i javnom životu u Srbiji	42

Ženske organizacije, feministički pokreti i aktivizam žena na lokalnom nivou	43
Žene, mir, bezbednost.....	46
Obrazovanje	49
Obrazovanje tokom epidemije kovida-19	52
Rad, zapošljavanje i ekonomsko osnaživanje	54
Uticaj epidemije kovida-19	58
Zdravlje i zdravstvena zaštita	60
Nasilje prema ženama	66
Femicid.....	70
Nasilje prema višestruko diskriminisanim grupama žena	71
Trgovina ženama i devojčicama.....	74
Medijsko izveštavanje o nasilju prema ženama.....	75
Pristup pravdi	79
Porodični i imovinski odnosi	82
LITERATURA.....	86
ZAKONI I PODZAKONSKA AKTA.....	92
INTERNET IZVORI	95

Lista tabela

Tabela 1: Međunarodni indeksi: Srbija	11
Tabela 2: Lokalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost	15
Tabela 3: Pregled broja žena i muškaraca na vodećim pozicijama u političkim strankama pokretima	39
Tabela 4: Polna zastupljenost u JLS	41

Tabela 5: Udeo žena u MO i VS	41
Tabela 6: Podaci o obrazovanju (Istraživanje višestrukih pokazatelja MICS6)	47
Tabela 7: Upisani po polu i nivou obrazovanja, školska 2019/2020. godina	50
Tabela 8: Zaposlenost, nezaposlenost, stope (ne)aktivnosti, po polu	51
Tabela 9: Stavovi o nasilju prema ženama (MICS6)	56

01

UVOD

Tokom 2020. godine objavile smo nulti izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2019. godinu, kojim smo započele redovno godišnje izveštavanje, u saradnji sa Timom UN za ljudska prava u Srbiji.

Pred vama je prvi izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2020. godinu koji je i ovog puta izrađen u saradnji sa Timom UN za ljudska prava. Godina za nama bila je izazovna na mnogo nivoa. Pandemija korona virusa blokirala je ceo svet i otkrila nespremnost država, posebno u pogledu obezbeđivanja adekvatne zdravstvene zaštite, da se bore sa ovakvim izazovom. Zdravstvena kriza izazvala je mnoge druge krize na globalnom i na nacionalnim nivoima, a neravnopravnosti koje postoje u društvima dodatno su produbljene. Brojna istraživanja urađena tokom 2020. godine pokazala su da su žene pogođene pandemijom mnogo više od muškaraca.

Žene u Srbiji imaju ista prava kao i muškarci, ali je njihov položaj lošiji. Žene su diskriminisane na osnovu pola i roda, u lošijem su položaju od muškaraca u javnoj i u privatnoj sferi, izložene su diskriminatornim rodnim stereotipima i nasilju. Manje su zaposlene iako su obrazovanije, rade na slabije plaćenim poslovima, opterećene su radom u domaćinstvu i brigom o deci više od muškaraca

i manje učestvuju u odlučivanju. Žene iz višestruko marginalizovanih grupa u riziku su od višestruke diskriminacije, izložene su specifičnim oblicima nasilja i u lošijem su položaju i u poređenju sa ženama iz opšte populacije i u poređenju sa muškarcima iz svojih grupa. Epidemija kovida-19 u Srbiji dodatno je uticala na pogoršanje položaja žena i urušavanje njihovih prava.

U izveštaju smo dale kratak pregled položaja žena u Srbiji u 2020. godini, a tema koja nam je u fokusu, pored situacije u vezi sa kovidom-19, ove godine je politička participacija žena, s obzirom da su tokom 2020. godine u Srbiji održani parlamentarni i lokalni izbori.

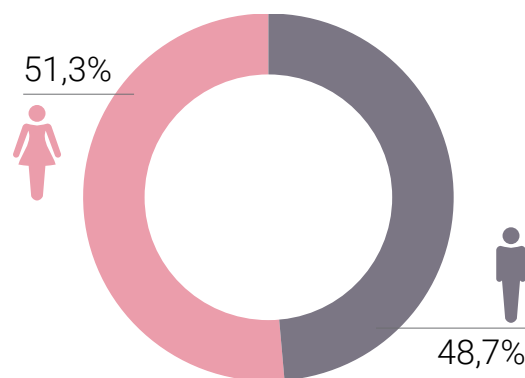
Izveštaj je zasnovan na postojećim istraživanjima i izveštajima međunarodnih organizacija, nacionalnih institucija i organizacija, kao i organizacija civilnog društva. U izveštaju su predstavljeni stavovi i mišljenja žena koje smo sakupile kroz fokus grupe, radionice i individualne razgovore o izazovima sa kojima se suočavaju žene i predlozima za unapređenje njihovog položaja, sa posebnim fokusom na učešće žena u političkom životu. Kao i prošle godine, za izveštaj smo koristile strukturu Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW konvencija), koju smo prilagodile nacionalnom kontekstu.

02 NACIONALNI KONTEKST

Republika Srbija je svrstana u zemlje čije su ekonomije klasifikovane sa višim srednjim dohotkom.¹ Srbija je podeljena na pet statističkih regiona, 29 upravnih okruga i ima 174 jedinica lokalne samouprave. Regioni i jedinice lokalne samouprave raspoređeni su u pet grupa po nivou razvijenosti, u odnosu na demografske pokazatelje, pokazatelje socijalne i ekonomske razvijenosti, stepenu obrazovanja stanovništva i kompenzacijama za gradove.²

Procenjen broj stanovnika Srbije u junu 2019. godine bio je 6.945.235, od toga je 51,3% žena.³ Procenat mladih (do 14 godina) je 14,3%, a procenat starijih od 65 godina prešao je petinu stanovništva (20,7%).⁴ Prosečna starost stanovništva je 43,3 godine, a prosečan životni vek muškaraca je 73,1, a žena 78,3.⁵ Prema istraživanju Ujedinjenih nacija, Srbija je država u Evropi sa najvećom

Procenjen broj stanovnika Srbije u 2019. godini je 6.945.235.

razlikom između žena i muškaraca starijih od 65 godina koji žive u samačkim domaćinstvima, pa žena starijih od 65 koje žive same ima 44,8% više u odnosu na muškarce u istoj starosnoj grupi.⁶

U 2019. godini stopa rizika od siromaštva iznosila je 23,2%, što je u odnosu na 2018. godinu niže za 1,1%.⁷ Mlađi od 18 godina najviše su izloženi riziku od siromaštva (28,9%), a najnižu stopu rizika je kod osoba starijih od 65 godina (21,1%).⁸ Posebno visoka stopa rizika od siromaštva postoji kod domaćinstva koju čine dve odrasle osobe sa troje ili više izdržavane dece (51,9%) i samohrani roditelji s jednim detetom ili više izdržavane dece (41,6%).⁹ Žene su (7,2%) siromašnije od muškaraca (6,9%).¹⁰

Usled pandemije kovida-19 dodatno je pogoršan životni standard svih osetljivih grupa.¹¹ Rezultati istraživanju o posledicama pandemije na prihode i potrošnju domaćinstava iz perspektive osetljivih grupa pokazuju da su zbog pogoršanja mogućnosti za prihodovanje, izmirenje redovnih obaveza i kvalitetnu ishranu posebno bile zabrinute žene žrtve nasilja, beskućnici/ce i romska populacija. Osnovne strategije preživljavanja tokom krize, u većini domaćinstava svih osetljivih grupa, bile su kupovina samo osnovnih namirnica, jeftinih proizvoda ili manjih količina proizvoda.¹² Za starije osobe i osobe sa invaliditetom izazov su predstavljale promene u mogućnostima za pristup uslugama socijalne i zdravstvene zaštite, dok su samohrani roditelji isticali promene uslova u obrazovanju dece. Većina pripadnika osetljivih grupa zabrinuta je za svoju budućnost i budućnost svoje porodice.¹³

¹ Data for Serbia, Upper middle income, the World Bank data, dostupno na: <https://data.worldbank.org/?locations=RS-XT>

² Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave za 2014. godinu, „Sl. glasnik RS“, br. 104/2014

³ Demografska statistika, 2020, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G202014017.pdf>

⁴ Statistički godišnjak 2020, Republički zavod za statistiku, Beograd 2020, str. 25, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20202053.pdf>

⁵ Ibid.

⁶ Yumiko Kamiya and Sara Hertog, *Measuring household and living arrangements of older persons around the world: The United Nations Database on the Households and Living Arrangements of Older Persons 2019*, Population Division, Technical Paper No. 2020/03, United Nations, Department of Economics and Social Affairs, decembar 2020, str. 25, dostupno na: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org/development/desa/pd/files/files/documents/2020/Dec/desa-pd-technicalpaper-living_arrangements_of_older_persons_2019_0.pdf

⁷ Siromaštvo i socijalna nejednakost, 2019, Republički zavod za statistiku, 15.10.2020, dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20201015-siromastvo-i-socijalna-nejednakost-2019/?a=0&s=2403> (pristupljeno 27.01.2021)

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ocena kretanja siromaštva, životnog standarda i odgovor na Covid-19 pandemiju, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Beograd, 2020, str. 1, dostupno na: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2020/10/Ocena_kretanja_siromastva_LAT.pdf

¹¹ Posledice Covid-19 pandemije na prihode i potrošnju domaćinstava iz perspektive osetljivih grupa, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Beograd, 03.11.2020, dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/posledice-covid-19-pandemije-na-prihode-i-potrosnju-domacinstava-iz-perspektive-osetljivih-grupa/> (pristupljeno 27.01.2021)

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

Prosečna zarada u Srbiji za decembar 2020. godine iznosila je 90.849 dinara, odnosno, 66.092 dinara bez poreza i doprinosa.¹⁴ Medijalna neto zarada za decembar 2020. godine iznosila je 48.676 dinara, što znači da je 50% zaposlenih ostvarilo zaradu do navedenog iznosa.¹⁵ Prema podacima iz 2019. godine, stopa apsolutnog siromaštva je 7%, što znači da oko 480 hiljada građanki i građana u Srbiji nije u stanju da zadovolji osnovne životne potrebe.¹⁶

Tokom 2020. godine naglo je porastao fiskalni deficit, koji sada iznosi 8,1% BDP, uglavnom usled stimulativnog fiskalnog programa kao odgovora na krizu izazvanu kovidom-19, a javni dug je porastao na 58,2% BDP.¹⁷ Pored napora za ekonomski post-kovid oporavak, neophodno je da Srbija odgovori na izazove koji uključuju smanjenje broja stanovnika, nedostatak radne snage i klimatske promene, dok nastavak rasta Srbije zavisi od tempa procesa pristupanja Evropskoj uniji.¹⁸ S tim u vezi, u 2020. godini Srbija nije otvorila nijedno pregovaračko poglavlje.¹⁹

Vanredno stanje

U cilju suzbijanja i sprečavanja širenja zarazne bolesti kovid-19 i zaštite stanovništva, u Srbiji je 15. marta 2020. godine proglašeno vanredno stanje,²⁰ koje je trajalo 53 dana. Tokom trajanja vanrednog stanja uvedene su mere kojima je ograničena sloboda kretanja.²¹ Ovim merama najviše su pogođene starije osobe, čija je sloboda kretanja 35 dana bila potpuno suspendovana, uz pretnju sankcijom.²²

¹⁴ *Prosečne zarade po zaposlenom, decembar 2020*, Republički zavod za statistiku, 25.02.2021, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Html/G20211052.html>

¹⁵ Ibid.

¹⁶ *Ocena kretanja siromaštva, životnog standarda i odgovor na Covid-19 pandemiju*, op.cit, str. 1.

¹⁷ *The World Bank In Serbia - Overview*, the World Bank data, oktobar 2020, dostupno na: <https://www.worldbank.org/en/country/serbia/overview>

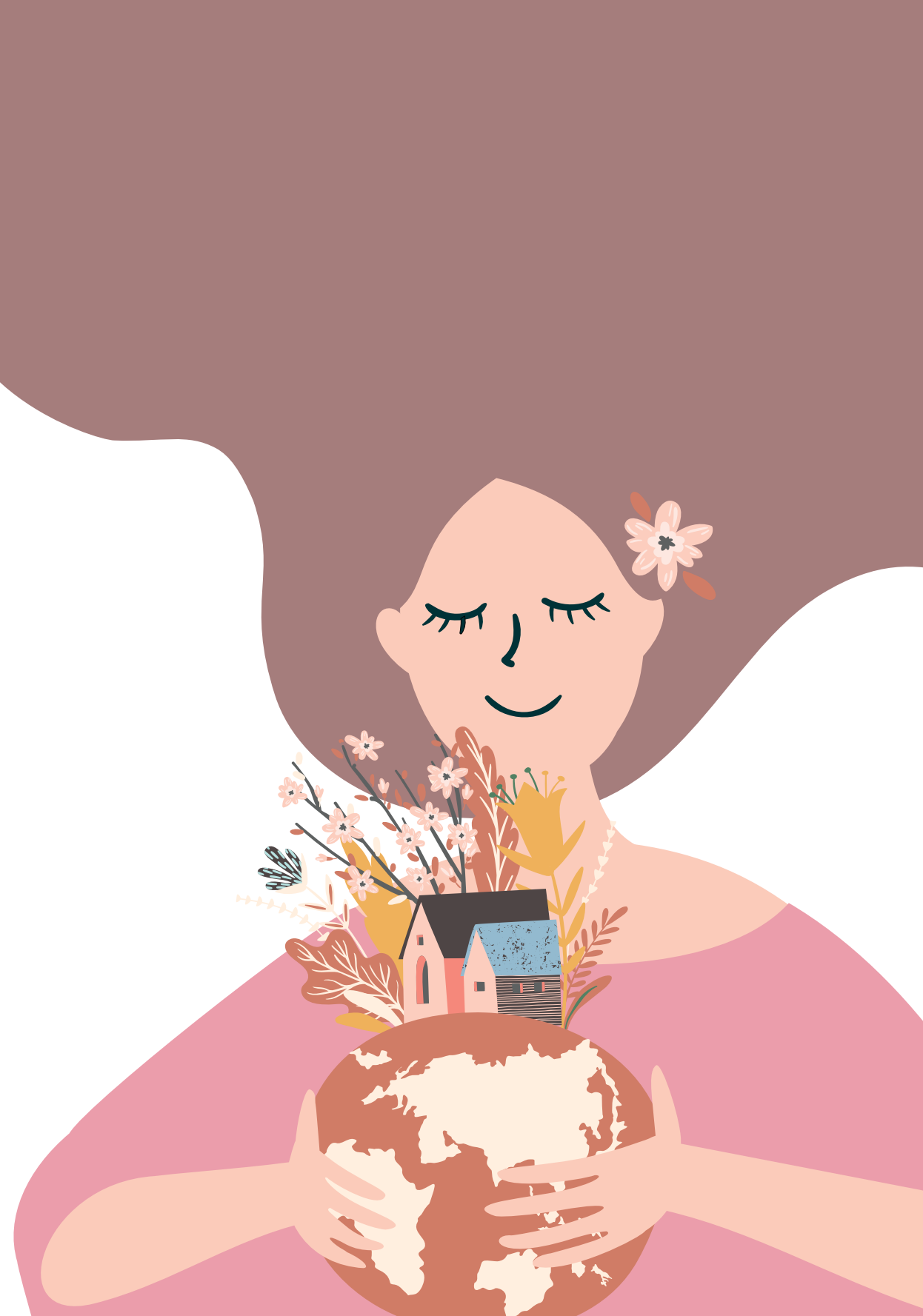
¹⁸ Ibid.

¹⁹ *Novi Alarm izveštaj dokumentuje zarobljavanje države u Srbiji*, prEUgovor, 17.11.2020, dostupno na: <http://www.pruegovor.org/Vesti/1613/Novi-Alarm-izvestaj-dokumentuje-zarobljavanje.shtml> (pristupljeno 27.01.2021)

²⁰ Odluka o proglašenju vanrednog stanja, „Sl. glasnik RS”, br. 29/2020

²¹ Naredba o ograničenju i zabrani kretanja lica na teritoriji Republike Rrbije („Sl. glasnik RS”, br. 34/2020, 39/2020, 40/2020, 46/2020 i 50/2020), Naredba o organizovanju i sprovođenju mere karantina („Sl. glasnik RS”, br. 33/2020) i dr.

²² Naredbom o ograničenju i zabrani kretanja osobama starijim od 65 godina, koje žive na naseljenim mestima preko 5.000 stanovnika, kao i osobama starijim od 70 godina u naseljenim mestima do 5.000 stanovnika, kretanje je u potpunosti zabranjeno, izuzev subotom, od 04 do 07 časova. Kasnije su ove mere delimično relaksirane.

03 RODNO SENZITIVNI PODACI I STATISTIKA

U odnosu na prethodni izveštaj, u Srbiji nije došlo do unapređenja prikupljanja i/ili veće transparentnosti rodno senzitivnih podataka i statistike. Republički zavod za statistiku raspolaže podacima razvrstanim po polu u različitim oblastima života,²³ koji se prikupljaju iz različitih izvora, a objavljuju se i u publikacijama *Žene i muškarci u Republici Srbiji*. Poslednji izveštaj objavljen je 2020. godine.²⁴

Srbija je bila prva država izvan EU koja je uvela Indeks rodne ravnopravnosti 2016. godine. Ovaj indeks razvio je Evropski institut za rodnu ravnopravnost (EIGE). To je zbirni pokazatelj kojim se obezbeđuje merenje kompleksnog pojma rodne ravnopravnosti u državama tokom vremena. Indeks je razvijen radi pružanja podrške efikasnijem kreiranju politika u oblasti rodne ravnopravnosti.²⁵ Indeks se ažurira svake druge godine,

vrednosti su izražene na skali od 1 (potpuna neravnopravnost) do 100 (potpuna ravnopravnost) i sadrži šest domena: rad, novac, znanje, vreme, moć i zdravlje, kao i dva poddomena: nasilje prema ženama i unakrsne nejednakosti.²⁶

Vrednost Indeksa rodne ravnopravnosti za 2019. godinu najviši je u Švedskoj (83,6), najniži u Grčkoj (51,2) a prosečna vrednost indeksa za Evropsku uniju je 67,4.

²³ Stanovništvo, zdravstvo, socijalna zaštita, obrazovanje i nauka, zaposlenost, zarade i penzije, životni standard, korišćenje vremena, pravosuđe, donošenje odluka, međunarodni indeksi.

²⁴ *Žene i muškarci u Republici Srbiji*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020, dostupno na: https://www.stat.gov.rs/media/5806/zim-u-rs-2020_webopt.pdf

²⁵ Ibid, str. 127.

²⁶ Ibid.

	2016. godina	2018. godina
Indeks rodne ravnopravnosti za Srbiju	40,6	55,8
Platni jaz među polovima		9,6%
Indeks rodne nejednakosti		0,162 ²⁷
Indeks rodnog razvoja		0,976

Tabela 1: Međunarodni indeksi: Srbija²⁸

Indeks rodne ravnopravnosti za Srbiju 2018. godine iznosio je 55,8 dok je 2016. iznosio 40,6. U dvogodišnjem periodu zabeležen je znatan porast vrednosti indeksa, za 15,2 indeksnih poena.²⁹ Međutim, kada se podaci posmatraju po domenima, evidentno je da Srbija zaostaje za prosekom EU-28 u svim domenima rodne ravnopravnosti. Najmanje razlike su u domenima rada i zdravlja (3,3, odnosno 3,4), a najviše u domenu novca (19,4).

Globalni indeks jaza među polovima za 2020. godinu za Srbiju iznosi 0,736. Time je Srbija zauzela 48. poziciju, isto kao i 2016. godine.³⁰ Poziciju broj 1. ima Island, sa indeksom 0,877.³¹

Rodne nejednakosti su se jasno ispoljile i produbile tokom pandemije kovida-19. Analize koje su sprovedene u Srbiji pokazale su da su opterećenje, mereno stepenom izloženosti rizicima od zaraze virusom zbog posla, kao i stepenom angažovanja u svakodnevnom strategijama brige o domaćinstvu i porodici, nesrazmerno više podnele žene nego muškarci.³²

Od početka epidemije kovida-19 u Srbiji se svakodnevno objavljuju podaci o broju testiranih, zaraženih i preminulih osoba.³³

Ovi podaci nisu razvrstani po polu, uprkos zakonskoj obavezi, čime se ne omogućava uvid u razlike između žena i muškaraca. Takođe, podaci nisu razvrstani ni po starosnim grupama i drugim ličnim svojstvima.

²⁷ U odnosu na 2016. godinu, Srbija beleži pad sa pozicije 40, na poziciju 63 u 2018. godini. Ibid.

²⁸ Ibid, str. 126.

²⁹ Ibid, str. 126-127.

³⁰ Ibid, str. 127.

³¹ Ibid.

³² Ibid, str. 8.

³³ Podaci su dostupni na sajtu koji je uspostavljen početkom epidemije, Ministarstvo zdravlja i Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“: <https://covid19.rs/>

04 —

MEHANIZMI ZA RODNU RAVNOPRAVNOST

CEDAW komitet preporučio je Srbiji da:

- Ojača mandat i nezavisnost tela za rodnu ravnopravnost tako što će im pružiti adekvatne ljudske i finansijske resurse i jasno definisati njihove odgovornosti kako bi se osigurala skladna saradnja i izbeglo preklapanje;
- Završi uspostavljanje mehanizama za rodnu ravnopravnost na lokalnom nivou, opremi ih adekvatnim ljudskim, finansijskim i tehničkim resursima i osposobi ih da učestvuju u donošenju odluka u odgovarajućim oblastima, kao i da obezbedi neophodnu koordinaciju između nacionalnog i lokalnog nivoa;

- Poboljša saradnju sa organizacijama civilnog društva, posebno ženskim organizacijama, finansijski poboljša njihov rad i sistematično ih uključi u razvoj zakona, politika i programa, na nacionalnom i lokalnom nivou.³⁴

U odnosu na prethodni izveštaj, u ovoj oblasti nije došlo do napretka. Nije postupljeno po preporukama CEDAW komiteta, koji je izrazio zabrinutost zbog toga što Koordinacionom telu za rodnu ravnopravnost (KTRR) nedostaje adekvatan budžet, osoblje, politička nezavisnost i održivost.³⁵ Međutim, KTRR i dalje nije utemeljeno u zakonu, ima veoma ograničene ljudske resurse, a funkcionisanje ovog mehanizma zavisi od stranih donatora.

³⁴ CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 16.

³⁵ Ibid, para. 15-16

CEDAW komitet je izrazio zabrinutost i zbog dupliranja uloga i nedostatka sinergije između KTRR i Sektora za borbu protiv diskriminacije i rodne ravnopravnosti koji je 2017. godine uspostavljen u Ministarstvu za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja. U međuvremenu, ovaj sektor je prestao da postoji, osnivanjem Ministarstva za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog. Delokrug rada ovog ministarstva obuhvata poslove državne uprave,³⁶ koji se odnose, između ostalog na:

- zaštitu i unapređenje ljudskih i manjinskih prava; izradu propisa o ljudskim i manjinskim pravima; praćenje usaglašenosti domaćih propisa sa međunarodnim ugovorima i drugim međunarodnopravnim aktima o ljudskim i manjinskim pravima;
- ravnopravnost polova; antidiskriminacionu politiku; pitanja u vezi sa rodnom ravnopravnošću, s ciljem unapređenja rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji.

S obzirom da je u pitanju novoformirano ministarstvo, trenutno nije moguće sagledati kako će u praksi izgledati podela nadležnosti, odnosno, izbegavanje preklapanja nadležnosti između KTRR i ovog ministarstva, kao ni da li će se ostvariti adekvatna saradnja među njima.

³⁶ Član 12. Zakona o ministarstvima, „Službeni glasnik RS”, br. 128/2020

Na pokrajinskom nivou, za poslove rodne ravnopravnosti zadužen je Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova, koji prati stanje i predlaže mere, uključujući i posebne mere radi poboljšanja ekonomskog i društvenog položaja žena, naročito ranjivih grupa žena; prati primenu ratifikovanih konvencija i preporuka međunarodnih organizacija u ovoj oblasti i obavlja nadzor nad primenom Zakona o ravnopravnosti polova na svojoj teritoriji.³⁷

Zakonom o ravnopravnosti polova propisano je da se u organima jedinica lokalne samouprave, u okviru postojeće organizacije i akta o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji, organizuje stalno radno telo ili se određuje zaposleni za rodnu ravnopravnost i obavljanje poslova ostvarivanja jednakih mogućnosti.³⁸

Za potrebe izrade ovog izveštaja, uputile smo 170 zahteva za pristup informacijama od javnog značaja jedinicama lokalne samouprave (JLS). Preko 155 JSL dostavilo je tražene informacije, s tim da su neke dostavile nepotpune podatke, na primer, nisu dostavile podatke za oba saziva ili su dostavile podatke za jedan saziv, bez naznake da li je trenutni ili prethodni.

³⁷ Opširnije: APV, Pokrajinska vlada, *Sekretarijati*, dostupno na: <http://www.vojvodina.gov.rs>

³⁸ Član 39. stav 4. Zakona o ravnopravnosti polova, „Sl. glasnik RS”, br. 104/2009

Prema dostupnim podacima, sastav lokalnih tela za rodnu ravnopravnost je takav da uglavnom ima i žena i muškaraca, u određenom broju JSL članice tela su isključivo žene,³⁹ a u nekoliko opština ima više muškaraca.⁴⁰ Nadalje, u jednoj opštini, članovi lokalnog tela za rodnu ravnopravnost su isključivo muškarci i to u oba saziva,⁴¹ a isti broj žena i muškaraca postoji samo u tri opštine, u sadašnjem sazivu.⁴²

³⁹ Prethodni saziv: Apatin, Brus, Bujanovac, Čačak, Kikinda, Knjič, Mali Zvornik, Novi Sad, Kostolac, Preševo, Šid. Sadašnji saziv: Bačka Topola, Golubac, Irig, Kovin, Ljig, Novi Kneževac, Opovo, Rekovac, Sremski Karlovci, Veliko Gradište, Žitište. Oba saziva: Lazaravac, Mladenovac, Obrenovac, Voždovac, Kanjiža, Koceljeva, Loznica, Niš – Crveni Krst, Prokuplje, Rača, Trstenik, Varvarin;

⁴⁰ Prethodni saziv: Doljevac. Aktuelni saziv: Batočina, Brus, Lajkovac. Oba saziva: Plandište, Niška Banja;

⁴¹ Vrnjačka Banja;

⁴² Novi Sad, Niš – Pantelej, Lebane;

Pored toga, jedna opština je navela da ima lice zaduženo za rodnu ravnopravnost, pojedine su navele da imaju komisije koje se bave rodnom ravnopravnošću, ali i drugim temama (npr. briga o deci, porodici i socijalnim pitanjima), dok su neke opštine navele da je u narednom periodu planirano formiranje tela koje će se baviti pitanjima rodne ravnopravnosti.⁴³

⁴³ Podaci su predstavljeni na osnovu informacija dobijenih od JLS na osnovu zahteva za pristup informacijama od javnog značaja. Pojedine JSL su dostavile nepotpune podatke.

Iako je pozitivno da je u 113 JLS osnovano telo za rodnu ravnopravnost, ali i dalje ostaje veliki broj JLS koje to nisu učinile, dok za neke nema-mo podatke. Treba ukazati da postoji znatna nesrazmera između broja žena i muškaraca koji učestvuju u radu ovih tela – preko 76% je žena. Takođe, u JLS koja imaju tela koja se pored rodne ravnopravnosti bave i drugim temama, u pitanju su teme koje se smatraju „ženskim“ temama, kao što je briga o deci i porodici i socijalna zaštita.

Od devet organizacija civilnog društva⁴⁴ koje su popunile naš upitnik o proceni ispunjenosti CE-DAW preporuka, sedam smatra da preporuka da *Republika Srbija poboljša saradnju sa organizacijama civilnog društva, posebno ženskim organizacijama, finansijski poboljša njihov rad i sistematično ih uključi u razvoj zakona, politika i programa, na nacionalnom i lokalnom nivou* nije ispunjena.

Prethodni saziv				Aktuelni saziv			
Broj JLS u kojima je osnovano telo za RR	Ukupno članova/ica	Članovi %	Članice %	Broj JLS u kojima je osnovano telo za RR	Ukupno članova/ica	Članovi %	Članice %
112	759	23,3	76,7	113	785	23,4	76,6

Tabela 2: Lokalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost

Deklarativno nas pozivaju da učestvujemo u procesima razvoja politika i programa, ali suštinski ne postoji politička volja da se gradi partnerski odnos sa civilnim sektorom, posebno kada je reč o finansiranju našeg rada. Ženske organizacije budu pozvane na sastanke, konsultacije i budu uključene i radne grupe. Međutim, često se dešava da krajnji ishod ne bude zadovoljavajuć. Takođe, država finansijski ne poboljšava rad organizacija i potpuno isključuje njihovu ekspertizu (slučaj Nacionalnog SOS telefona).

(Iz odgovora organizacija civilnog društva na upitnik o proceni ispunjenosti CEDAW preporuka).

⁴⁴ Future of Equality, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, udruženje Žene za mir, Ženski centar Užice, udruženje žena "Femina", SOS za žene i decu žrtve nasilja Vlasotince, ...IZ KRUGA – Vojvodina, Romski centar za žene i decu Daje, SeConS – grupa za razvojnu inicijativu

05 MEĐUNARODNE OBAVEZE I IZVEŠTAVANJE U OBLASTI RODNE RAVNOPRAVNOSTI I PRAVA ŽENA

Srbija je ratifikovala osam od devet osnovnih konvencija Ujedinjenih nacija, a 2004. godine je potpisala Međunarodnu konvenciju o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica, ali je još uvek nije ratifikovala.⁴⁵ Takođe, Srbija nije ratifikovala Opcioni protokol uz Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima,

kao ni treći opcionu protokol o komunikacijskim procedurama uz Konvenciju o pravima deteta. Važnost ova dva protokola ogleda se u tome što građanima i građankama omogućavaju slanje individualnih predstavi.⁴⁶

⁴⁵ Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica je usvojena rezolucijom Generalne skupštine 45/158 18. decembra 1990. godine, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CMW.aspx>

⁴⁶ Opširnije: Kosana Beker, Biljana Janjić i Valentina Lepojević, *Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2019. godinu*, FemPlatz, 2020, str. 12, dostupno na: http://femplatz.org/library/reports/2020-08-10_PreneraZena.pdf

Ekspertska grupa za borbu protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici Saveta Evrope (GREVIO grupa) uputila je 22. januara 2020. godine prvi izveštaj Srbiji, u kome se ocenjuju mere koje je Srbija preduzela u primeni Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija).⁴⁷ U izveštaju su identifikovana brojna područja u kojima su potrebna poboljšanja kako bi se u potpunosti ispunile obaveze iz konvencije, na primer, izmene i dopune krivičnog zakonodavstva, obezbeđivanje i omogućavanje adekvatnog funkcionisanja opštih i specijalizovanih usluga podrške u cilju prevencije i zaštite žena od nasilja.⁴⁸

Kako je Republika Srbija u procesu pridruživanja Evropskoj uniji, u septembru 2013. godine Vlada se obavezala da postepeno usklađuje zakonodavstvo sa zakonodavstvom Evropske unije (*acquis communautaire*).⁴⁹ Iako je ostvaren određeni napredak tokom godina, posebno u vezi sa usklađivanjem normativnog okvira, u izveštajima Evropske komisije ukazuje se da je antidiskriminaciono zakonodavstvo Srbije generalno usklađeno sa evropskim standardima, ali da je potrebno dalje usklađivanje sa pravnim tekovinama Evropske unije.⁵⁰ Ovo podrazumeva izmene i dopune Zakona o zabrani diskriminacije, u vezi sa kojim je tokom septembra 2019. godine sprovedena javna

⁴⁷ GREVIO izveštaj za Srbiju, FemPlatz, 27.01.2020, dostupno na: <https://www.femplatz.org/index.php?n20> (pristupljeno 27.01.2021); Izveštaj na engleskom dostupan na: https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/newsroom/-/asset_publisher/anlnZ5mw6yX/content/grevio-publishes-its-first-baseline-report-on-serbia

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Član 72. st. 1. Zakona o ratifikaciji Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Evropske zajednice i njenih država članica i Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 83/08

⁵⁰ Opširnije: *Izveštaj o napretku Srbije 2018*, Evropska komisija, 17.04.2018, dostupno na: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-serbia-report.pdf>

rasprava,⁵¹ ali izmene zakona nisu usvojene ni do kraja 2020. godine.

Udruženje građanki FemPlatz i Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S uputili su Delegaciji EU u Srbiji i GREVIO grupi priloge o položaju žena sa invaliditetom u rezidencijalnim ustanovama, u kojima je ukazano da su žene sa invaliditetom koje žive u institucijama posebno izložene specifičnim oblicima rodno zasnovanog nasilja.⁵²

Evropska komisija je u poslednjem izveštaju o Srbiji iz oktobra 2020. godine,⁵³ ukazala na postojanje specifičnog rodno zasnovanog nasilja prema ženama sa invaliditetom koje žive u rezidencijalnim institucijama, kao što su prisilni abortusi, sterilizacija i davanje kontracepcije bez prethodnog informisanja i pristanka žene.⁵⁴

⁵¹ Javna rasprava o Nacrtu zakona o izmenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, 10.09.2019, dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/sr/%D1%98%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B0-%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%80%D1%82%D1%83-%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0-%D0%BE-%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D0%B5%D0%BD-4/> (pristupljeno 27.01.2021)

⁵² Contribution to Serbia 2019 Annual Report, Joint submission by Mental Disability Rights Initiative MDRI-S and Women's rights organization FemPlatz, Beograd, Pančevo & Beograd, 05.11.2018, dostupno na: https://www.femplatz.org/library/submissions/2018-11-05_Serbia_Progress_Report_2019_-_MDRI-S_+_FemPlatz.pdf i Submission on the implementation of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence in Serbia, Joint submission by Women's rights organization FemPlatz and Mental Disability Rights Initiative MDRI-S, januar 2019, dostupno na: https://www.femplatz.org/library/submissions/2019-01-18_Grevio_Submission_-_Femplatz,_MDRI-S.pdf

⁵³ Izveštaj o napretku Srbije 2020, Evropska komisija, 06.10.2020, str. 38, dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/serbia_report_2020.pdf

⁵⁴ Opširnije: Biljana Janjić i Dragana Čirić Milovanović, *Ovde i zidovi imaju uši: svedočenja žena sa mentalnim invaliditetom o rodno zasnovanom nasilju u rezidencijalnim ustanovama*, Inicijativa za prava žena sa mentalnim invaliditetom MDRI-S, Beograd, 2017, dostupno na: <https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2017/09/Ovde-i-zidovi-imaju-usi-za-sajt.pdf>

Ovim pitanjem se bavi i GREVIO grupa u svom izveštaju.⁵⁵ Pored toga, Evropska komisija je navela da su žene u lošijem ekonomsko-socijalnom položaju od muškaraca, da usvajanje Zakona o rodnoj ravnopravnosti ozbiljno kasni, da su određene grupe žena konstantno izložene višestrukoj diskriminaciji (starije i mlade žene, Romkinje, LBT žene i žene sa invaliditetom).⁵⁶

⁵⁵ GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) SERBIA, januar 2020, dostupno na: <https://rm.coe.int/grevio-report-on-serbia/16809987e3>

⁵⁶ Izveštaj o napretku Srbije 2020, op. cit.

S obzirom na to da je cela 2020. godina obeležena pandemijom i merama usmerenim na suzbijanje kovida-19, koje su nesrazmerno pogodile određene grupe, kao što su stariji od 65 godina, žrtve nasilja, osobe sa invaliditetom, deca, romska populacija, migranti i tražioci azila i drugi, različita tela i mehanizmi Ujedinjenih nacija, kao i nezavisni eksperti i ekspertkinje uputili su brojne preporuke, saopštenja i apele državama da posvete posebnu pažnju ovim grupama i rizicima sa kojima se suočavaju.⁵⁷

⁵⁷ Opširnije: Kosana Beker i dr, FemPlatz magazin – vanredno izdanje, Treći broj, FemPlatz, 2020, dostupno na: http://femplatz.org/library/newsletters/FemPlatz_Magazin_3.pdf

06 ZAKONI I JAVNE POLITIKE U SRBIJI OD ZNAČAJA ZA RODNU RAVNOPRAVNOST I PRAVA ŽENA

Početak 2020. godine obeležila je izmena izbornih zakona kojima je kvota za učešće manje zastupljenog pola povećana na 40%. Usvojena je nova medijska strategija za period 2020–2025 i Strategija za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji 2020–2024. godina.

Nije usvojen Zakon o rodnoj ravnopravnosti, kao ni drugi akcioni plan za primenu Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost za period 2016–2020. Kako je ova strategija istekla krajem 2020. godine, država je propustila priliku da obezbedi sprovođenje sopstvenog strateškog dokumenta u poslednje dve godine važenja strategije. Nije usvojen novi strateški dokument za prevenciju i zaštitu žena od nasilja, uprkos činjenici da je prethodna strategija istekla još 2015. godine. Pored toga, usaglašavanje antidiskriminacionog zakonodavstva sa pravnim tekovinama Evropske unije nije završeno, odnosno, do kraja godine

nisu usvojene izmene i dopune Zakona o zabrani diskriminacije.

Veoma je pozitivna izmena izbornih zakona, neposredno pre raspisivanja parlamentarnih i lokalnih izbora 2020. godine,⁵⁸ kojima je povećana kvota za manje zastupljen pol, tako što je propisano da na svakoj izbornoj listi mora biti 40% kandidata manje zastupljenog pola. Propisano je da na svakih pet kandidata po redosledu na listi (prvih pet mesta, drugih pet mesta i tako do kraja liste) mora biti najmanje po dva kandidata

⁵⁸ Opširnije: Marijana Pajvančić i Bogdan Urošević (ur), *Parlamentarizam u Srbiji iz ženskog ugla*, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2020, dostupno na: <http://www.zenskostudije.org.rs/pdf/knjige/Parlament%20iz%20zenskog%20ugla%20OEPS.pdf>

onog pola koji je manje zastupljen na listi.⁵⁹ Ove izmene dovele su do povećanja učešća žena u Narodnoj skupštini, kao i u lokalnim skupštinama, s tim što je učešće žena i dalje nedovoljno u izvršnoj vlasti.

Krajem januara 2020. godine usvojena je Strategija razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji za period 2020–2025,⁶⁰ u kojoj je ukazano na diskriminatorno izveštavanje medija o osetljivim društvenim grupama. Navedeno je da u medijskoj sferi nije obezbeđeno puno i dosledno poštovanje Zakona o zabrani diskriminacije, Zakona o ravnopravnosti polova, zakona koji regulišu medije, uputstava REM-a i etičkih standarda novinarstva u pogledu otklanjanja rodni stereotipa i diskriminatorskih praksi prema ženama.⁶¹ Nadalje, istaknuto je da stereotipno i diskriminatorno prikazivanje osetljivih društvenih grupa često prati narušavanje njihove privatnosti, a posebno u izveštavanju o nasilju u porodici i drugim oblicima nasilja, kao i da osobe sa invaliditetom nisu dovoljno zastupljene u medijskom prostoru.⁶²

Krajem marta 2020. godine usvojena je Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period od 2020. do 2024. godine,⁶³ čiji je opšti cilj izjednačavanje mogućnosti osoba sa invaliditetom u uživanju svih građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, uz puno poštovanje njihovog dostojanstva i individualne autonomije, obezbeđivanja nezavisnosti, slobode izbora i pune i efektivne participacije u svim oblastima društvenog života, uključujući i život u zajednici. Sa aspekta prava žena i rodne ravnopravnosti, veoma je važno što

je u ovoj strategiji jasno prepoznat nepovoljan položaj u kom se nalaze žene i devojčice sa invaliditetom, imajući u vidu da se često susreću sa višestrukom i intersekcionalnom diskriminacijom, zbog svog pola, invaliditeta, a često i drugih ličnih svojstava. Planirane su mere koje se odnose na unapređenje položaja devojčica i žena sa invaliditetom, koje treba da rezultiraju ne samo poboljšanim položajem već i smanjenju predrasuda javnosti i smanjenju diskriminacije. Posebno je značajno što je kao poseban cilj propisano obezbeđeno uživanje prava osoba sa invaliditetom na poslovnu sposobnost i porodični život na ravnopravnoj osnovi sa drugima i efikasna zaštita od diskriminacije, nasilja i zlostavljanja, što je veoma važno za žene sa invaliditetom. Takođe, planirano je i unapređenje uslova za zasnivanje bračne/vanbračne zajednice i podrška roditeljstvu osoba sa invaliditetom, uključujući obezbeđivanje uslova da žene sa invaliditetom ostvaruju svoja seksualna i reproduktivna prava.

Treba ukazati da su nakon izbora uspostavljena su tri nova ministarstva: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog,⁶⁴ Ministarstvo za brigu o porodici i demografiju i Ministarstvo za brigu o selu. Iako su mediji izveštavali da će biti uspostavljena dva nova ministarstva, za ljudska prava, ravnopravnost polova i društveni dijalog i za brigu o porodici, deci i demografiji,⁶⁵ nakon formiranja novih resora, *ravnopravnost polova* je nestala iz naziva ovog ministarstva.

⁵⁹ Član 40a stav 1. Zakona o izboru narodnih poslanika „Sl. glasnik RS“, br. 35/2000, 57/2003 - odluka USRS, 72/2003 - dr. zakon, 75/2003 - ispr. dr. zakona, 18/2004, 101/2005 - dr. zakon, 85/2005 - dr. zakon, 28/2011 - odluka US, 36/2011, 104/2009 - dr. zakon, 12/2020 i 68/2020; Član 20. stav 3. Zakona o lokalnim izborima, „Sl. glasnik RS“, br. 129/2007, 34/2010 - odluka US, 54/2011, 12/2020, 16/2020 – autentično tumačenje i 68/2020

⁶⁰ „Službeni glasnik RS“, broj 11 od 7. februara 2020.

⁶¹ 4.7. Medijska nevidljivost i diskriminatorno izveštavanje medija o osetljivim društvenim grupama. Ibid.

⁶² Ibid.

⁶³ „Službeni glasnik RS“, broj 44 od 27. marta 2020.

⁶⁴ Kancelarija za ljudska i manjinska prava ugašena je usled formiranja ovog ministarstva.

⁶⁵ V. Stojavljević, Vučić: Mandatar za sastav nove vlade Ana Brnabić, dva nova ministarstva, Danas, 05.10.2020, dostupno na: <https://www.danas.rs/politika/vucic-mandatar-za-sastav-nove-vlade-ana-brnabic/> (pristupljeno 27.01.2021)

07 POLOŽAJ ŽENA U SRBIJI

Prethodnu godinu obeležila je pandemija kovid-19, koja je pogodila ceo svet. U Srbiji je položaj žena lošiji u poređenju sa muškarcima, u svim sferama javnog i privatnog života, a velika zdravstvena kriza i mere koje su uvedene radi suzbijanja epidemije u Srbiji, kao što su zabrana kretanja, zabrana okupljanja, fizička distanca i druge, dodatno su produbile neravnopravnost i pojačale teškoće i izazove sa kojima se žene svakodnevno suočavaju.

U Srbiji, kao i u svetu, većinu zdravstvenih radnika čine žene, koje su se zbog ove epidemije našle na prvoj liniji odbrane. Pored toga, žene čine većinu zaposlenih u apotekama, većinu u socijalnim službama i obrazovanju, kao i većinu zaposlenih u prehrambenim prodavnicama.⁶⁶ One su bile dodatno izložene riziku od zaražavanja i imale su znatno povećan obim posla, s obzirom da su u pitanju profesije koje su od opšteg društvenog značaja i koje su radile sve vreme. Pored toga, žene više pogađa i neplaćeni rad, briga o članovima domaćinstva, posebno deci, starijima i bolesnima, izložene su povećanom riziku od nasilja u porodici, najviše usled mere zabrane kretanja koja je dovela do toga da su danima bile zatvorene

u kući sa nasilnicima. Ukidanje javnog prevoza imalo je nesrazmerno nepovoljnije posledice na žene jer žene češće koriste ovaj vid transporta,⁶⁷ a očekuje se da će u budućnosti, zatvaranje preduzeća negativno uticati na profesije kojima dominiraju žene.⁶⁸

U posebno lošem položaju su pripadnice višestruko diskriminisanih grupa, kao što su žrtve nasilja, starije žene, žene sa sela, samohrane majke, Romkinje, migrantkinje, beskućnice, LBT žene, žene sa invaliditetom i druge grupe žena. Njihov položaj je dodatno pogoršan tokom epidemije kovid-19, s obzirom da nisu konsultovane niti su njihove potrebe uzete u obzir prilikom kreiranja mera za suzbijanje kovid-19.

⁶⁷ *Coronavirus puts women in the frontline*, European Institute for Gender Equality (EIGE), 25.03.2020, dostupno na: <https://eige.europa.eu/news/coronavirus-puts-women-frontline> (pristupljeno 27.01.2021)

⁶⁸ *Izveštaj o napretku Srbije 2020*, op. cit, str. 97.

⁶⁶ *Izveštaj o napretku Srbije 2020*, op. cit, str. 97.

Diskriminacija žena

Republika Srbija, kao što je navedeno, ratifikovala je većinu međunarodnih konvencija kojima se garantuju ljudska prava i zabrana diskriminacije, uključujući zabranu diskriminacije na osnovu pola/roda. Nacionalni zakonski okvir zabrane diskriminacije je solidan, iako su potrebna određena usaglašavanja sa međunarodnim standardima. Diskriminacija je zabranjena Ustavom Republike Srbije i antidiskriminacionim zakonima, u svim oblastima, a lista ličnih svojstava je otvorena.

U oblasti prava žena i rodne ravnopravnosti, od posebne važnosti su Zakon o zabrani diskriminacije i Zakon o ravnopravnosti polova. Zakonom o zabrani diskriminacije⁶⁹ uspostavljen je sveobuhvatan sistem zaštite od diskriminacije. Oblici diskriminacije koji su propisani su neposredna i posredna diskriminacija, povreda načela jednakih prava i obaveza, pozivanje na odgovornost, udruživanje radi vršenja diskriminacije, govor mržnje i uznemiravanje i ponižavajuće postupanje.⁷⁰ Ovim zakonom su propisani posebni slučajevi diskriminacije,⁷¹ a propisano je da diskriminacija na osnovu pola postoji ako se postupak protivno načelu ravnopravnosti polova, odnosno, načelu poštovanja jednakih prava i sloboda žena i muškaraca u političkom, ekonomskom, kulturnom i drugom aspektu javnog, profesionalnog, privatnog i porodičnog života.⁷² Zakonom o ravnopravnosti polova⁷³ se uređuje stvaranje jednakih mogućnosti ostvarivanja prava i obaveza žena i muškaraca, preduzimanje posebnih mera za sprečavanje i otklanjanje diskriminacije zasnovane na polu i rodu, kao i postupak pravne zaštite od diskriminacije.⁷⁴

⁶⁹ Zakon o zabrani diskriminacije, „Službeni glasnik RS”, br. 22/2009

⁷⁰ Čl. 5-12. ZZZ

⁷¹ Čl. 15-27. ZZZ Kao posebni slučajevi diskriminacije propisani su diskriminacija u postupcima pred organima javne vlasti, u oblasti rada, u pružanju javnih usluga i korišćenju objekata i površina, verska diskriminacija, u oblasti obrazovanja i stručnog osposobljavanja, diskriminacija na osnovu pola, na osnovu seksualne orijentacije, diskriminacija dece, diskriminacija na osnovu starosnog doba, diskriminacija nacionalnih manjina, diskriminacija zbog političke ili sindikalne pripadnosti, diskriminacija osoba sa invaliditetom i diskriminacija s obzirom na zdravstveno stanje.

⁷² Čl. 20. st. 1. ZZZ

⁷³ „Službeni glasnik RS”, br. 104/2009

⁷⁴ Član 1. ZRP

Tokom 2020. godine, kao i prethodnih godina, žene su i dalje u nepovoljnijem položaju u odnosu na muškarce, a posebno je izražena diskriminacija žena na tržištu rada, u ekonomskoj sferi i obrazovanju, u učešću u odlučivanju, kao i rodno zasnovano nasilje prema ženama.⁷⁵ Na tržištu rada su u posebno teškom položaju Romkinje, žene sa invaliditetom, mlade ili starije radnice, siromašne, žene sa sela, one sa nižim nivoom obrazovanja, samohrane majke, izbegle ili raseljene žene i dr.⁷⁶ MICS istraživanje (2019) pokazalo je da se 7% žena starosti od 15 do 49 godina oseća diskriminisano ili maltretirano po bar jednom osnovu (pol, etničko poreklo), posebno žene iz gradskih naselja, Romkinje i nezaposlene žene.⁷⁷

Kao što je navedeno, položaj žena u Srbiji se pogoršao u 2020. godini, najvećim delom zbog neadekvatnih mera koje su uvedene za suzbijanje epidemije kovida-19, koje su nesrazmerno pogodile žene i izložile ih pojačanom riziku od diskriminacije.

Iako sam virus ne diskriminiše, uticaji kovida-19 nisu rodno neutralni. Posledice epidemije, koje su dugoročne i neposredne, nesrazmerno utiču na živote svih marginalizovanih grupa, naročito žena i devojčica.⁷⁸ U skladu sa tim, rezultati rodne analize odgovora nadležnih institucija na kovid-19 u Srbiji, u kontekstu legalnosti i legitimnosti mera, pokazali su da je u primeni mera i sankcionisanju kršenja mera bio evidentan nejednak tretman građana/ki i da je bila prisutna diskriminacija.⁷⁹ U toku 2020. godine izvršen je sveobuhvatan pregled uticaja kovid-19 u Srbiji, a rezultati su pokazali da 86% lokalnih

⁷⁵ Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2020. godinu, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, mart 2021, str. 146, dostupno na: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2021/03/Redovan-godisnji-izvestaj-Poverenika-za-zastitu-ravnopravnosti-za-2020-godinu_FIN_15.3.2021-1.pdf

⁷⁶ Ibid, str. 149.

⁷⁷ Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 Srbija i Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 – romska naselja (MICS6), UNICEF Beograd, oktobar 2020, xxxviii

⁷⁸ Marijana Pajvančić i dr, *Rodna analiza odgovora na COVID-19 u Republici Srbiji*, Misija OEBS-a u Srbiji i Ženska platforma za razvoj Srbije 2014-2020, str. 7, dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/9/459391.pdf>

⁷⁹ Ibid, str. 30.

samouprava nije znalo za slučajeve diskriminacije tokom krize, dok je 82% priznalo da nema razvijen sistem za evidentiranje slučajeva diskriminacije, niti definisane procedure za jedinstveni pristup marginalizovanim grupama.⁸⁰

Srbija je šest meseci, u periodu od maja do novembra 2020. godine, bila bez Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, čime je onemogućena adekvatna zaštita od diskriminacije.

Građanke i građani Srbije su šest meseci u 2020. godini bili bez adekvatne zaštite od diskriminacije.⁸¹ Mandat poverenice za zaštitu ravnopravnosti istekao je 27. maja 2020. godine,⁸² a Narodna skupština Republike Srbije je tek 26. novembra 2020. godine izabrala poverenicu,⁸³ čime je ujedno i prekršen zakonski rok za izbor novog poverenika. Tokom tih šest meseci nije funkcionisao ovaj važan mehanizam zaštite od diskriminacije. Pored toga, važno je istaći da je izbor poverenika/ce za zaštitu ravnopravnosti bio potpuno netransparentan, zbog čega su reagovali mnoge nevladine organizacije.⁸⁴ Samo tri dana pre samog izbora, javnost je obaveštena da postoji samo jedna kandidatkinja i to Brankica

⁸⁰ COVID-19 Socio-Economic Impact Assessment, UN Serbia and UNDP, 2020, str. 58, dostupno na: https://www.rs.undp.org/content/serbia/en/home/library/crisis_prevention_and_recovery/covid-19-socio-economic-impact-assessment.html

⁸¹ Opširnije: Zajedničko saopštenje 52 nevladine organizacije *Zaštita od diskriminacije „na pauzi”*, FemPlatz, 16.06.2020, dostupno na: <http://femplatz.org/index.php?n27> (pristupljeno 27.01.2021)

⁸² Ibid.

⁸³ Odluka o izboru Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, Narodna skupština Republike Srbije, 26.11.2020, dostupno na: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/ostala_akta/2020/RS39-20.pdf

⁸⁴ Opširnije: Saopštenje Koalicije protiv diskriminacije i Koalicije za pristup pravdi i partnerskih organizacija, *Obustaviti netransparentni postupak za izbor poverenika za zaštitu ravnopravnosti*, Centar za prava deteta, 23.11.2020, dostupno na: <https://cpd.org.rs/obustaviti-netransparentni-postupak-za-izbor-poverenika-za-zastitu-ravnopravnosti/> (pristupljeno 27.01.2021)

Janković,⁸⁵ koja je bila poverenica prethodnih pet godina.⁸⁶ Nejasno je iz kog razloga nije bio obezbeđen transparentan proces, uz uključivanje i konsultovanje organizacija civilnog društva, kao ni razlozi zbog kojih nije bilo više kandidata i kandidatkinja za ovu važnu funkciju, a posebno je nejasno koji su razlozi bili da se šest meseci ne izabere poverenik/ca.

Diskriminatorski rodni stereotipi

CEDAW komitet preporučio je Srbiji da:

- razvije posebnu strategiju i sprovede široke javne kampanje, usmerene na žene i muškarce na svim nivoima društva, uključujući i verske vođe, kako bi potvrdili politiku rodne ravnopravnosti i promovisali pozitivne slike žena koje aktivno učestvuju u društvenom, ekonomskom i političkom životu;
- prati upotrebu mizoginog jezika u javnim izjavama i medijskom izveštavanju, ohrabri medije da uspostave efikasan mehanizam samoregulacije koji bi se bavio ovim jezikom i sprovede zakonske izmene i dopune, kako bi se autori smatrali odgovornim;
- iskoristi obrazovni sistem kako bi se poboljšali pozitivni i nestereotipni prikazi žena.⁸⁷

⁸⁵ FoNet, *Brankica Janković jedini kandidat za Poverenika*, N1, 23.11.2020, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a675283/Brankica-Jankovic-jedini-kandidat-za-Poverenika.html> (pristupljeno 27.01.2021)

⁸⁶ Petra Živić, *Srbija, ravnopravnost i Brankica Janković: Dobili smo staru-novu Poverenicu posle pola godine*, BBC, 27.11.2020, dostupno na: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-55104694> (pristupljeno 27.01.2021)

⁸⁷ CEDAW/C/SRB/CO/4 para. 22

U Srbiji su poslednjih godina veoma izraženi diskriminatorni rodni stereotipi u javnom diskursu. Epidemija kovida-19 dodatno je dovela je do širenja diskriminatornih rodni stereotipa, zbog čega je od velike važnosti da država preduzme adekvatne mere u tom pravcu.

Pored CEDAW komiteta, koji je ukazao na visok nivo rodni stereotipa koji ometaju unapređenje prava žena, na raširenost diskriminatornih rodni stereotipa ukazala je i Evropska komisija, posebno na zabrinjavajuću ulogu medija u održavanju rodni stereotipa.⁸⁸ GREVIO grupa je preporučila Srbiji da nastavi sa aktivnostima iskorenjivanja predrasuda, običaja, tradicija i svih drugih praksi zasnovanih na ideji inferiornosti žena ili na stereotipnim ulogama žena i muškaraca u svim strukturama društva, uz posebno ukazivanje na lošiji položaj Romkinja koje se i dalje susreću sa stereotipima u slučajevima nasilja u porodici.⁸⁹

U Strategiji razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji za period 2020–2025. godine, ukazano je na diskriminatorno izveštavanje medija o osetljivim društvenim grupama. Žene su kontinuirano malo zastupljene u informativnim sadržajima i najčešće su stereotipno prikazane, zanemaruju se dostignuća i stvaralaštvo žena, a pripadnice višestruko marginalizovanih grupa nisu vidljive u medijima.⁹⁰ Korišćenje rodno osetljivog jezika navedeno je kao važno društveno pitanje i doprinos poboljšanju vidljivosti žena i ženskog rada. Treba imati u vidu da su žene više zaposlene u medijima, ali su manje zastupljene na upravljačkim i uredničkim pozicijama. Novinarke su češće izložene napadima od novinara, a pored toga one su izložene seksističkim, mizoginim i rodno stereotipnim napadima.⁹¹

⁸⁸ Izveštaj o napretku Srbije 2019, Evropska komisija, Brisel, 29.05.2019, str. 27, dostupno na: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-serbia-report.pdf>

⁸⁹ Opširnije: Sažetak GREVIO izveštaja, str. 1. i 6, dostupno na <https://rm.coe.int/executive-summary-and-recommendations-in-serbian/pdf/a16809987eb>

⁹⁰ Strategija razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji za period 2020–2025, op. cit.

⁹¹ Marijana Pajvančić i dr, op.cit, str. 37.

Monitoring informativnih emisija iz 2020. godine pokazao je da su žene podzastupljene u informativnim emisijama komercijalnih televizija sa nacionalnom frekvencijom – tri puta su manje zastupljene od muškaraca.⁹² Istraživanja iz prethodnih godina u štampanim medijima pokazuju slične rezultate, muškarci su više zastupljeni, naročito u sferi politike, žene se manje spominju i o njima se uglavnom piše kao o sporednim akterkama događaja.⁹³ U Srbiji je evidentno prisustvo seksizma i mizoginije u javnom diskursu, česti su neprimereni i omalovažavajući medijski sadržaji o ženama, posebno u odnosu na političarke i žene koje su profesionalno uspešne u svom poslu.⁹⁴ Stereotipna i diskriminatorna slika žena u medijima podržava ukorenjene rodne uloge u kojima su žene pasivne, inferiorne i nekompetentne da ponude stručno znanje o pitanjima od javnog interesa.⁹⁵

Neprimerene medijske objave, kao i seksistički i mizogini komentari, obeležili su i 2020. godinu. Žaklina Tatalović, novinarka televizije N1, suočila se sa nizom seksističkih izjava i uvreda koje je na Tviteru objavio Dragan J. Vučićević, glavni i odgovorni urednik tabloida Informer.⁹⁶ Takođe, ona je bila na meti seksističkih napada u emisiji koja se emitovala na televiziji Pink, a uvrede je izrekao pevač Aca Lukas,⁹⁷ koji je kasnije uputio izvinjenje Žaklini Tatalović, na konferenciji za medije.⁹⁸ U ovom slučaju su

⁹² Dubravka Valić Nedeljković i Siniša Isakov, *Monitoring informativnih emisija komercijalnih televizija sa nacionalnom frekvencijom*, Misija OEBS-a u Srbiji i Novosadska novinarska škola, 2020, str. 104, dostupno na: <https://www.novinarska-skola.org.rs/sr/publication/monitoring-informativnih-emisija-komercijalnih-televizija-sa-nacionalnom-frekvencijom/>

⁹³ Kosana Beker, Biljana Janjić i Monika Husar Tokin, *Medijska i informaciona pismenost i rodna ravnopravnost*, FemPlatz, Pančevo, 2020, str. 9, dostupno na: https://www.femplatz.org/library/MIP_i_RR_e-Bilten.pdf

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Opširnije: Predstavljene rezultati istraživanja o ženama u medijima, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 15.12.2015, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/predstavljene-rezultati-istrazivanja-o-zenama-u-medijima/> (pristupljeno 03.02.2021)

⁹⁶ N1 Beograd, *Janković: Nedopustivi napadi na novinarke i doktorku Kisić Tepavčević*, N1, 04.04.2020, dostupno na: <https://rs.n1info.com/vesti/a585472-jankovic-nedopustivi-napadi-na-novinarke-n1-zaklini-tatalovic/> (pristupljeno 03.02.2021)

⁹⁷ Katarina Živanović, *Žaklina Tatalović: „Nezgodna“ novinarka*, Danas, 11.11.2021, dostupno na: <https://www.danas.rs/ljudi/zaklina-tatalovic-nezgodna-novinarke/> (pristupljeno 03.02.2021)

⁹⁸ FoNet, *Aca Lukas se javno izvinio novinarki Žaklini Tatalović*, Danas, 11.11.2021, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/aca-lukas-se-javno-izvinio-novinarke-zaklini-tatalovic/> (pristupljeno 03.02.2021)

reagovale i Novinarke protiv nasilja, ukazujući da je ovakvo ponašanje nedopustivo.⁹⁹

Na meti uvreda bila je i ministarka energetike, razvoja i zaštite životne sredine Zorana Mihajlović, kojoj su članovi Srpske radikalne stranke više puta upućivali neprimerene komentare i na kraju, u Narodnoj skupštini, jedan poslanik joj je „na poklon“ doneo roze donji veš.¹⁰⁰

Nadalje, Dejan S. Miletić, v.d. direktor Nacionalne akademije za javnu upravu, izjavio je u emisiji emitovanoj na Happy televiziji, da „žene nisu bliske političkom razmišljanju“.¹⁰¹ Krajem godine je Jadranka Joksimović, ministarka za evropske integracije, u Narodnoj skupštini izjavila da je poslanik „imao jedan mizogeni (naglasile autorke) nastup prema meni, jer je oslovio gospođom ministarkom. Ja nisam Nušićev lik jer nisam supruga ministra, nego sam ministar“.¹⁰²

U aprilu 2020. godine, uhapšena je novinarka Ana Lalić zbog teksta *KC Vojvodine pred pucanjem: Bez zaštite za medicinske sestre*,¹⁰³ u kome je pisala da je medicinsko osoblje posebno izloženo riziku od zaražavanja, ne samo zbog kontakta sa obolelima, već zbog nedostatka zaštitne opreme i adekvatnih uslova rada u vreme pandemije. Ona je uhapšena

⁹⁹ N1 Beograd, *Novinarke protiv nasilja: Nedopustive uvrede Lukasa upućene Žaklini Tatalović*, N1, 09.11.2021, dostupno na: <https://rs.n1info.com/vesti/a670041-novinarke-protiv-nasilja-nedopustive-uvrede-lukasa-upucene-zaklini-tatalovic/> (pristupljeno 03.02.2021)

¹⁰⁰ Nikolina Govoruša, *Drama u pet činova „Povuci haljinu“, „alapačo“ i „roze gaće“: kako su radikali primitivno napadali Zoranu Mihajlović i zašto baš nju?*, Blic, 30.01.2020, dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/politika/drama-u-pet-cinova-povuci-haljinu-alapaco-i-roze-gace-kako-su-radikali-primitivno-napadali-zoranu-mihajlovic> (pristupljeno 03.02.2021)

¹⁰¹ Dragana Prica Kovačević, *Novi direktor Nacionalne akademije za javnu upravu izjavio da „žene nisu bliske političkom razmišljanju“*, nepoznat put do naučnih radova, portal 021, 09.12.2020, dostupno na: <https://www.021.rs/story/Info/Srbija/260401/Novi-direktor-Nacionalne-akademije-za-javnu-upravu-izjavio-da-zene-nisu-bliske-politickom-razmisljanju-nepoznat-put-do-naucnih-radova.html?fbclid=IwAR2DxD1Pk08tfMs2hoZUocjkBcZdQ5tYDitPLgLOPe8z4tm9H-rQ72exM2I> (pristupljeno 03.02.2021)

¹⁰² Tanjug, *J. Joksimović: Nisam Nušićev lik da me oslovjavate sa „gospođo ministarka“*, Ministarstvo za evropske integracije, 28.12.2020, dostupno na: <https://www.mei.gov.rs/srp/vesti/2191/189/335/detaljnije/j-joksimo-vic-nisam-nusev-lik-da-me-oslovjavate-sa-gospodjo-ministarka/fbclid=IwAR0cmT%E2%80%A6> (pristupljeno 03.02.2021)

¹⁰³ Ana Lalić, *KC Vojvodine pred pucanjem: Bez zaštite za medicinske sestre*, nova.rs, 01.04.2020, dostupno na: <https://nova.rs/vesti/drustvo/kc-vojvodine-pred-pucanjem-bez-zastite-za-medicinske-sestre/> (pristupljeno 03.02.2021)

zbog uznemiravanja javnosti, odnosno, širenja panike i izazivanja nereda, pretreseni su joj stan i automobil i zaplenjeni su joj kompjuter i telefon.¹⁰⁴ Krajem aprila ovaj postupak je obustavljen usled nedostatka dokaza. Od objavljivanja ovog teksta, njen život je drastično promenjen, upućivane su joj različite pretnje, a iz tog razloga je angažovano obezbeđenje i obezbeđen panik taster.¹⁰⁵

Krajem godine je Jelena Zorić, novinarka N1, bila izložena pretnjama zbog izveštavanja o slučaju uzgajanja velike količine marihuane „Jovanjica“,¹⁰⁶ a pretnje joj je uputio advokat prvooptuženog ispred Specijalnog suda u Beogradu.¹⁰⁷ Evropska komisija je ukazala da slučajevi pretnji i nasilja prema novinarkama i novinarima i dalje predstavljaju brigu za celokupno ostvarivanje slobode izražavanja.¹⁰⁸

Primeri iz prakse Poverenika za zaštitu ravnopravnosti govore o diskriminatornim stavovima i omalovažavajućem prikazivanju žena u javnom prostoru, pre svega uvredljive i ponižavajuće izjave i komentari u medijima, kao i na društvenim mrežama.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Nova.rs, *Lalić: Uverena sam da radim pravu stvar, tvrde mi da je stanje gore od napisanog*, 02.04.2020, N1, dostupno na: <https://rs.n1info.com/vesti/a584686-ana-lalic-uverena-sam-da-radim-pravu-stvar/> (pristupljeno 03.02.2021) i Beta, *UNS: Privođenje novinark Ane Lalić na Platformi Saveta Evrope*, N1, 03.04.2020, dostupno na: <https://rs.n1info.com/vesti/a585106-uns-privodjenje-novinarke-ane-lalic-na-platформи-saveta-evrope/> (pristupljeno 03.02.2021)

¹⁰⁵ FoNet, *Ana Lalić: Pretnje iz onlajn sfere preselile se u realan život*, Danas, 18.09.2020, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/ana-lalic-predtnje-iz-onlajn-sfere-preselile-se-u-realan-zivot/> (pristupljeno 03.02.2021)

¹⁰⁶ Sara Smolović, *Počelo suđenje u slučaju „Jovanjica“: Koluvija i saradnici negirali krivicu*, Krik, 07.10.2020, dostupno na: <https://www.krik.rs/pocelo-sudjenje-u-slucaju-jovanjica-koluvija-i-saradnici-negirali-krivicu/> (pristupljeno 03.02.2021)

¹⁰⁷ N1 Beograd, *Pretnje reporterke N1 Jeleni Zorić zbog slučaja „Jovanjica“*, N1, 30.12.2020, dostupno na: <https://rs.n1info.com/vesti/pretnje-reporterke-n1-jeleni-zoric/> (pristupljeno 03.02.2021)

¹⁰⁸ *Izveštaj o napretku Srbije 2020*, op. cit, str. 33.

¹⁰⁹ *Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2020. godinu*, op. cit, str. 15.

Društvenim mrežama su u toku vanrednog stanja kružili različiti seksistički i mizogini sadržaji:¹¹⁰

Ovaj post posvećujem svim muškarcima koji se trenutno nalaze u kućnom karantinu sa svojim ženama: Izdržite braćo.

Prvi smrtni slučaj od korone zabeležen u BiH. 58-godišnji M.K. iz Zenice, juče oko 14.15 se obesio, nakon što mu je preporučeno da mora biti 14 dana u karantinu zajedno sa suprugom S.K.

Ispovest srećnog čoveka: virus korona je nešto najbolje što se ikada dogodilo u mom životu, moja supruga više ne želi da putuje, više ne kupuje ništa jer sve dolazi iz Kine, ne ide u tržne centre i izbegava gužvu, provodi sve vreme u kući i to sa maskom preko zatvorenih usta. Ovo nije virus, to je blagoslov.

¹¹⁰ Kosana Beker i dr, 2020, op. cit, str. 14.

U aprilu 2020. godine, u emisiji „Fokus“ na televiziji B92, voditelj emisije Oliver Jakšić pitao je prof. dr Dariju Tepavčević Kisić, zamenicu direktorke Instituta za javno zdravlje „Dr Milan Jovanović Batut“: „Pre nego što počnemo razgovor na bilo koju... odnosno o bilo čemu drugom, hoću da vas pitam kako je pala odluka da jedna dama ode u Niš uz ministra Nedimovića kada je najteže? Dakle, mnogi se pitaju zar to nije mogao da bude neko iz struke, ali muškog pola. Naravno, uz svo poštovanje damama vezano za rodnu ravnopravnost i tako dalje, ali ovo je nešto najbliže ratnom stanju, pa vas pitam, na liniju fronta je otišla jedna žena.“¹¹¹ S obzirom da ovakva izjava predstavlja kršenje odredaba Zakona o zabrani diskriminacije, podnele smo pritužbu Povereniku za zaštitu ravnopravnosti, a mišljenje po našoj pritužbi doneto je skoro osam meseci kasnije. Utvrđeno je da je Oliver Jakšić diskriminatorno postupao, a preporuke su upućene njemu, televiziji B92 i glavnom i odgovornom uredniku Draganu Karadžiću i to: da radio difuzno preduzeće B92 organizuje obuku zaposlenih na temu stereotipa i predrasuda o ulogama polova i ulozi medija u ostvarivanju ravnopravnosti polova, kao i da voditelj Oliver Jakšić i glavni i odgovorni urednik Dragan Karadžić vode računa da se sadržajem koji se emituje ne podstiču stereotipi i predrasude o društvenim ulogama polova.¹¹²

U novembru 2020. godine u emisiji „Posle ručka“ na Happy TV, emitovan je prilog o abortusu, a jedan od gostiju je bio ginekolog Vanja Milošević. Tema emisije bila je da li abortus treba da bude zabranjen, a celu emisiju prati niz neprihvatljivih izjava voditeljke i gostiju, kao što je na primer izjava ginekologa Vanje Miloševića da su „(Rizici) nelegalnog abortusa isti kao i (rizici) legalnog“. U emisiji je emitovan snimak na kom je prikazano kako se tokom abortusa odvajaju delovi tela dete-

ta, a potom je puštena ilustracija bebe sačinjena od iskidanih delova. S tim u vezi, ginekolog Vanja Milošević komentarisao je video snimak: „Najpre je prikazano kako se spekulom prilazi grliću materice, radi se dilatacija, nakon čega se ulazi u kanal sa instrumentom koji se zove kanila i pod vakuumom se izvlače delovi ploda sa posteljicom... Ovo su abort klešta u situaciji kada se prekid trudnoće ne radi s kanilom. Onda se ovim abort kleštima bukvalno delovi tela, trupa, glave izvlače... ovakvi snimci mogli bi da odvrate buduće trudnice od abortusa, odnosno, da alarmiraju javnost kod žena da je to tako u realnosti... ako jednu ženu odgovorim svojom pričom... mi smo danas vredniji od bilo čega... Ovo je pitanje nas muškaraca.“ Tokom cele emisije, preko sat i po, ginekolog Vanja Milošević evidentno govori protiv abortusa, a indirektno i žena koje se opredeljuju za takvu proceduru. Tim povodom smo uputile prijavu Lekarskoj komori i Regulatornom telu za elektronske medije, ali odgovor na prijave nismo dobile do kraja godine.

Praksa Poverenika za zaštitu ravnopravnosti

Kao što je već navedeno, tokom 2020. godine, čitavih šest meseci nije funkcionisao ovaj mehanizam za zaštitu od diskriminacije, s obzirom da je Narodna skupština izabrala ponovo poverenicu tek nakon pola godine od isteka prethodnog mandata. Ovo se posebno odrazilo na građane i građanke iz višestruko diskriminisanih grupa, posebno na one koji nemaju dovoljno novca i resursa za sudsku zaštitu od diskriminacije.¹¹³ U periodu od kraja februara do kraja marta, data je 21 preporuka organima javne vlasti, uglavnom povodom sprečavanja negativnih posledica izazvanih merama donetim sa ciljem suzbijanja epidemije.¹¹⁴

¹¹¹ Stevica Rajčetić, „Ne razumem pitanje“ dr Darije Kisić i dalje gori na mrežama, ali se sada pojavio jedan originalni odgovor, Blic, 21.04.2020, dostupno na: <https://www.blic.rs/slobodno-vreme/ne-razumem-pitanje-dr-darije-kisic-i-dalje-gori-na-mrezama-ali-se-sada-pojavio-jedan/Og529sl> (pristupljeno 03.02.2021)

¹¹² Ne razumem pitanje: Mišljenje i preporuke Poverenice za zaštitu ravnopravnosti po pritužbi protiv televizije B92, voditelja emisije „Fokus“ i ostalih odgovornih lica, FemPlatz, 06.01.2021, <https://www.femplatz.org/index.php?n40> (pristupljeno 03.02.2021)

¹¹³ Zajedničko saopštenje 52 nevladine organizacije, *Zaštita od diskriminacije „na pauzi“*, op.cit.

¹¹⁴ Opširnije: *Preporuke mera organima javne vlasti*, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/misljenje-i-preporuke-lat/preporuke-mere-organima-javne-vlasti-lat/>

Činjenica da je šest meseci bio blokiran rad institucije Poverenika za zaštitu ravnopravnosti odrazila se i u praksi. Podneto je ukupno 674 pritužbi, od toga su fizička lica podnela 586 pritužbi, a kao i prethodnih godina, muškarci su se češće obraćali PZR.¹¹⁵ Beleži se pad broja pritužbi organizacija civilnog društva. Po pitanju osnova diskriminacije, porastao je broj pritužbi na osnovu starosnog doba, a smanjio se broj pritužbi na osnovu invaliditeta, seksualne orijentacije i rodnog identiteta.¹¹⁶

U najvećem broju podnetih pritužbi kao osnov diskriminacije navedeno je: zdravstveno stanje,¹¹⁷ starosno doba, nacionalna pripadnost ili etničko poreklo, pol, invaliditet, bračni i porodični status i imovno stanje.¹¹⁸ Praksa PZR pokazuje da su određene grupe bile u dodatnom riziku zbog mera uvedenih tokom vanrednog stanja i otežanog pristupa zdravstvenoj zaštiti ukoliko nije povezano sa kovidom-19, kao što su osobe sa invaliditetom, osobe koje žive sa HIV-om, deca, hronični bolesnici, onkološki pacijenti, osobe koje se leče dijalizom, oboleli od retkih bolesti, transrodne osobe i drugi.¹¹⁹

U toku 2020. godine, objavljeno je istraživanje o diskriminaciji o oblasti rada,¹²⁰ sprovedeno 2019. godine. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da su na tržištu rada najdiskriminisane osobe sa invaliditetom i stariji, zatim osobe drugačijih političkih uverenja, Romi, osobe koje žive sa HIV/AIDS-om, migranti, siromašni i LGBT populacija. Pored toga,

istraživanje je pokazalo da o diskriminaciji najviše znaju zaposleni, a da zabrinjava nivo znanja poslodavaca i nezaposlenih.¹²¹

Tokom 2020. godine, podnele smo četiri pritužbe Povereniku za zaštitu ravnopravnosti, od kojih tri nisu rešene do kraja godine.

Pritužba protiv voditelja emisije Fokus, koja je predstavljena u delu koji se odnosi na diskriminatorne rodne stereotipe.

Pritužba protiv Danila Lukića, advokata iz Plandišta koji je u izborni program *Grupe građana „Za bolju opštinu Plandište – advokat Lukić Danilo“* svrstao osnivanje posebnog opštinskog fonda za podsticanje nataliteta u opštini i organizovani dolazak devojak iz Belorusije i Kazahstana za neženje.¹²² Protiv Danila Lukića smo podnele i prijave advokatskim komorama Vojvodine i Srbije, na koje nismo dobile odgovor.

Pritužba protiv Uroša Davidovića, voditelja emisije „Bolja zemlja“ i Milomira Marića, glavnog i odgovornog urednika TV Happy, zbog izjave voditelja: „Možda bi doktori humane medicine i ginekolozi mogli da odu na neki lep kurs na Veterinarski fakultet, to bi nam diglo natalitet, a i bilo bi jeftinije. Cela procedura lečenja steriliteta uz pomoć prida košta ispod 100 evra, spirala za krave košta 1.800 dinara. Ali koštaju i hormoni itd. S obzirom na to da se kravi daju doze za goveda, za žene bi sigurno moglo da bude jeftinije od toga. Sigurno manje od hiljade i hiljade evra koliko daju naše žene, pa i naša država na stranim

klinikama“.¹²³ Zbog ovog priloga smo podnele prijavu Regulatornom telu za elektronske medije, na koju nismo dobile odgovor, ali je sajtu REM-a objavljeno rešenje od 15. septembra 2020. kojim se izriče mera zabrane objavljivanja programskog sadržaja Happy TV, za emisiju „Bolja zemlja“ jer je voditelj na vulgaran i uvredljiv način poredio metod oplodnje krava i žena.¹²⁴

Pritužba protiv Zorana Gojkovića, pokrajinskog sekretara za zdravstvo AP Vojvodine, koji je gostujući na Prvoj Srpskoj televiziji, u jutarnjem programu, izjavio da „u proteklih pet do sedam dana lekari vide posledice kupovine za „Crni petak“ jer 60% novoobolelih je u ženskoj populaciji, prvi put od početka epidemije.“¹²⁵

Višestruka diskriminacija žena

CEDAW komitet je pozvao Srbiju da:

- energično nastavi sa naporima da eliminiše višestruke i međusobno povezane oblike diskriminacije koje doživljavaju grupe žena u nepovoljnom položaju, istovremeno osiguravajući njihovo ekonomsko osnaživanje;

- sprovede sveobuhvatnu analizu za procenu situacije, posebnih potreba i aspiracija ugroženih grupa žena, kao što su Romkinje, starije žene, siromašne žene, žene sa invaliditetom, izbeglice i interno raseljene žene, žene koje same vode domaćinstva, kako bi prikupila podatke za unapređenje zakonodavnog okvira i razvoj politika.¹²⁶

Pojedine grupe žena u Srbiji izložene su više-stružnoj diskriminaciji – žene sa invaliditetom, Romkinje, starije žene, žene sa sela, beskućnice, braniteljke ljudskih prava, novinarke, migrantkinje, mlade žene, žene koje žive sa HIV/AIDS, LBT žene i druge.¹²⁷ Njihov položaj se pogoršao tokom 2020. godine, posebno tokom vanrednog stanja kada je bila ograničena sloboda kretanja.

Iz Ujedinjenih nacija upućeni su apeli da sve vanredne mere u odgovoru na kovid-19 moraju da budu srazmerne, neophodne i nediskriminatorne. Restriktivne mere moraju biti motivisane legitimnim ciljevima zaštite javnog zdravlja i ne smeju se zloupotrebiti za suzbijanje političkih neslaganja.¹²⁸ Posebno je skrenuta pažnja na ranjive i marginalizovane grupe, čiji je položaj i redovnim situacijama loš, a koji se usled pandemije dodatno pogoršava.¹²⁹

¹¹⁵ Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2020. godinu, op. cit, str. 6-7.

¹¹⁶ Ibid, str. 16.

¹¹⁷ Prvi put od kada je ustanovljena institucija Poverenika, zdravstveno stanje je u pritužbama zabeleženo kao najčešći osnov diskriminacije, u preko 15% od ukupnog broja podnetih pritužbi, što je neposredna posledica činjenice da je 2020. godinu obeležila epidemija kovid-19 i uvedene mere zaštite. Kao i prethodnih godina ovaj osnov je neretko navođen u kombinaciji sa još nekim ličnim svojstvom i to najčešće invaliditetom, starosnim dobom i sl. Najviše pritužbi po osnovu zdravstvenog stanja podneto je u oblasti rada i zapošljavanja. Ibid, str. 12.

¹¹⁸ Ibid, str. 11.

¹¹⁹ Ibid, str. 12.

¹²⁰ Diskriminacija na tržištu rada, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2019, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2020/01/diskriminacija-na-trzistu-rada-FINAL.pdf>

¹²¹ Ibid, str. 36.

¹²² Ana Lalić, Hit kampanja: Politicar obećava „uvoz“ žena iz Kazahstana, nova.rs, 16.06.2020, dostupno na: <https://nova.rs/politika/hit-kampanja-politicar-obecava-uvoz-zena-iz-kazahstana/> (pristupljeno 05.02.2021)

¹²³ Pero Jovović, Skandalozan prilog Hepija: Žene da se osemenjuju kao krave, nova.rs, 09.08.2020, dostupno na: <https://nova.rs/drustvo/skandalozan-prilog-hepija-zene-da-se-osemenjuju-kaokrave/?fbclid=IwAR1WZAcinKBqIL3YUWH88NOTwpcH0dp8XpqrwJYld6hyBNsdUPB-C7YEnJd8> (pristupljeno 05.02.2021)

¹²⁴ Rešenje br. 07-1518/20-2, Regulatorno telo za elektronske medije, Beograd, 15.09.2020, dostupno na: http://www.rem.rs/uploads/attachment/izrecena_mera/113/Mera_privremene_zabrane_Nacionalna_TV_Happy_07-1518-20-2.pdf

¹²⁵ 021.rs, „Licemerno je optužiti ljude za porast broja zaraženih“, direktno.rs, 04.12.2020, dostupno na: <https://direktno.rs/korona/318650/zoran-gojkovic-crni-petak-kupoholicarke.html> (pristupljeno 05.02.2021)

¹²⁶ CEDAW/C/SRB/CO/4 para. 44

¹²⁷ Posledice Kovid-19 na položaj osetljivih grupa i grupa u riziku - uzroci, ishodi i preporuke, Tim Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Srbiji (uz podršku OHCHR) i Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU), Beograd, 2020, str. 3, dostupno na: https://serbia.un.org/sites/default/files/2021-02/LNOB%20analiza_SRB_web.pdf

¹²⁸ COVID-19: „Države ne smeju da koriste mere vanrednog stanja za umanjivanje ljudskih prava“, kažu UN eksperti, FemPlatz, 16.03.2020, dostupno na: https://www.femplatz.org/library/COVID-19_UN_SP.pdf (pristupljeno 05.02.2021)

¹²⁹ COVID-19: Kako uključiti marginalizovane i ranjive osobe u komunikaciju o riziku i u angažovanje zajednice, Agencija Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women), str. 1, dostupno na: https://www.femplatz.org/library/2020-03-26_UN_Women_covid-19_community_engagement_SER.pdf

Različiti mehanizmi, tela i eksperti i ekspertkinje Ujedinjenih nacija ukazivali su na grupe koje su u povećanom riziku od diskriminacije zbog situacije izazvane pandemijom. Starije osobe su diskriminirane i socijalno isključene, a posebna zabrinutost je izražena za starije osobe sa zdravstvenim problemima i one koje žive u zatvorenim institucijama, pa mere fizičke distance ne smeju postati socijalno isključivanje, kao što je na primer zabrana poseta u rezidencijalnim ustanovama.¹³⁰ Ukazano je na lošiji položaj osoba sa invaliditetom i posebno je istaknuta potreba za ubrzanom deinstitucionalizacijom osoba koje su u rezidencijalnim institucijama, dok je osobama sa invaliditetom koje žive u zajednici potrebno obezbediti hranu, lekove i ostale stvari koje su potrebne za život.¹³¹ Nadalje, ukazano je da raseljene osobe sa invaliditetom i pripadnici manjinskih grupa ili autohtonih zajednica mogu da naiđu na veće prepreke u pristupu osnovnim uslugama i zdravstvenoj zaštiti,¹³² dok su beskućnici, osobe koje žive u prihvatilištima i nehiigijenskim naseljima u posebnom riziku od zaražavanja jer zbog uslova u kojima žive često imaju višestruke probleme sa zdravljem.¹³³ Države treba da obezbede da LGBTI osobe ne budu izložene diskriminaciji niti

da strahuju da zatraže zdravstvenu zaštitu tokom kovida-19.¹³⁴ Prema uvidima organizacije XY Spectrum, rodni identitet i rodno izražavanje, kao i seksualna orijentacija mogu da pojačaju ranjivost interseks osoba. Zbog preporučene socijalne distance ova nevidljiva zajednica je postala još nevidljivija, a kako je zdravstveni sistem bio fokusiran na kovid-19 epidemiju, pa su tako intreseks deca i njihovi roditelji ostavljeni da se sami snalaze sa medicinskim tretmanom (terapija, kontrolni pregledi ili potencijalni medicinski zahvati) koji detetu može da zatreba. Uvoz medicinskih preparata i lekova je ograničen, pa im je na taj način i zdravlje direktno ugroženo.¹³⁵

¹³⁰ Rosa Kornfeld-Matte, Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons, "Unacceptable" – UN expert urges better protection of older persons facing the highest risk of the COVID-19 pandemic, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 27.03.2020, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25748&LangID=E> (pristupljeno 05.02.2021)

¹³¹ Joint Statement: Persons with Disabilities and COVID-19 by the Chair of the United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities, on behalf of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities and the Special Envoy of the United Nations Secretary-General on Disability and Accessibility, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25765&LangID=E> (pristupljeno 05.02.2021)

¹³² Cecilia Jimenez-Damary, Special Rapporteur on the human rights of internally displaced persons, COVID-19: Do not forget internally displaced persons, UN expert urges Governments worldwide, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 01.04.2020, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25763&LangID=E> (pristupljeno 05.02.2021)

¹³³ Leilani Farha, UN Special Rapporteur on adequate housing, "Housing, the front line defence against the COVID-19 outbreak," says UN expert, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 18.03.2020, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25727&LangID=E> (pristupljeno 05.02.2021)

¹³⁴ COVID-19 and the human rights of LGBTI people, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 17.04.2020, dostupno na: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/LGBT/LGBTIpeople.pdf>

¹³⁵ Prilog za izveštaj pripremio Kristian Randelović, XY Spectrum, Beograd

U Srbiji su u posebno teškoj situaciji bile starije osobe koje žive same, naročito one koje imaju potrebu za tuđom negom i pomoći, među kojima je najviše žena.¹³⁶ Usluge socijalne zaštite su bile većinom obustavljene ili znatno ograničene, zdravstvene usluge bile su ograničene na urgentne situacije, a zbog zabrane kretanja, obavljanje svakodnevnih aktivnosti bilo je onemogućeno starijima, dok je ujedno bilo otežano pružanje pomoći i podrške od članova porodice i/ili neformalnih negovatelja.¹³⁷ Starijim ženama su podršku u nabavci i svakodnevnim aktivnostima najviše pružali mlađi članovi porodice (47%), komšije (25%), prijatelji (15%), volonteri (6%).¹³⁸ Starije žene su bile zabrinute za mlađe članove porodice (65%), nedostajala im je šetnja, povećan im je osećaj neizvesnosti, straha, brige za zdravstveno stanje i usamljenosti.¹³⁹ Smetao im je nedostatak razumljivih informacija u vezi sa zabranom kretanja, a mali broj žena starijih od 65 godina navodi da su se u potpunosti pomirile sa situacijom jer su svesne da pripadaju rizičnoj kategoriji, dok su neke kršile mere zabrane kretanja i ponekad odlazile u šetnju ili nabavku.¹⁴⁰

¹³⁶ Nevena Petrušić, Nadežda Satarčić i Kosana Beker, Položaj i učešće starijih žena u političkom i javnom životu u Srbiji, Udruženje građana „Snaga prijateljstva“ – Amity i udruženje građanki FemPlatz, Beograd & Pančevo, oktobar 2020. godine, str. 86, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2020-12_Polozaj_i_ucešce_starijih_zena.pdf

¹³⁷ Ibid, str. 86.

¹³⁸ Ibid, str. 87.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Ibid, str. 88-89.

Položaj žena sa invaliditetom takođe je pogoršan zbog mera uvedenih radi suzbijanja virusa. Kapaciteti zdravstvenog sistema su bili ograničeni,¹⁴¹ zbog čega su se žene sa invaliditetom suočile sa strahom da im se zdravstveno stanje ne pogorša, a da neće moći da ostvare pravo na lečenje.¹⁴² Žene sa invaliditetom za vreme vanrednog stanja nisu imale personalnu asistenciju i uglavnom ih niko nije posećivao, zbog čega su imale osećaj da ih je država zaboravila i ostavila bez podrške, što ih nije iznenadilo jer to samo nastavak odnosa prema osobama sa invaliditetom koji su imali i pre korone, ali je sada vidljivije.¹⁴³

Informacije nisu bile pristupačne svima, iako su na nekim sajtojima državnih organa korišćene usluge tumača na znakovni jezik i savremeniji modeli komunikacije kao što su opcija „čitaj mi“ i video relej servis za informisanje gluhih i nagluhih osoba koji podrazumeva pristup internetu i korišćenje različitih aplikacija,¹⁴⁴ što je isključilo veliki broj onih koji nemaju pristup internetu i/ili koji ne znaju da koriste modernu tehnologiju. Personalna asistencija za neke osobe sa invaliditetom predstavlja dnevnu neophodnu podršku za funkcionisanje, a tek tri nedelje nakon uvođenja vanrednog stanja objavljena je procedura za izdavanje dozvola za kretanje, koja je bila veoma komplikovana.¹⁴⁵ Iskustva žena sa invaliditetom ukazuju da su administrativni zahtevi bili nepotrebno i prekomerno komplikovani, a mnoge nisu imale pristup neophodnoj opremi, npr. nisu imale

¹⁴¹ Naomi Rupasinge i dr, Uticaj kovida-19 na zdravstvene sisteme na Zapadnom Balkanu, World bank, str. 2, dostupno na: <http://pubdocs.worldbank.org/en/726641590707354436/RER17-Health-note-SRB.pdf>

¹⁴² Marijana Pajvančić i dr, op. cit, str. 97.

¹⁴³ Kosana Beker i Biljana Janjić, Izveštaj - Kovid-19 mere i socijalna i ekonomska prava žena sa invaliditetom u Srbiji, FemPlatz i iz kruga Beograd, 2021, str. 17, dostupno na: https://www.femplatz.org/library/reports/2021-02-16_Kovid-19_i_zene_sa_invaliditetom.pdf

¹⁴⁴ Viber, IMO, WhatsApp, Facebook, Skype

¹⁴⁵ Zahtev se podnosio jedinici lokalne samouprave u mestu prebivališta, a nakon nakon prijema i obrade zahteva, jedinica lokalne samouprave popunjava tabelu određenim podacima i dostavlja je Ministarstvu za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, koje tabelu ažurira i dostavlja Ministarstvu unutrašnjih poslova. Nakon dobijanja saglasnosti od Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja o tome obaveštava jedinicu lokalne samouprave, koja obaveštava osobu koja je podnela zahtev i izdaje potvrdu. Ibid, str. 19.

skener ni čitač lične karte.¹⁴⁶ One uglavnom nisu izlazile iz svojih domova zbog straha od posledica zaražavanja virusom i navode da im je bilo potrebno dostavljanje namirnica, lekova i slično, što najčešće nije bilo organizovano.¹⁴⁷

Organizacije civilnog društva prepoznale su određene rizike za osobe sa invaliditetom koji su se pojačali tokom epidemije kovida-19 i to: pristup zdravstvenoj zaštiti (83,3%); pristup informacijama i komunikaciji (72,2%), dok pojačan rizik od siromaštva, pristupa radu, izvorima zarade i rizike u oblasti inkluzivnog obrazovanja prepoznaje 66,7% organizacija.¹⁴⁸

Žene sa invaliditetom koje su smeštene u ustanovama socijalne zaštite su u višestruko nepovoljnom položaju i izložene su diskriminaciji na osnovu pola, invaliditeta i činjenice da žive u instituciji. Pored toga, izložene su specifičnim oblicima rodno zasnovanog nasilja, kao što su prisilni abortusi i sterilizacije, davanje kontraceptivnih sredstava bez informisanog pristanka, seksualno uznemiravanje i seksualno nasilje,¹⁴⁹ a mehanizmi prijavljivanja nasilja i zaštite od nasilja nisu adekvatni i/ili funkcionalni.¹⁵⁰ Usled strogih mera uvedenih sa ciljem sprečavanja širenje kovida-19,¹⁵¹ ovo stanje se pogoršalo.

Tri dana pre proglašenja vanrednog stanja posete u ustanovama socijalne zaštite su zabranjene i ograničen je boravak i kretanje lica van sistema ustanove socijalne zaštite,¹⁵² a potom je doneta naredba o zabrani poseta i ograničavanju kretanja u objektima ustanova za smeštaj starijih lica.¹⁵³ Navedene mere su na kratko bile suspendovane, kada je bilo moguće ostvariti posetu u ustanovama, uz ispunjavanje strogih uslova,¹⁵⁴ pa su od kraja juna do kraja avgusta 2020. godine posete ponovo zabranjene.¹⁵⁵ Korisnicima i zaposlenima je tokom vanrednog stanja bilo zabranjeno kretanje između odeljenja i soba bez preke potrebe,¹⁵⁶ a kretanje do ambulante ili kancelarija bilo je dopušteno samo uz odobrenje zaduženog radnika i uz nadzor osoblja.¹⁵⁷

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Ibid, str. 23.

¹⁴⁸ *Posledice Kovid-19 na položaj osetljivih grupa i grupa u riziku - uzroci, ishodi i preporuke*, op. cit, str. 52.

¹⁴⁹ Opširnije: Kosana Beker i Tijana Milošević, *Nasilje nad ženama sa invaliditetom u rezidencijalnim ustanovama: Polazna studija*, MDRI-S, Beograd, 2017, dostupno na: <https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2018/01/Istrazivanje-knjizni-blok.pdf>

¹⁵⁰ Biljana Janjić i Dragana Čirić Milovanović, op.cit, str. 42-48.

¹⁵¹ Opširnije: Akti Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja u vezi sa epidemiološkom situacijom izazvanom virusom SARS-CoV-2, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/Pregled%20akata%20V18%20završena.pdf>

¹⁵² Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-2/2020-09, od 12.03.2020, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.03.12.%20Instrukcija%20003.pdf>

¹⁵³ „Sl. glasnik RS”, br. 28/2020

¹⁵⁴ Posete se mogu realizovati svakog dana od 10 do 18 časova, u povoljnim vremenskim uslovima (temperatura iznad 18 stepeni) bez kiše i vetra; korisnik/ca može imati dve posete po 15 minuta sedmično. Poseta se organizuje/zakazuje sa ustanovom, u unapred određenom prostoru za posete, a maksimalan broj posetilaca je dva. Instrukcija MZRZBSP broj 500-00-00023/2/2020-09, 09.06.2020, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2020-06/2020.06.09.%20Instrukcija%20025.pdf>

¹⁵⁵ Obaveštenje MZRZBSP broj 500-00-00023/3/2020-09, 29.06.2020, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2020-06/2020.06.29.%20Obave%C5%A1tenje%20001.pdf> i Obaveštenje MZRZBSP broj 500-00-00023/3/2020-09, 21.08.2020, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.08.21.-Obave%C5%A1tenje-001.pdf>

¹⁵⁶ Osim lekara, medicinskih sestara i tehničara, negovatelja i vaspitača.

¹⁵⁷ Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-06/2020-09, 29.03.2020, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.03.29.%20Instrukcija%20009.pdf>

Uprkos apelu Komiteta UN za prava osoba sa invaliditetom da je u situaciji izazvanoj pandemijom neophodno ubraziti proces deinstitucionalizacije¹⁵⁸ i brojnim preporukama koje su prethodnih godina upućene Srbiji,¹⁵⁹ Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja je omogućilo prijem novih korisnika u ustanove socijalne zaštite, uz zdravstvenu dokumentaciju da osoba nije zaražena koronavirusom i uz preventivno smeštanje u izolaciju u trajanju od 14 dana u okviru ustanove.¹⁶⁰ Na sajtu ministarstva se tokom 2020. godine navodilo da je 74 ukupan broj ustanova socijalne zaštite čiji je osnivač Republika Srbija i AP Vojvodina, sa kapacitetom od 14.512 korisnika. Ukupan broj privatnih pružalaca usluge domskog smeštaja za odrasle i starije bio je 229, sa kapacitetom od 8.617 korisnika,¹⁶¹ ali se prema podacima s početka 2021. godine, kapacitet privatnih pružalaca usluga povećao na 238, a broj korisnika povećao na 9.887.¹⁶²

Nije obezbeđeno adekvatno informisanje javnosti o uslovima u ustanovama socijalne zaštite tokom pandemije, o položaju žena sa invaliditetom u ustanovama,¹⁶³ kao ni informacije o smrtnim slučajevima osoba u ustanovama socijalne zaštite.¹⁶⁴

Prema svedočenjima žena sa mentalnim invaliditetom uslovi u rezidencijalnim institucijama dodatno su pogoršani, hrana i smeštaj su loši, posebno im teško pada zabrana kretanja i prekinute su im sve aktivnosti izvan institucija.¹⁶⁵

Prema MICS istraživanju, 13% žena starosti od 15 do 49 godina iz romskih naselja se u većoj meri osećao diskriminisano ili maltretirano jednog ili više osnova (etničko poreklo, religija ili uverenje i pol).¹⁶⁶ Romkinje su i dalje izložene dečijim brakovima - 5,5% devojčica stupilo je u brak pre 18, a 1,2% pre 15. godine.¹⁶⁷

Pandemija je veoma negativno uticala na najsiromašnije romske zajednice, koje nemaju održive prihode i pristup osnovnim životnim uslovima kao što su čista voda, struja, kanalizacija i drugo,¹⁶⁸ pri čemu se položaj Romkinja dodatno pogoršao. Većina mera nije bila posebno usmerena na pružanje podrške višestruko marginalizovanim grupama, uključujući i romsku populaciju, a rodna perspektiva nije bila sagledana prilikom uvođenja mera.

¹⁵⁸ Joint Statement: Persons with Disabilities and COVID-19 by the Chair of the United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities, on behalf of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities and the Special Envoy of the United Nations Secretary-General on Disability and Accessibility, op. cit.

¹⁵⁹ Komitet za prava osoba sa invaliditetom, CRPD/C/SRB/CO/1; Komitet protiv torture, CAT/C/SRB/CO/1 i CAT/C/SRB/CO/2; Izveštaj o napretku Srbije 2020, op. cit.

¹⁶⁰ Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-06/2020-09, op. cit; i Nalog broj 139-55-49/2020-05, Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova, uputstvo ustanovama socijalne zaštite, 13.03.2020.

¹⁶¹ U ustanovama socijalne zaštite za smeštaj korisnika i domovima za smeštaj odraslih i starih zaraženo 54 korisnika i 19 zaposlenih, MZRZBSP, 27.09.2020, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/srb-lat/aktuelnosti/vesti/u-ustanovama-socijalne-zastite-za-smestaj-korisnika-i-domovima-za-smestaj-odraslih-i-starih-zarazeno-54-korisnika-i-19-zaposlenih> (pristupljeno 05.01.2021)

¹⁶² U ustanovama socijalne zaštite za smeštaj korisnika i domovima za smeštaj odraslih i starih zaraženo je 279 korisnika i 251 zaposleni, MZRZBSP, 10.02.2021, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/srb-lat/aktuelnosti/vesti/u-ustanovama-socijalne-zastite-za-smestaj-korisnika-i-domovima-za-smestaj-odraslih-i-starih-zarazeno-je-279-korisnika-i-251-zaposleni> (pristupljeno 11.02.2021)

¹⁶³ COVID 19 i osobe sa invaliditetom u ustanovama socijalne zaštite Pitanja na koja nemamo odgovore, FemPlatz, 13.04.2020, dostupno na: http://femplatz.org/library/2020-04-13_Ustanove_soc_zastite_i_COVID-19.pdf (pristupljeno 05.01.2021)

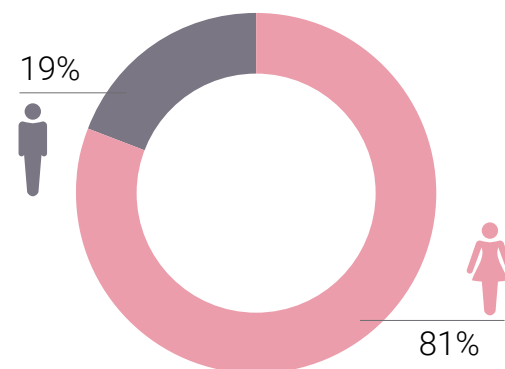
¹⁶⁴ Domaće i međunarodne organizacije u pismu premijerki Ani Brnabić traže informacije o smrtnim slučajevima osoba u ustanovama socijalne zaštite, Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom (MDRI-S), 31.07.2020, dostupno na: <https://www.mdri-s.org/nekategORIZOVANO/domace-i-medjunarodne-organizacije-u-pismu-premijerki-ani-brnabic-traze-informacije-o-smrtnim-slucajevima-osoba-u-ustanovama-socijalne-zastite/> (pristupljeno 05.01.2021)

¹⁶⁵ Kosana Beker i Biljana Janjić, op. cit, str. 24-26.

¹⁶⁶ Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 Srbija i Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 – romska naselja (MICS6), op. cit, xxxviii

¹⁶⁷ Žene i muškarci u Republici Srbiji, 2020, op. cit, str. 22.

¹⁶⁸ Posledice Kovid-19 na položaj osetljivih grupa i grupa u riziku uzroci, ishodi i preporuke, op. cit, str. 5.

Procenat samohranih roditelja u 2019. godini

Pored toga, mnoge druge višestruko diskriminisane grupe dodatno su diskriminisane tokom pandemije kovid-19, a žene iz ovih grupa su u još lošijem položaju. Migrantima i migrantkinjama je ograničeno kretanje,¹⁶⁹ ustanovljen je pojačan vojni nadzor i obezbeđenje objekata, a u izuzetnim slučajevima dozvoljeno je napuštanje objekata (npr. odlazak lekaru), uz posebnu, vremenski ograničenu dozvolu Komesarijata za izbeglice i migracije.

Nadalje, višedecenijska diskriminacija i isključenost beskućnika i beskućnica, dovela je do toga da su u pojačanom riziku od ekstremnog siromaštva i nejednakosti u svim oblastima života, što ih stavlja u nepovoljniji položaj i pojačava ranjivost tokom visoko rizičnih situacija, kao što je pandemija kovid-19, a žene su posebno ugrožene na ulicama.¹⁷⁰ Tokom pandemije, mlade osobe su se susrele sa stereotipima i predrasudama jer su predstavljeni kao jedni od glavnih prenosilaca zaraze.¹⁷¹ Mlade žene, više nego mladi muškarci, smatraju da njihov položaj nije ravnopravan, odnosno, da su izložene diskriminaciji.¹⁷²

Prema dostupnim podacima, u Srbiji je 2019. godini živelo 49.200 samohranih roditelja, od čega je 39.800 samohranih majki.¹⁷³ Epidemija kovid-19 dovela je do mnogih izazova za samohrane roditelje – zatvaranje vrtića, online nastava, nesigurnost posla, menjanje dnevne dinamike koja je uticala i na decu. Posebno su bili ugroženi samohrani roditelji dece sa invaliditetom, zbog nedostatka usluga podrške, zabrane kretanja i dugog boravka u kući, što je predstavljalo problem i za decu i za roditelje.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Posledice Kovid-19 na položaj osetljivih grupa i grupa u riziku uzroci, ishodi i preporuke, op. cit, str. 35-38.

¹⁷¹ Ibid, str. 29.

¹⁷² Boban Stojanović i Aleksandar Ivković, Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji – 2020. godina, Krovna organizacija mladih Srbije – KOMS, 2020, str. 151, dostupno na: <https://koms.rs/2020/08/13/alternativni-izvestaj-o-polozaju-i-potrebama-mladih-u-republici-srbiji-2020/>

¹⁷³ Eurostat, Labour Force Survey Database, 2019

¹⁷⁴ Sarita Bradaš, Mario Reljanović, Ivan Sekulović, Uticaj epidemije COVID-19 na položaj i prava radnica i radnika u Srbiji uz poseban osvrt na radnike i radnice na prvoj liniji i u neformalnoj ekonomiji i višestruko pogođene kategorije, Fondacija Centar za demokratiju (FCD), Beograd, 2020, str. 38, dostupno na: <http://www.centaronline.org/sr/publikacija/1811/uticaj-epidemije-covid-19-na-polozaj-i-prava-radnica-i-radnika-u-srbiji>

¹⁶⁹ Odluka o privremenom ograničavanju kretanja tražilaca azila i iregularnih migranata smeštenih u centrima za azil i prihvatnim centrima u Republici Srbiji, Vlada Republike Srbije, „Službeni glasnik RS“, br. 32/2020 od 16. marta 2020. godine

Učešće žena u javnom i političkom životu

CEDAW komitet preporučio je Srbiji da:

- ubrza jednaku zastupljenost žena, uključujući Romkinje i žene sa invaliditetom, u svim oblastima javnog i političkog života, posebno na pozicijama odlučivanja, na nacionalnom i lokalnom nivou, u oružanim snagama i u diplomatskoj službi i izdvoji odgovarajuća sredstva za sprovođenje takvih mera;
- usvoji novi Zakon o rodnoj ravnopravnosti, kojim se utvrđuje kvota od 50% zastupljenosti žena u oblastima društvenog života u kojima postoji neuravnotežena zastupljenost polova i proširi ovu kvotu na sve javne vlasti i uprave;
- obezbedi da: (i) organizacije civilnog društva, uključujući aktivistkinje za ženska prava, mogu da ostvaruju svoja prava na slobodu izražavanja, okupljanja i udruživanja bez zastrašivanja ili odmazde; (ii) se slučajevi navodnog zastrašivanja ili odmazde protiv aktivistkinja civilnog društva propisno istraže, da se počinioci krivično gone i na odgovarajući način kazne i da se žrtve zaštite od takvih dela; (iii) državni službenici koji opstruiraju gonjenje napadača krivično odgovaraju.¹⁷⁵

U toku 2020. godine obeleženo je 25 godina od usvajanja Pekinške deklaracije i Platforme za akciju (1995), globalne agende za postizanje ravnopravnog učešća žena u svim oblastima života. U periodu od usvajanja deklaracije do danas, došlo je do napretka u učešću žena u javnom i političkom životu, ali ovaj napredak nije dovoljno brz. Žene širom sveta i dalje su znatno manje zastupljene na mestima odlučivanja, a muškarci i dalje dominiraju u politici i zastupljeni su sa oko 75% u parlamentima u svetu. Žene smatraju da se istaknute liderke u javnosti promovisu jer su politički podobne i poslušne, dok su ostale učesnice u javnom životu marginalizovane, pri čemu žene koje se bave politikom ne govore mnogo o položaju žena.¹⁷⁶

Žene nisu bile dovoljno uključene u odgovor država na pandemiju kovida-19. Posebna važnost aktivnog učešća žena u svim vanrednim i kriznim situacijama postoji ne samo zbog toga što žene čine više od polovine populacije, već i zato što su posebno izložene rizicima tokom ovih situacija. Zbog toga je veoma važno da žene ravnopravno učestvuju u kreiranju, primeni i praćenju zakona, politika i budžeta povezanih sa kovidom-19 na svim nivoima odlučivanja: lokalnom, nacionalnom, regionalnom i međunarodnom.¹⁷⁷

Već je navedeno da su tokom 2020. godine izmenjeni izborni zakoni u Srbiji i povećana je kvota za manje zastupljeni pol na izbornim listama na 40%.¹⁷⁸ Rezultati istraživanja pokazuju da preko polovine mladih žena smatra da je demokratija najbolji oblik vladavine, naspram 39,6% mladih muškaraca, dok stav da izborne kvote doprinose poboljšanju položaja žena više podržavaju žene (prosečna ocena 3,11 žene, a muškarci 2,39 – skala 1 do 5).¹⁷⁹

¹⁷⁶ Percepcija žena o položaju žena oktobar – novembar 2020, Beogradski fond za političku izuzetnost, Dijalog za budućnost Ujedinjene nacije, str. 41. i 62.

¹⁷⁷ Policy brief no. 18 COVID-19 and women's leadership: From an effective response to building back better, UN Women, str. 2, dostupno na: <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/policy-brief-covid-19-and-womens-leadership-en.pdf?la=en&vs=409>

¹⁷⁸ Član 40a stav 1. Zakona o izboru narodnih poslanika

¹⁷⁹ Boban Stojanović i Aleksandar Ivković, op. cit, str. 143. i 150.

Od ukupno 21 liste, na samo dve su žene bile nositeljke izbornih lista.¹⁸⁰ Izbori su održani 21. juna,¹⁸¹ a Vlada je formirana tek 28. oktobra 2020. godine. U Vladi Republike Srbije ima 13 ministara i 10 ministarki, koje vode sledeće sektore: rudarstvo i energetika; kultura i informisanje; pravda; privreda; zaštita životne sredine; trgovina, turizam i telekomunikacije; državna uprava i lokalna samouprava, ljudska i manjinska prava i društveni dijalog; evropske integracije i rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja.¹⁸² Sam broj ministarski predstavlja bitno poboljšanje u odnosu na prethodne sastave Vlade, ali ostaje da se vidi da li će povećano učešće žena u izvršnoj vlasti doprineti poboljšanju položaja žena u društvu i unapređenju rodne ravnopravnosti.

Th 40% žena u parlamentu... Mislim da je to u ovoj zemlji samo kozmetičke prirode. I te žene koje su u parlamentu, čak i da nisu u stranci u kojoj jesu, teško da mogu da zastupaju interese bilo koje od nas. One, u suštini, rade ono što im govore muškarci u njihovim strankama. I premijerka je žena, ali smatramo da nas ne predstavlja, niti se bori za ostvarivanje naših prava, ali ni za prava LGBT populacije, kojoj i sama pripada.

(sa fokus grupe „Ko me predstavlja?“¹⁸³ sa ženama)

¹⁸⁰ Miloš D. Miljković, *Ko sve učestvuje na izborima?*, Danas, 21.06.2020, dostupno na: <https://www.danas.rs/politika/izbori-2020/ko-sve-ucestvuje-na-izborima-video/> (pristupljeno 27.01.2021)

¹⁸¹ Izbori za narodne poslanike Narodne skupštine, 21. jun 2020. godine, Republička izborna komisija, dostupno na: <https://www.rik.parlament.gov.rs/tekst/sr/1550/izbori-za-narodne-poslanike-narodne-skupstine-21-jun-2020-godine-.php> (pristupljeno 27.01.2021)

¹⁸² Sastav Vlade, Vlada Republike Srbije, dostupno na: <https://www.srbija.gov.rs/sastav/177/sastav-vlade.php>

¹⁸³ Za potrebe pripreme ovog izveštaja, realizovane su četiri fokus grupe/tematska sastanka „Ko me predstavlja?“ u periodu od novembra 2020. do februara 2021. godine. Tematskim sastancima je prisustvovalo 38 žena iz različitih gradova Srbije. Sastanci su realizovani online zbog ograničenja usled kovida-19 epidemije, a u okviru projekta ACT – za aktivno građansko društvo“ koji podržavaju Građanske inicijative, Helvetas i Švajcarska agencija za razvoj i saradnju.

U Narodnoj skupštini ima 99 narodnih poslanica (39,6%) i 151 poslanik (60,4%).¹⁸⁴ Procenat žena je nešto niži od propisane kvote (0,4%), ali je ujedno ovo najveći broj žena u jednom sazivu Narodne skupštine do sada. Međutim, iako je broj žena povećan, žene iz višestruko marginalizovanih grupa nisu adekvatno zastupljene. Na primer, učešće starijih žena (65+) u Narodnoj skupštini veoma je nisko i iznosi 1,2%.¹⁸⁵ Procenat mladih u skupštini je 11,2%,¹⁸⁶ ali nije javno dostupan podatak razvrstan po polu.

Nadalje, u Srbiji su žene još uvek podzastupljene na vodećim pozicijama u organima odlučivanja političkih partija, što se odražava i na parlamentarne poslaničke grupe i skupštinske odbore, gde su uglavnom muškarci na čelu.¹⁸⁷ Narodna skupština ima 20 skupštinskih odbora, a muškarci predsedavaju u 15 odbora, dok je među zamenicama predsednika odbora ravnomerna zastupljenost polova.¹⁸⁸ Žene čine većinu u šest odbora, uglavnom onih odbora koji se bave temama koje se stereotipno povezuju sa ženama: Odbor za prava deteta, Odbor za zdravlje i porodicu i Odbor za rad, socijalna pitanja, društvenu uključenost i

¹⁸⁴ Gender Structure, Narodna Skupština, dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/national-assembly/national-assembly-in-numbers/gender-structure.1745.html>

¹⁸⁵ Na primer, u Skupštini grada Beograda ih ima 3,63%, dok u skupštinama grada Novog Sada i Bora, starijih žena uopšte nema. Nevena Petrušić, Nadežda Satarić i Kosana Beker, op.cit, str. 36. i 96.

¹⁸⁶ Boban Stojanović i Aleksandar Ivković, op.cit, str. 102.

¹⁸⁷ Marijana Pajvančić i Bogdan Urošević (ur), op.cit, str. 19.

¹⁸⁸ Narodna skupština Republike Srbije, *Radna tela – Odbori*, dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BF%D1%88%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0/%D1%81%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2/%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B0-%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B0/%D0%BE%D0%B4%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B8.13.html>

¹⁷⁵ CEDAW/C/SRB/CO/4 para. 27-28

smanjenje siromaštva, kao i Odbor za evropske integracije, Odbor za privredu, regionalni razvoj, trgovinu, turizam i energetiku i Odbor za kulturu i informisanje.¹⁸⁹ S druge strane, u Odboru za kontrolu službi bezbednosti svi članovi odbora su muškarci, dok žene čine oko jednu petine članova u pet odbora.¹⁹⁰

Treba imati u vidu da se žene u političkom životu suočavaju sa brojnim izazovima i preprekama, kao što je ograničen pristup finansijskim resursima, rašireni rodni stereotipi i tradicionalne društvene norme,¹⁹¹ a često su na meti seksističkih napada. Nizak nivo političkog učešća žena u Srbiji narušava mogućnosti za ostvarivanje Ciljeva održivog razvoja UN, posebno cilja koji se odnosi na postizanja rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena i devojčica.¹⁹²

U našoj zemlji se ne uči dovoljno o politici, o društvu, o aktivizmu... uvek se gleda samo da postoji „jedan majstor za sve“.

Žene su obrazovanije od muškaraca, samo su stereotipi o ženama jaki. To se ogleda i na učešću u odlučivanju.

Žene čak i ako imaju mogućnosti za dobru karijeru, odreći će se toga, da bi bile supruge i majke. Taj stereotip je toliko jak, društvo će ih osuđivati ako odaberu samo karijeru. A neće ih osuđivati ako odaberu da samo budu supruge i majke. To je i kod mladih tako, teško se to menja. Treba raditi na osvešćivanju mladih žena i da se to polako menja.

(Sa fokus grupe „Ko me predstavlja?“ sa ženama)

¹⁸⁹ Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2020. godinu, op. cit, str. 50.

¹⁹⁰ Odbor za Kosovo i Metohiju, Odbor za dijasporu i Srbe u regionu, Odbor za odbranu i unutrašnje poslove, Odbor za pravosuđe, državnu upravu i lokalnu samoupravu i Odbor za prostorno planiranje, saobraćaj, infrastrukturu i telekomunikacije.

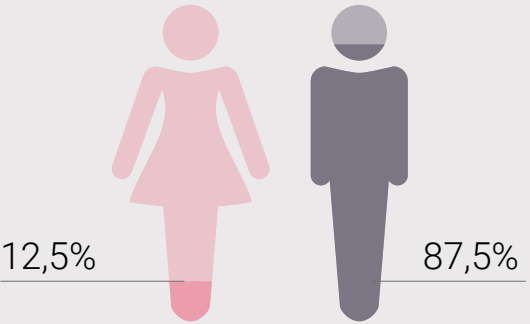
¹⁹¹ Marijana Pajvančić i Bogdan Urošević (ur), op.cit, str. 119.

¹⁹² Ekonomska vrednost neplaćenih poslova staranja u Republici Srbiji - Rodna analiza, UN Women, 2020, str. 7-8, dostupno na: http://socijalnouljudjivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2020/08/Analiza_monetarne_vrednosti_neplacenog_rada_UN_Women_SRB.pdf

Učešće žena u političkim strankama i pokretima

Za potrebe ovog izveštaja uradile smo pregled broja žena i muškaraca na vodećim pozicijama u političkim strankama i pokretima koji su aktivni na političkoj sceni Srbije. Pregled obuhvata organizacione strukture 17 političkih partija i pokreta u Srbiji a prema dostupnim podacima na njihovim zvaničnim internet stranicama.

I ovaj najjednostavniji pregled broja žena i muškaraca na rukovodećim pozicijama u političkim strankama i pokretima nam pokazuje da su žene podzastupljene i da je njihova politička participacija na niskom nivou. Na pozicijama predsednica stranke odnosno nositeljki lista nalaze samo dve žene (12.5%), dok je na ovim pozicijama 14 muškaraca (87.5%).¹⁹³ Nešto je veći broj žena na pozicijama potpredsednica, odnosno deset žena (24%) u odnosu na 32 muškarca na ovim pozicijama (76%).

Na pozicijama predsednica stranke odnosno nositeljki lista nalaze samo dve žene (12.5%), dok je na ovim pozicijama 14 muškaraca (87.5%). Nešto je veći broj žena na pozicijama potpredsednica, odnosno deset žena (24%) u odnosu na 32 muškarca na ovim pozicijama (76%).

¹⁹³ Politički pokret „Ne davimo Beograd“ umesto pozicije predsednika/ce pokreta, Čini Malo veće u sastavu od dve žene i tri muškarca, dostupno na: <https://nedavimobeograd.rs/ljudi/>

Politička stranka /pokret	Predsednik/ca		Potpredsednik/ca		Predsedništvo		Glavni odbor	
Pol	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M
Srpska napredna stranka*		1		1	-	-	-	-
Socijalistička partija Srbije		1	1	5	2	31	81	296
SPAS*		1	-	-	-	-	-	-
Stranka slobode i pravde		1	1	1				
Demokratska stranka		1		1	4	13	6	20
Demokratska stranka Srbije		1		3		9	13	99
POKS		1		3	3	15	5	28
SRS		1	1	2				
Pokret slobonih građana		1			1	12	6	9
Ne davimo Beograd			2	3	2	3	10	11
Narodna stranka		1	1	4	1	4	10	60
Dveri		1	1	2	6	12		
Pokret Snaga Srbije-BK		1	1	5	1	7	16	139
1 od 5 miliona	1		-	-	-	-	40 ¹⁹⁴	58
Živim za Srbiju	1		1	2	4	3		
Srpska stranka Zavetnici		1	1		-	-	94 ¹⁹⁵	156
Dosta je bilo*		1	-	-	2	3	-	-
UKUPNO	2	14	10	32	26	112	281	876

Tabela 3: Pregled broja žena i muškaraca na vodećim pozicijama u političkim strankama i pokretima

* Nema podataka i dodatnih informacija na zvaničnim internet stranicama ovih političkih stranaka/pokreta. FemPlatz tim ih je kontaktirao telefonom i imejlom sa molbom da nam dostave informacije, međutim nije bilo odgovora. (poslednji put kontaktirani 02.06.2021. i 16.06.2021. god.)

¹⁹⁴ M.Đ, Ko je na listi Jedan od pet miliona?, Danas, 07.06.2020, dostupno na: <https://www.danas.rs/politika/izbori-2020/ko-je-na-listi-jedan-od-pet-miliona/> (pristupljeno 18.06.2021)

¹⁹⁵ FoNet, RIK: Proglašena lista „Zavetnici“, Danas, 26.05.2020, dostupno na: <https://www.danas.rs/politika/izbori-2020/rik-proglasena-lista-zavetnici/> (pristupljeno 18.06.2021)

Međutim, prema dostupnim podacima na Internet stranicama političkih stranaka i pokreta, daleko je manje žena u predsedništvima stranaka/pokreta (19% žena nasuprot 81% muškaraca), dok je u glavnim odborima 24,3% žena i 75,7% muškaraca. Ograničenje u ovom pregledu je svakako nedostatak podataka za Srpsku naprednu stranku, koja je najveća i vladajuća, posebno ako se uzme u obzir da Glavni odbor kao najviši organ odlučivanja u stranci broji 400 članova i članica.

Kada govorimo o odlučivanju za određenu političku opciju – jedan od ključnih indikatora je odnos prema rodnoj ravnopravnosti i poštovanju ljudskih prava. To je pitanje razvoja, a ne konkretnog političkog programa neke stranke. Kad postoji odsustvo za pitanja žena – ide se ka desničarenju.

(Sa fokus grupe „Ko me predstavlja?“ sa ženama)

Iako ovom prilikom nisu analizirani programi političkih stranaka i pokreta kako bi se dublje sagledao odnos i politika prema rodnoj ravnopravnosti i pravima žena, izdvajamo da se ženska grupa inicijative Ne davimo Beograd zalaže se za feminizaciju politike, municipalizam i javne politike koje uključuju žensku perspektivu.¹⁹⁶ Ranije analize programa političkih partija pokazuju da su pitanja vezana za rodnu ravnopravnost marginalizovana, nedovoljno razrađena i da političke stranke ne prepoznaju pitanja rodno zasnovanog nasilja, neravnopravnosti žena na tržištu rada i njihovu diskriminaciju u medijima, kao relevantna za svoje političko delovanje.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Principi ženske grupe inicijative Ne davimo Beograd, Ne davimo Beograd, Beograd, 2020, dostupno na: <https://nedavimobeograd.rs/wp-content/uploads/2020/07/Principi-ženske-grupe-NDMBGD.pdf>

¹⁹⁷ Marija Todorović, Rodna ravnopravnost i politički procesi: Zašto žene ne glasaju za žene?, Centar za istraživanje javnih politika, 2016, dostupno na: <https://www.publicpolicy.rs/publikacije/0807207acad5b5d5fd8cc86c49a1a0d044fd3102.pdf>

Bilo je situacija diskriminacije tokom mog aktivizma u levo orijentisanim političkim parijama, koje, takođe, vode muškarci. Dosta žena je odustalo od borbe i aktivizma, jer se nisu mogle probiti ni blizu vrha stranke ili učestvovati u donošenju odluka. Nisu imale prostora za delovanje i odustale su. Sada, u skupštini ima mladih osoba, ali je pitanje koga oni predstavljaju?

(Sa fokus grupe „Ko me predstavlja?“)

Učešće žena na lokalnom nivou

Početkom 2021. godine, uputile smo 170 zahteva za pristup informacijama od javnog značaja jedinicama lokalnih samouprava, kako bismo utvrdile da li se na lokalnim izborima poštovala novouvedena kvota od 40% za manje zastupljeni pol, kao i da utvrdimo učešće žena iz višestruko marginalizovanih grupa. Tražene informacije su se odnosile na odbornike i odbornice u okviru prethodnog i aktuelnog saziva lokalne skupštine (pol, starosno doba, invaliditet, pripadnost romskoj nacionalnoj manjini i pripadnost drugim nacionalnim manjinama).

Ukupno 15 jedinica lokalnih samouprava nije odgovorilo na zahtev za pristup informacijama od javnog značaja, dok je 17 JSL odgovorilo delimično, tj. nisu dostavile sve tražene informacije – na primer, dostavljeni su podaci za jedan saziv, bez naznake da li je prethodni ili aktuelni, a u nekim slučajevima su nedostajali podaci razvrstani po starosnom dobu i polu i/ili podaci o odbornicima i odbornicama sa invaliditetom ili iz nacionalnih manjina. Pored toga, 12 JLS navodi da se ne vodi evidencija ili da nisu u obavezi da dostave o podatke jer odbornici i odbornice nisu dužni da se izjasne o pripadnosti nacionalnoj manjini i/ili invaliditetu.

Na osnovu dostupnih podataka, može se konstatovati da je učešće žena na najvišim nivoima odlučivanja neznatno više u odnosu na prethodne izbore, pa je sada 13,2% žena na mestu gradonačelnica/predsednica opština, a 23,8% žena su na mestima predsednica skupštine opštine/grada. Ukupan broj odbornica je 39,8%, što jeste napredak u odnosu na prethodne izbore zbog povećanja kvote, ali je i dalje za 0,2% ispod propisane kvote.

	Prethodni saziv			Aktuelni saziv		
	Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene
Predsednik/ca opštine gradonačelnik/ca		136	12		131	20
Predsednik/ca skupštine		121	27		115	36
Odbornici/ce	5843	3931	1932	5747	3482	2289
Odbornici/ce ispod 30 godina	373	175	194	456	198	251
Odbornici/ce preko 65 godina	510	386	122	464	341	118
Odbornici/ce sa invaliditetom	17	10	7	16	11	5
Odbornici/ce romske nacionalne manjine	19	14	3	17	12	4
Odbornici/ce drugih nacionalnih manjina	388	221	105	378	210	138

Tabela 4: Polna zastupljenost u JLS

Dostupni podaci pokazuju izrazito nisko učešće pripadnika romske nacionalne manjine, posebno Romkinja. Slična je situacija i sa odbornicima i odbornicama sa invaliditetom. Primetno je da se broj odbornika i odbornica mlađih od 30 godina povećao, a posebno je pozitivno što se povećao broj mladih žena, dok se sa druge strane broj odbornika i odbornica starijih od 65 godina smanjio za oko 10%. Po pitanju učešća drugih nacionalnih manjina, situacija se razlikuje u odnosu na nacionalni sastav stanovništva na teritoriji lokalne samouprave, pa u JLS u kojima žive pripadnici i pripadnice nacionalnih manjina, oni su zastupljeni i u lokalnoj skupštini,¹⁹⁸ dok u većini JLS nema odbornika i odbornica iz manjinskih nacionalnih zajednica. U prethodnom i aktivnom sazivu u pojedinim opštinama povećan je procenat odbornika/ca starijih od 65 godina, ali je njihov ukupan broj manji u aktuelnom sazivu.

Istraživanje o položaju i učešću starijih žena u političkom i javnom životu u Srbiji

Istraživanju o položaju i učešću starijih žena u političkom i javnom životu u Srbiji koje smo tokom 2020. godine sprovele sa udruženjem „Snaga prijateljstva” – Amity, pokazalo je da su starije žene u lošijem položaju u poređenju sa starijim muškarcima, kao i u poređenju sa ženama i muškarcima iz drugih starosnih grupa.¹⁹⁹

Starije žene nedovoljno učestvuju u aktivnostima u zajednici, posebno u seoskim zajednicama, ali smatraju da bi trebalo aktivnije da učestvuju u donošenju odluka koje se tiču njihovog života, posebno u kulturnim aktivnostima u zajednici (50%), u vezi sa zdravstvenom zaštitom stanovništva (46%), u ekologiji i zaštiti životne sredine (43%),

kao i u vezi sa socijalnom zaštitom (36%).²⁰⁰ Smatraju da starije žene treba da glasaju na izborima (72,4%), kao i da se uključe rad saveta mesnih zajednica (45%).²⁰¹

Većina starijih starijih žena nisu članice bilo kog udruženja građana (60%), a samo 7% su ranije bile članice nekog udruženja, uglavnom udruženja penzionera (28%), organizacije civilnog društva (5%), udruženja žena (2%), kulturno umetničkog društva (2%) i mesne zajednice (1%).²⁰² Na ovakvo stanje utiče i nerazvijenost civilnog sektora u seoskim sredinama, kao i manje slobodnog vremena žena na selu zbog rada na poljoprivrednim gazdinstvima i brige o kućnim poslovima.

Aktivno i pasivno biračko pravo za žene uvedeno je 1946. godine, ali su društvene norme i rodne uloge uslovile nejednakost između muškaraca i žena u politici, što se posebno odnosi na starije žene.²⁰³ Samo 22% žena starijih od 65 godina, koje su članice ili bivše članice političkih stranaka, učestvovalo je u organima odlučivanja u stranci. Takođe, samo 2% ispitanica ranije se kandidovalo na izborima, a 1% planira da se kandiduje na sledećim izborima.²⁰⁴ Ovo pokazuje da se starije žene u političkim strankama ne prepoznaju kao potencijalne kandidatkinje koje treba ohrabriti i podržati, što je odraz i dvostrukih standarda starenja na štetu žena, kao i posledica seksizma i ejdzizma.

Stavovi starijih žena prema učešću žena javnoj i političkoj sferi veoma su pozitivni i pokazuju da 74% podržava učešće žena u javnom i političkom životu, dok 11% starijih žena smatra da žene „nisu za politiku i učešće u javnom životu”.²⁰⁵ Starije žene većinski smatraju da ženama jeste mesto u politici, te da su kvote za žene neophodne. S obzirom da su starije žene često isključene iz procesa kandidovanja, od starijih žena koje

²⁰⁰ Ibid, str. 94.

²⁰¹ Ibid.

²⁰² Ibid, str. 95.

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Ibid, str. 97.

²⁰⁵ Ibid.

¹⁹⁸ Oba saziva: Ada, Bač, Boljevac, Bujanovac, Golubac, Kanjiža, Kovačica, Kula, Novi Kneževac, Novi Pazar, Priboj, Plandište. Prethodni saziv: Medveđa, Preševo, Sjenica, Senta, Vrbas, Zrenjanin. Aktivni saziv: Bački Petrovac i Žitište.

¹⁹⁹ Nevena Petrušić, Nadežda Satarčić i Kosana Beker, op.cit, str. 93.

podržavaju kvote za žene, 65% smatra da treba da postoje kvote za žene starije od 65 godina, na svim nivoima – od mesne zajednice do nacionalnog nivoa.²⁰⁶

Ženske organizacije, feministički pokreti i aktivizam žena na lokalnom nivou

Organizacije koje se bave ženskim pravima i feministički pokreti su širom sveta prepoznati kao najvažniji činioci promena u postizanju rodne ravnopravnosti i borbe protiv rodno zasnovanog nasilja, a prepoznate su i kao ključni faktor u političkim i zakonodavnim procesima koji se bave rodnom ravnopravnošću.²⁰⁷ Sužavanje prostora za delovanje organizacija civilnog društva ima veoma negativne posledice na građansko društvo, pokrete i organizacije, ali ovaj negativni trend više pogađa ženske organizacije i feminističke pokrete. U patrijarhalnim i tradicionalnim društvima koje karakteriše rodna diskriminacija i neravnomerna zastupljenost žena u političkom i društvenom životu, ženske organizacije i feministički pokreti mogu postati jedini prostor za borbu za rodnu ravnopravnost.²⁰⁸ Studija organizacije Kvinna til Kvinna iz 2018. godine pokazala je da više od 80% braniteljki ženskih prava navodi da se njihov prostor za delovanje suzio u poslednjih nekoliko godina, a glavni razlozi za takav trend su „strahovi vlada od političkih promena, jačanje nacionalizma uključujući i neprijateljstvo prema finansiranju iz inostranstva i konzervativni ideali.”²⁰⁹

²⁰⁶ Ibid, str. 97-98.

²⁰⁷ Donor support to southern women's rights organizations, OECD findings, OECD DAC network on gender equality, 2016.

²⁰⁸ Christina Wassholm, *Suffocating the movement – shrinking space for women's rights*, Kvinna til Kvinna, 2018.

²⁰⁹ Ibid.

CIVICUS Monitor²¹⁰ koji prati i ocenjuje stanje i prostor za delovanje građanskog društva je u oktobru 2019. godine ocenio Srbiju oznakom opstruiran prostor za delovanje civilnog društva. Oznaka „opstruiran” podrazumeva situaciju u kojoj zemlja nameće različita pravna i druga ograničenja građanskom društvu kroz izjave koje umanjuju vrednost organizacija civilnog društva i nametanje birokratskih restrikcija. Kumulativni uticaj pretnji, negativnih kampanja i fizičkih napada na građansko društvo doveli su do toga da CIVICUS Monitor na ovaj način oceni slobodu prostora za delovanje organizacija civilnog društva.

Za potrebe ovog izveštaja, devet organizacija civilnog društva koje se bave ženskim pravima i rodnom ravnopravnošću popunilo je upitnik o proceni ispunjenosti CEDAW preporuka. U vezi sa preporukom *da Srbija obezbedi da organizacije civilnog društva, uključujući aktivistkinje za ljudska prava, mogu da osvaruju svoja prava na slobodu izražavanja, okupljanja i udruživanja bez zastrašivanja ili odmazde*, 44% predstavnica organizacija smatra da preporuka nije ispunjena, a isto toliko da je delimično ispunjena. Aktivistkinje navode da su ove slobode deklarativno obezbeđene, ali da se suočavaju sa zastrašivanjem i pretnjama, posebno u manjim mestima, kao i da se aktivistkinje na uličnim akcijama ne osećaju bezbedno čak ni u pratnji policije.

²¹⁰ Serbia's Civic Space Downgraded, CIVICUS Monitor, 11.10.2019, dostupno na: <https://www.civicus.org/index.php/media-resources/news/4113-serbia-s-civic-space-downgraded> (pristupljeno 18.06.2021)

Takođe, navode da dosta zavisi od teme javnog okupljanja i veličine grada/mesta - *Ovo dosta zavisi od toga koja je tema javnog okupljanja i gde se održava. Konkretno, u većem gradu nije problem da organizujete okupljanje čija je tema nasilje nad ženama sa i bez invaliditeta ili da organizujete javni događaj na temu položaja osoba sa invaliditetom. Ali jeste problem, ukoliko organizujete okupljanje na kojem se govori o položaju LBT osoba, Roma i Romkinja, posebno u manjim mestima.* Aktivistkinje smatraju da su braniteljke i branitelji ljudskih prava nedovoljno zaštićeni a da su pod velikim rizikom.

Većina učesnica tematskih sastanaka i fokus grupa „Ko me predstavlja?” smatra da je efektnije boriti se za ostvarivanje i unapređenje prava žena kroz različite lokalne inicijative. Navode da uglavnom imaju poveranja u organizacije civilnog društva, ali smatraju da je put zastupanja spor i da nisu dovoljno informisane o tome.

Treba krenuti od lokala, od malih inicijativa. Ako idemo na vrh, teško da to može da ima efekta. Ako se u više malih sredina radi na unapređenju rodne ravnopravnosti, ako postoji više „žarišta” u zemlji, onda to ima veći efekat na sam vrh države.

Čim to krene iz ženskog ugla, odmah se misli – „evo opet te žene traže nešto”. Ovako, kad kreneš sa nekom inicijativom, nekim građanskim pokretom, drugačije se doživljavamo. Mislim da je čak i više žena u tim pokretima. To odlično funkcioniše i stvara veću energiju.

Učesnice tematskih sastanaka ističu da je potrebno je krenuti od lokala, građanskih akcija usmerenih ka „odbrani” nekih lokalno značajnih pojava i problema. Od velike je važnosti dopreti do osoba koje nisu u organizacijama i proširiti i vidljivost i brojnost neformalnih feminističkih pokreta. Navode da je potrebno da krenemo od mikro nivoa i da kroz slobodno izražavanje mišljenja osnažimo i druge žene, ali i da jasno pozovemo na odgovornost one koji smatraju da nas predstavljaju.

Žene koje su aktivne u lokalnim pokretima tvrde da ih na društvenim mrežama prati mnogo više žena, nego muškaraca. Smatraju da su lokalni pokreti mesto za delovanje za unapređenje položaja svih građana i građanki. „Žene su te koje nas više prate i uključuju se i u rad na terenu.”

Mlade žene smatraju da je potrebno više iskoristiti kapacitete društvenih mreža i razmišljati o ovim kanalima komunikacije kao mogućim poljem delovanja gde treba pisati o različitim problemima i na taj način ih istaći u prvi plan kako bi se građani i građanke motivisali za veće učešće u društveno-političkom životu.

Definitivno nisam zadovoljna ni ko me predstavlja, ni za šta se „bore“. Namerno sam rekla pod navodnicima „bore“, jer zaista ne osećam da se tu neko bori za prava žena. Naprotiv, čini mi se da se dešava obrnuto od toga. Mnoge stvari se prihvataju takve kakve su, jer se ljudi boje da ne bude gore.

(Sa fokus grupe „Ko me predstavlja?“ sa mladim ženama)

Žene, mir, bezbednost

CEDAW komitet preporučio je Srbiji da:

- izdvoji dovoljna sredstva i poboljša mehanizme za efikasno sprovođenje, praćenje i procenu uticaja drugog NAP-a za sprovođenje Rezolucije 1325;
- preduzme srednjoročnu evaluaciju plana bez daljeg odlaganja;
- aktivno uključi civilno društvo, uključujući žene pogođene sukobom i organizacije koje rade sa preživelim u sprovođenje, praćenje i procenu uticaja NAP-a za sprovođenje Rezolucije 1325, kao i razvoj svih strateških dokumenata, mirovnih pregovora, obnove i rekonstrukcije nakon sukoba;
- ojača i promoviše zastupljenost žena među osobljem za mirovne pregovore i posredovanje, uključujući i na višim nivoima;
- prikupi podatke o učešću žena u sprovođenju NAP-a za sprovođenje Rezolucije 1325 na zakonodavnom, izvršnom i sudskom nivou;
- obezbedi procenu potreba i efikasan pristup pravnim, zdravstvenim i psihosocijalnim uslugama za sve žene i devojčice žrtve nasilja u vezi sa sukobom, uključujući žene i devojčice iz ruralnih područja i iz drugih društveno osetljivih grupa;
- preduzme mere za zaštitu interno raseljenih žena i devojčica od prisilnog raseljavanja i nasilja;

■ unapredi standardizovano prikupljanje podataka o nasilju prema ženama i devojčicama u vezi sa sukobom.²¹¹

Drugi Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji usvojen je 2017, a istekao je 2020. godine,²¹² a o usvajanju trećeg akcionog plana još uvek nema informacija.

Na sajtu Ministarstva odbrane dostupan je izveštaj o sprovođenju akcionog plana za 2020. godinu.²¹³ U izveštaju je navedeno učešće na jednom skupu i informacija da su druge planirane aktivnosti za ovaj period odložene zbog pandemije covid-19. Tokom 2020. godine, realizovano je 188 aktivnosti međunarodne saradnje na kojima se beleži povećanje broja žena koje su bile rukovoditeljke delegacija i radnih grupa, a od ukupno 489 osoba angažovanih na realizaciji međunarodne saradnje u inostranstvu, žene su bile zastupljene 8,9%, što je takođe povećanje u odnosu na 2019. godinu.²¹⁴

Analitička grupa Ministarstva odbrane i Vojske Srbije za analizu sprovođenja NAP za primenu Rezolucije 1325 SB UN – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji nije održavala sastanke uživo zbog kovida-19, a konsultacije i koordinacija rada vršene su telefonom i elektronskom putem. Urađene su dve rodne analize i pripremljeni nacrti dva izveštaja (godišnji i polugodišnji) o sprovođenju NAP-a. Navedeno je da „osobe od poverenja“ redovno podnose izveštaj o svom radu savetnici za rodnu ravnopravnost.²¹⁵ Sredinom marta je održan treći seminar za podizanje kapaciteta osoba od poverenja, uspostavljen je proces rodno odgovornog budžetiranja, ali sredstva za realizaciju aktivnosti Ministarstva odbrane predviđenih za sprovođenje NAP za primenu Rezolucije 1325 (2017-2020) nisu korišćena.²¹⁶ U Centru za mirovne operacije u toku 2020. godine je realizovana obuka kandidata koji se upućuju u multinacionalne operacije na temu „Rodna pitanja u MnOp“ u 12 termina, a od ukupnog broja obučanih 17% predstavljaju žene.²¹⁷

Tokom 2020. godine žene su činile 22,94% od ukupno zaposlenih, što predstavlja povećanje u odnosu na 2019. godinu za 1,01%.²¹⁸

	Udeo žena	Povećanje u odnosu na prethodnu godinu
Oficiri	7,9%	0,92%
Podoficiri	2,4%	0,44%
Profesionalni vojnici	15,9%	0,48%
Civilna lica	53%	1,02%
Rukovodeće dužnosti	8,9%	0,47%

Tabela 6: Udeo žena u MO i VS²¹⁹

²¹¹ CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 30

²¹² Drugi Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2017– 2020), „Službeni glasnik RS“, br. 53/2017

²¹³ Izveštaj o sprovođenju Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost Republici Srbiji (2017-2020) u Ministarstvu odbrane i Vojski Srbije (za 2020. godinu), Ministarstvo odbrane, dostupno na: http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/akcioni_planovi/2021/Izvestaj%20za%20NAP%20za%202020%20Prilog.pdf

²¹⁴ Ibid, str. 10.

²¹⁵ Ibid, str. 1.

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Ibid, str. 11.

²¹⁸ Ibid, str. 1.

²¹⁹ Ibid, str. 1-2.

Zastupljenost žena u Vojski Srbije povećana je sa 11,7% u 2019. godini na 12,35% u 2020. godini, a zastupljenost žena na komandnim i rukovodećim dužnostima je 4,8%, što čini 1,05% ukupnog broja pripadnika Vojske Srbije i za 0,15% je veća nego u 2019. godini.²²⁰

Tokom 2020. godine postojeći normativni akti nisu usaglašeni sa antidiskriminacionim normama, nisu doneti normativni akti koji sadrže mere zaštite zaposlenih žena u MO i VS i nije uspostavljeno statističko praćenje i istraživanje o razlozima koji direktno utiču na zapošljavanje (regrutovanje) žena, zadržavanje, napredovanje i napuštanje radnih mesta.²²¹ U sastav Republičkog štaba za vanredne situacije i Kriznog štaba za suzbijanje zarazne bolesti kovid-19 iz MO i VS nije imenovana nijedna žena.²²² Prijavljena su i procesuirana dva slučaja zlostavljanja žena na radu, a navedeno je da nije bilo slučajeva nasilja prema ženama i diskriminacije u multinacionalnim operacijama u kojima su učestvovali pripadnici MO i VS, dok Generalštab VS nije dostavio podatke o eventualnim slučajevima nasilja i diskriminacije žena u Vojski Srbije.²²³

Broj žena zainteresovanih za vojno obrazovanje se povećava. U školskoj 2020/2021. godini osnovne studije na Vojnoj akademiji upisalo je 38% devojaka (povećanje za 1%), a integrisane akademske studije Medicinskog fakulteta VMA upisalo je 68% devojaka (povećanje za 3%). Iste godine, prvi razred Vojne gimnazije upisalo je 57%, a u SSVŠ 46% devojaka što je znatno više nego prethodne godine (za 21%, odnosno 25%). Na Komandno-štabnom usavršavanju i Generalštabnom usavršavanju u školskoj 2019/2020. godini nije bilo oficirki, dok je na Osnovni komandno-štabni kurs u 2020. godini upućeno 4,3% žena.²²⁴

²²⁰ Ibid, str. 2.

²²¹ Ibid, str. 4. i 9.

²²² Ibid, str. 10.

²²³ Ibid, str. 11-12.

²²⁴ Ibid, str. 8-9.

Istraživanje o poverenju u bezbednosne i pravosudne institucije u Srbiji pokazalo je da muškarci imaju više poverenja u policiju od žena, kao i da pripadnici romske zajednice imaju najmanje poverenja kada se radi o Vojski Srbije i Bezbednosno-informativnoj agenciji.²²⁵ Žene većinski nisu bile u kontaktu sa policijom (71,8%),²²⁶ nemaju poverenja u policiju, smatraju da je veoma korumpirana, a nemaju poverenja ni u BIA (oko 30%).²²⁷ Nasuprot tome, žene u najvećem broju slučajeva veruju pripadnicima vojske za koju smatraju da uopšte nije korumpirana (preko 30%).²²⁸

Problemom odliva kadrova iz sistema odbrane bavio se Beogradski centar za bezbednosnu politiku²²⁹ i ukazao da je ovaj problem poslednjih godina sve izraženiji, jer su zaposleni nezadovoljni primanjima, nemogućnošću napredovanja, da su preopterećeni poslom, da im se ne plaća prekovremeni rad, nemaju dovoljno vremena za porodični život, da često obavljaju zadatke koje ne vide kao svoj glavni posao (npr. održavanje prostorija i kruga), da nisu zadovoljni odnosom starešina, kao ni uslovima rada.²³⁰ S tim u vezi, istaknuto je da su najnovije izmene i dopune Zakona o Vojski Srbije najviše usmerene na upravljanje kadrovima u sistemu odbrane, te da se stiče utisak da Ministarstvo odbrane olakšicama za prijem kao i sankcionisanjem napuštanja službe teži da reši ovaj problem.²³¹

²²⁵ Poverenje građana Srbije u bezbednosne i pravosudne institucije, Kosovski centar za bezbednosne studije i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, novembar 2020, str. 4, dostupno na: https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/11/WBSB_SerbiaReport_Serb.pdf

²²⁶ Ibid, str. 59.

²²⁷ Ibid, str. 40.

²²⁸ Ibid, str. 50.

²²⁹ Katarina Đokić i Marija Ignjatijević, *Zašto ljudi napuštaju sistem odbrane?*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 05.03.2020, dostupno na: <https://bezbednost.org/publikacija/zasto-ljudi-napustaju-sistem-odbrane/>

²³⁰ Ibid.

²³¹ Marija Ignjatijević, *Zakonske izmene kao reakcija na odliv kadrova iz sistema odbrane*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 01.04.2020, dostupno na: <https://bezbednost.org/publikacija/zakonske-izmene-kao-reakcija-na-odliv-kadrova-iz-sistema-odbrane/>

Obrazovanje

CEDAW komitet preporučio je Republici Srbiji da:

- razvije rodno osetljive sadržaje o rodnoj diskriminaciji i rodnoj ravnopravnosti i uvede ih u nastavne planove, programe i udžbenike prilagođene uzrastu dece;
- integriše obrazovanje o seksualnom i reproduktivnom zdravlju u skladu sa uzrastom dece;
- smanji rodnu segregaciju na svim nivoima obrazovanja i ohrabri devojčice i dečake za netradicionalna „ženska“ i „muška“ zanimanja;
- ojača mehanizme za zadržavanje romskih devojčica u obrazovnom sistemu, kao i da kontinuirano prati implementaciju Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja (2016-2025);

- dok sprovodi politiku inkluzivnog obrazovanja, pojača napore na promovisanju i osiguravanju inkluzivnog školskog i predškolskog obrazovanja u redovnim odeljenjima za decu romske nacionalne pripadnosti, a posebno za devojčice sa invaliditetom i Romkinje, kao i da uspostavi prilagođavanje školske infrastrukture i mesta za sport i slobodno vreme za devojčice sa invaliditetom;
- ubrza usvajanje i implementaciju Okvira za praćenje inkluzivnog obrazovanja.²³²

Iako su pripremni predškolski program i osnovno obrazovanje obavezni u Srbiji i dalje nisu uključena sva deca. Obuhvat dece pripremnim predškolskim programom u školskoj 2019/20. godini bio je 97,36%,²³³ pri čemu treba imati u vidu da je obuhvat romske dece predškolskim

²³² CEDAW/C/SRB/CO/4, 2019, para. 34

²³³ *Predškolsko vaspitanje i obrazovanje, školska 2019/20. godina*, Republički zavod za statistiku, 16.04.2020, str. 1-2, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20201090.pdf>

obrazovanjem izuzetno nizak (9%).²³⁴ U izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije iz oktobra 2020. godine navedeno je da je stopa napuštanja škole i dalje visoka, posebno za Romkinje, kao i da je neophodno da se posebna pažnja posveti problemu segregacije u obrazovanju.

	Deca iz većinske populacije	Deca iz romske populacije
Uključenost u predškolsko obrazovanje (3-4 godine) ²³⁵	61%	7%
Uključenost u osnovno obrazovanje (6-13 godina)	99%	92%
Stopa završavanja osnovne škole	Skoro 100%	64%
Stopa prelaska u srednju školu	95%	55%
Stopa završavanja srednje škole	98%	61%
Pomoć pri rešavanju domaćih zadataka kod kuće (7-14 godina)	67%	61%
Raspolaganje sa 3 ili više knjiga koje se ne odnose na školske ili verske knjige	86%	13%

Tabela 7: Podaci o obrazovanju (Istraživanje višestrukih pokazatelja MICS6)²³⁶

²³⁴ Izveštaj o napretku Srbije, 2020, op. cit, str. 40.

²³⁵ U sistem predškolskog obrazovanja u većem procentu nisu uključene devojčice, kako u većinskoj tako i u romskoj populaciji.

²³⁶ Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 i Srbija – romska naselja Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 (MICS6), UNICEF Beograd, oktobar 2020, xxvii, xxvii, xxix

Podaci iz MICS6 istraživanja pokazuju velike razlike između dece iz većinske populacije i dece iz romske populacije.

Podaci o broju upisanih na sve nivoe obrazovanja pokazuju da je više dečaka na svim nivoima obrazovanja, osim na visokoškolskom obrazovanju.

Nivo obrazovanja 2019/20.	Žensko	Muško	Ukupno
Predškolsko ²³⁷	48%	52%	224.563
Osnovnoškolsko ²³⁸	48,6%	51,4%	517.826
Srednjoškolsko ²³⁹	49,4%	50,6%	249.855
Visokoškolsko ²⁴⁰	57%	43%	241.968

Tabela 8: Upisani po polu i nivou obrazovanja, školska 2019/2020. godina

Srednje obrazovanje još uvek nije obavezno u Srbiji, ali veliki broj dece upisuje srednje škole i to najčešće četvorogodišnje stručne škole. U toku školske 2019/20. godine, redovne srednje škole pohađalo je 49,4% devojčica i 50,6% dečaka, a od toga je 26,7% upisano u gimnazije (58% devojčica).²⁴¹ Najpopularniji obrazovni profili bili su ekonomija, pravo i administracija (12,3%), elektrotehnika (11,6%), zdravstvo i socijalna zaštita (9,5%), mašinstvo i obrada metala (9%) i trgovina, ugostiteljstvo i turizam (7,9%).²⁴²

Devojčice su se u najvećem broju opredeljivale za sledeće srednje škole: zdravstvo i socijalna zaštita, kultura, umetnost i javno informisanje, tekstilstvo i kožarstvo, ekonomija, pravo i administracija,

hemija, nemetali i grafičarstvo, dok su se u najmanjem broju upisivale u srednje škole: elektrotehnika (9,3%), mašinstvo i obrada metala (12,7%), saobraćaj (32,92%), geologija, rudarstvo i metalurgija (33,37%).²⁴³

Prema dostupnim podacima, škole i odeljenja za učenike sa smetnjama u razvoju pohađalo je 2.119 učenika (38,1% devojčica).²⁴⁴ Zabrinjavajuće je što se broj dece u specijalnim školama i odeljenjima konstantno povećava svake godine, što je jasan pokazatelj da mnoga deca sa invaliditetom ne ostvaruju pravo na inkluzivno obrazovanje.²⁴⁵

²³⁷ Predškolsko vaspitanje i obrazovanje, školska 2019/20. godina, op. cit.

²³⁸ Osnovno obrazovanje - Početak školske 2019/2020. godine, Republički zavod za statistiku, 25.03.2020, str. 1, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20201073.pdf>

²³⁹ Srednje obrazovanje - Početak školske 2019/20. godine, Republički zavod za statistiku, 10.04.2020, str. 1, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20201072.pdf>

²⁴⁰ Upisani studenti 2019/2020, Republički zavod za statistiku, 24.06.2020, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20201165.pdf>

²⁴¹ Srednje obrazovanje - Početak školske 2019/20. godine, op. cit, str. 1. Žene i muškarci u Republici Srbiji, 2020, op. cit, str. 50.

²⁴² Srednje obrazovanje - Početak školske 2019/20. godine, op. cit, str. 1.

²⁴³ Bilten - Srednje obrazovanje Početak školske 2019/2020, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020, str. 28, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20205659.pdf>

²⁴⁴ Srednje obrazovanje - Početak školske 2019/20. godine, op. cit, str. 1.

²⁴⁵ Prošle školske godine škole/odeljenja za učenike sa smetnjama u razvoju pohađalo je ukupno 1.993 dece, dok je u školskoj 2017/18. bilo je ukupno 1.826 dece

Organizacije civilnog društva procenjuju da CEDAW preporuka da *Srbija, dok sprovodi politiku inkluzivnog obrazovanja, pojača napore na promovisanju i osiguravanju inkluzivnog školskog i predškolskog obrazovanja u redovnim odeljenjima za decu romske nacionalne pripadnosti, a posebno za devojčice sa invaliditetom i Romkinje*, uglavnom nije ispunjena. Aktivistkinje koje se bave obrazovanjem navode da su “neki elementi sistema uspostavljeni, sprovedeni su i projekti i radi se na integrisanju mehanizama za praćenje osipanja i sprečavanje osipanja, naročito u slučaju ranih brakova devojčica iz romskih naselja, ali nema nalaza o efektivnosti mehanizama, uvidi sa terena ukazuju na i dalje slabe mehanizme i multisektorsku koordinaciju u sprečavanju osipanja”. Takođe navode da će se opravdanja za neispunjavanje ove preporuke umnogome pronalaziti u ograničenjima tokom covid-19 epidemije, ali da se često radi o “manjku znanja i manjku volje”.

Obrazovanje tokom epidemije kovida-19

Obrazovanje se našlo pred velikim izazovom usled epidemije kovida-19. Nastava u osnovnim školama obustavljena je 17. marta 2020. godine i prešlo se na nastavu na daljinu putem javnog medijskog servisa.²⁴⁶ Nastava na daljinu je organizovana i u srednjim školama, a obezbeđena je i nastava na jezicima nacionalnih manjina. Visokoškolske institucije su samostalno organizovale nastavu na daljinu. Završni ispiti za osnovne škole, kao i prijemni ispiti za fakultete održani su u redovnim terminima.²⁴⁷ Početkom jula održani su studentski protesti povodom najave da će studentski domovi biti zatvoreni zbog pogoršanja epidemiološke situacije. Studentski protesti su bili uspešni i ubrzo je objavljeno da domovi neće biti zatvoreni.²⁴⁸

Iako je sprovođenje alternativnih oblika nastave bilo neophodno u cilju sprečavanja širenja virusa, treba imati u vidu da su mnoga deca faktički bila onemogućena da prate ovakav vid nastave. Za decu sa smetnjama u razvoju i sa invaliditetom nisu donete neophodne mere kojima bi im se omogućilo da pod jednakim uslovima ostvaruju pravo na obrazovanje,²⁴⁹ što potvrđuju i rezultati istraživanja u kome 68,4% organizacija civilnog društva smatra da je tokom trajanja covid-19 epidemije došlo do povećanja rizika u oblasti inkluzivnog obrazovanja za decu sa invaliditetom.²⁵⁰ Isti procenat organizacija civilnog društva prepoznaje da se rizici po Rome i Romkinje u oblasti inkluzivnog obrazovanja ogledaju u nedostatku

²⁴⁶ Uvođenjem vanrednog stanja obrazovni programi su realizovani na daljinu putem televizijskog kanala RTS 3, platforme RTS Planeta i internet platformi za učenje. Odluka o obustavi izvođenja nastave u visokoškolskim ustanovama, srednjim i osnovnim školama i redovnog rada ustanova predškolskog vaspitanja i obrazovanja, „Službeni glasnik RS”, br. 30 od 15. marta 2020; i *Posledice Kovid-19 na položaj osetljivih grupa i grupa u riziku uzroci, ishodi i preporuke*, op. cit, str. 12.

²⁴⁷ Boban Stojanović i Aleksandar Ivković, op.cit, str. 212.

²⁴⁸ Ibid, str. 212-213.

²⁴⁹ Marijana Pajvančić i dr, op. cit, str. 51.

²⁵⁰ *Posledice Kovid-19 na položaj osetljivih grupa i grupa u riziku uzroci, ishodi i preporuke*, op. cit, str. 7.

tehničkih preduslova za praćenje nastave (struja, internet, kompjuteri, tableti, pametni telefoni), kao i nepostojanju sistemskih mera podrške u učenju.²⁵¹ Mnoga deca iz romskih naselja nemaju pristup tehnici koja je bila neophodna, što je decu onemogućilo da prate onlajn nastavu i ostvare pravo na obrazovanje.²⁵² Takođe, prestanak rada pedagoških asistenata/kinja dodatno je otežao položaj dece sa invaliditetom i dece iz romske populacije.²⁵³

Ovakav način obrazovanja i komunikacije neminovno je uticao na svu decu. Neka deca su skoro potpuno bila onemogućena da prate nastavu, dok deca koja imaju mogućnosti da se onlajn edukuju, ne mogu da se bolje upoznaju sa svojim nastavnicima/cama i vršnjacima/kinjama iz odeljenja i škole, kao ni da učestvuju u ostalim nastavnim i vannastavnim aktivnostima, što je važan element obrazovnog procesa.²⁵⁴

Rezultati sprovedenih istraživanja pokazuju da su se mladi susreli da različitim izazovima u vezi sa obrazovanjem tokom vanrednog stanja. Kao posebne izazove navodili su nedostatak tehničkih uslova za praćenje nastave (kompjuteri, tableti, pametni telefoni), nedostatak jasnog plana sprovođenja obrazovnih aktivnosti, kao i kontradiktorne informacije o onlajn polaganju male i velike mature. Mladima je poseban problem predstavljalo što nisu uključeni u proces odabira platformi za učenje i način realizacije obrazovnih aktivnosti.²⁵⁵ Stavovi učenika/ca srednjih škola pokazuju da 58% mladih smatra da je online nastava prihvatljiva zbog epidemije kovida-19, većina (80%) ne oseća da im je ugroženo neko ljudsko pravo, a oni koji smatraju da su im prava ugrožena, navode da je u pitanju pravo na kvalitetno obrazovanje jer nemaju svi tehničke uslove za onlajn nastavu.

²⁵¹ Ibid, str. 12.

²⁵² Marijana Pajvančić i dr, op. cit, str. 53.

²⁵³ Ibid, str. 51, 53.

²⁵⁴ Ledi Bianku i dr, *COVID-19 and the Impact on Human Rights*, AIRE Centre, 28.04.2020, str. 6, dostupno na: https://www.rolplatform.org/wp-content/uploads/2020/10/Covid-19_and_the_WB.pdf

²⁵⁵ *Posledice Kovid-19 na položaj osetljivih grupa i grupa u riziku uzroci, ishodi i preporuke*, op. cit, str. 25.

Oko trećine učenika/ca poznaje nekog ko nema mogućnosti da prati onlajn nastavu.²⁵⁶

Ministarstvo prosvete obavestilo je javnost da je uz podršku Komesarijata za izbeglice i migracije obezbeđeni televizori i računari za decu iz migrantske populacije, a u cilju praćenja onlajn nastave, nedostaju podaci o tome kako je organizovano praćenje nastave, posebno u vezi sa jezikom nastave, s obzirom da neka deca ne mogu da prate nastavu na srpskom.²⁵⁷ Pored toga, treba imati u vidu da se migrantkinje koje su uključene u obrazovni sistem susreću se nedostatkom informacija o uslugama i mogućnostima školovanja, kao i sa vršnjačkim nasiljem, kako u školama, tako i u centrima za azil.²⁵⁸

Na kraju, treba ukazati da deca i mladi nisu prepoznati kao grupa u povećanom riziku tokom epidemije kovida-19, već kao potencijalni prenosioci virusa.²⁵⁹

²⁵⁶ *Pravo na obrazovanje i COVID 19 – šta kažu požeški srednjoškolci?*, Užički centar za prava deteta, 29.09.2020, dostupno na: <http://ucpd.rs/pravo-na-obrazovanje-i-covid-19-sta-kazu-pozeski-srednjoskolci/> (pristupljeno 07.12.2020)

²⁵⁷ Marijana Pajvančić i dr, op. cit, str. 55.

²⁵⁸ Mia Kisić i Anđa Petrović, *Room for Women and Girls: Female Voices from Refugees and Migrants in Serbia*, ADRA Serbia – Adventist Development and Relief Agency, Beograd, 2019, str. 2, dostupno na: https://adra.org.rs/wp-content/uploads/2019/06/RoomForWomen_ENG_final-2.pdf

²⁵⁹ *Procena socio-ekonomskog uticaja COVID-19 u Republici Srbiji*, United Nations in Serbia, UNDP, 2020, str. 25, dostupno na: https://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/library/crisis_prevention_and_recovery/covid-19-socio-economic-impact-assessment.html

Rad, zapošljavanje i ekonomsko osnaživanje

CEDAW komitet poziva Republiku Srbiju da:

- obezbedi da se princip jednake plate za rad jednake vrednosti, koji je sadržan u Zakonu o radu, efektivno primenjuje, uključujući redovno preispitivanje plata u tradicionalno ženskom i muškom sektoru u cilju eliminacije rodne razlike u platama i preduzimanjem drugih odgovarajućih mera;
- osmisli, usvoji i sprovede ciljane, rodno osetljive i vremenski ograničene mere, uključujući i privremene posebne mere, kako bi: (i) stvorila više mogućnosti za žene, uključujući mlade žene, Romkinje, žene sa invaliditetom i žene u ruralnim područjima; (ii) obezbedila pristup zapošljavanju, posebno u sektorima sa većim platama u kojima dominiraju muškarci, uključujući podsticaje za poslodavce u javnom i privatnom sektoru da zaposle žene; (iii) sprovela rodno odgovorne politike; (iv) pružila podršku preduzetnicama i (v) promovisala pozitivne slike o ženama u poslovnom i ukupnom profesionalnom životu;
- obezbedi da nezaposlene žene, uključujući i one koje su registrovane u Nacionalnoj službi za zapošljavanje, u potpunosti budu upoznate sa uslugama koje su im na raspolaganju;
- uvede fleksibilne radne aranžmane i za žene i za muškarce, kao što je rad na pola radnog vremena i rad na daljinu; proširi obezbeđivanje usluga ustanova za decu i ustanova za negu za druga lica koja zavise od tih usluga; promoviše jednaku raspodelu porodičnih i odgovornosti u domaćinstvu i odgovorno očinstvo, uključujući uvođenje plaćenog očinskog odsustva, uz podsticanje očeva da ga koriste i monitoring ove prakse;
- obezbedi pristup zaštiti materинства svim zaposlenim ženama, uključujući obezbeđivanje redovne isplate naknade zarade tokom trudnoće, porodijskog odsustva i odsustva za brigu o deci i olakšavanjem mladim majkama povratka na posao, posebno održavanjem adekvatne finansijske podrške;

- sprovede sveobuhvatnu anketu za procenu prevalencije seksualnog uznemiravanja na radnom mestu; podstiče prijavljivanje seksualnog uznemiravanja na radnom mestu i podigne svest javnosti o njegovoj diskriminatornoj prirodi, negativnom uticaju na zapošljavanje žena i mogućim sankcijama; ojača mehanizam za efikasno rešavanje slučajeva seksualnog uznemiravanja, uključujući i sud; prikuplja razvrstane statističke podatke o broju i prirodi prigovora o seksualnom uznemiravanju na radnom mestu, u javnom i privatnom sektoru.²⁶⁰

²⁶⁰ CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 36

Prema dostupnim podacima Nacionalne službe za zapošljavanje, u decembru 2020. godine bilo je ukupno 492.619 nezaposlenih lica, od toga 55,5% žena, dok je u istom periodu bilo 52% novoprijavljenih žena na evidenciju Nacionalne službe za zapošljavanje.²⁶¹

Žene su i dalje manje zaposlene u poređenju sa muškarcima, iako su obrazovanje, pri čemu su razlike posebno izražene u kategoriji osoba starosti 55-64 godine. S druge strane, žene su u većoj meri zaposlene sa kraćim radnim vremenom i manje su samozaposlene u poređenju sa muškarcima.

²⁶¹ Mesečni statistički bilten – decembar 2020, Nacionalna služba za zapošljavanje, str. 14, dostupno na: http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/15/15659_bilten_nsz_decembar_2020.pdf

	Žene	Muškarci
Stopa zaposlenosti žena	41,9%	56,6%
Stopa aktivnosti osoba sa visokim obrazovanjem	72,3%	71,0%
Stopa aktivnosti osoba bez škole ili sa niskim nivoom obrazovanja	31,5%	30,2%
Zaposlenost lica u kategoriji lica 55–64 godine starosti	40,5%	60,8%
Stopa zaposlenosti lica starosti 25–54 godine	69,1%	79,9%
Zaposlenost sa kraćim radnim vremenom ²⁶²	87%	62%
Samozaposlenost	14%	25%
Neformalna zaposlenost lica uzrasta između 15–24 godina	66,9%	55,3%
Stopa neaktivnosti na tržištu rada	52,9%	37,3%
Stopa neaktivnosti na tržištu rada u starosnoj kategoriji 55 godina i više	78,4%	61,6%

Tabela 9: Zaposlenost, nezaposlenost, stope (ne)aktivnosti, po polu²⁶³

Podaci iz 2018. godine pokazuju da je rodni jaz u platama iznosio 8,8%, što Srbiju svrstava u države sa najnižom razlikom u platama, ali ukoliko se zarade posmatraju prema obrazovanju i zanimanjima, razlike u platama između muškaraca i žena znatno su veće, u korist muškaraca.²⁶⁴ Nadalje, siromaštvo uglavnom pogađa više žene nego muškarce u skoro svim starosnim kategorijama. Podaci iz 2019. godine pokazuju da je stopa rizika od siromaštva bila najviša kod dece (29,3% za devojčice i 28,6% za dečake), dok su u najmanjem riziku od siromaštva muškarci stariji od 65 godina

i žene starosti između 55 i 64 godine. U starosnoj grupi preko 65 godini, visina stope rizika od siromaštva iznosila je 23,2% za žene i 18,3% za muškarce. U najvećem riziku od siromaštva su nezaposlene osobe, a stopa izrazite materijalne uskraćenosti iznosila je za žene 15,1%, a za muškarce 14,0%.²⁶⁵

U izveštaju o napretku Srbije iz 2020. godine ukazano je na veću stopu zaposlenosti i veću stopu aktivnosti muškaraca. Na manju aktivnost žena utiče: neplaćeni rad u domaćinstvu (briga o deci,

²⁶² Postoji razlika između razloga za ovakav vid angažovanja: dok žene navode da je razlog briga o deci ili drugim članovima domaćinstva kojima je nega potrebna, muškarci navode da je razlog nemogućnost zaposlenja na puno radno vreme. Ibid.

²⁶³ *Žene i muškarci u Republici Srbiji*, 2020, op. cit, str. 70.

²⁶⁴ Ibid, str. 90.

²⁶⁵ Ibid, str. 100.

bolesnima i/ili starijim članovima porodice), neadekvatna podrška u usklađivanju profesionalnih i porodičnih obaveza, diskriminatorski tretman poslodavaca prema mladim ženama, razlika u platama, niža starosna granica za odlazak u penziju, kao i postojanje minimalne zakonske osnovice za doprinose za socijalno osiguranje, koja obeshrabruje rad sa skraćenim radnim vremenom.²⁶⁶ Ukazano je da su u Srbiji i dalje prisutni rodni stereotipi i predrasude, te se briga o deci i rad u domaćinstvu smatraju odgovornošću žene. Žene sa sela su posebno pogođene neplaćenim radom, zbog rodni stereotipa i predrasuda u vezi sa ulogom žene, kao i zbog neadekvatnih usluga socijalne zaštita i drugih usluga u lokalnim zajednicama.²⁶⁷ Postoji i niz drugih faktora koji utiču na aktivnost žena, kao što su: obrazovanje, starosno doba, bolest ili/i invaliditeta, pripadnost nacionalnoj manjini, bračni status, broj članova porodice, deca, da li žive u ruralnoj ili urbanoj sredini.²⁶⁸ Razlike u stopama zaposlenosti žena i muškaraca dovode do gubitka 4,8% bruto domaćeg proizvoda, što znači da ukoliko bi se postigla ravnopravnost žena i muškaraca, društvo bi bilo na dobitku za 1,8 milijardi evra.²⁶⁹ Percepcija žena svih uzrasta je da postoji različit tretman, odnosno, da položaj žene na tržištu rada nije dovoljno dobar.²⁷⁰

Pojedine grupe žena su u većem riziku od diskriminacije u oblasti rada i zapošljavanja. Na primer, u kategoriji mladih, koja je u lošijem položaju od drugih starosnih grupa, mlade žene su u nepovoljnijem položaju. Za angažovanje mladih na tržištu rada ne izdvaja se dovoljno budžetskih sredstava.²⁷¹ Prema podacima iz maja 2020. godine, jednu petinu ukupno nezaposlenih u Srbiji čine

²⁶⁶ *Izveštaj o napretku Srbije 2020*, op. cit, str. 96-97.

²⁶⁷ Ibid.

²⁶⁸ Jelena Žarković i Marko Vladislavljević, *Ekonomski efekti usled manjeg učešća žena na tržištu rada*, UNW, EU, GIZ, Beograd, 2020, str. 33, dostupno na: <https://www.scribd.com/document/482431482/EKONOMSKI-EFEKTI-MANJEG-UCESCA-ZENA>

²⁶⁹ Ibid, str. 34.

²⁷⁰ *Percepcija žena o položaju žena oktobar – novembar 2020*, op. cit, str. 49.

²⁷¹ *Posledice Covid-19 na položaj osetljivih grupa i grupa u riziku uzroci, ishodi i preporuke*, op. cit, str. 28.

mladi od 15 do 30 godina.²⁷² Mlade žene (20-24) više su nezaposlene od mladih muškaraca istog uzrasta, dok je približno isti broj nezaposlenih mladih žena i muškaraca u starosnoj grupi 25-29, što je promena u odnosu na ranije godine, kada je bilo znatno više nezaposlenih mladih žena u ovoj starosnoj grupi.²⁷³

Položaj Romkinja na tržištu rada veoma je loš, stopa njihove zaposlenosti je 12%, dok je stopa neaktivnosti 76%. Između ostalog, razlog za ovako nepovoljan položaj su brojne prepreke sa kojim se Romkinje suočavaju prilikom traženja posla, kao i prepreka sa kojima se suočavaju kada posao dobiju.²⁷⁴

Žene u Srbiji više rade kućne poslove, posebno one koje imaju dete bilo kog uzrasta. Za zaposlene žene, rad u kući predstavlja drugu smenu, a slabo učešće muškaraca u kućnim poslovima potvrđuju ukorenjenost rodni stereotipa i njihovu rasprostranjenost. Žene provode duplo više vremena u neplaćenom radu u odnosu na muškarce i to oko četiri i po sata dnevno, a ovakva praksa je najviše prisutna kod žena iz ruralnih područja, koje provode 21% vremena u neplaćenom radu.²⁷⁵

Neplaćeni poslovi su vitalni za privredu, a prema dostupnim podacima, oni bi iznosili 21,5% BDP Srbije ili 9,2 milijarde evra. Vrednost neplaćenih poslova koje obavljaju žene je 14,9% BDP-a Srbije (6,37 milijardi evra), naspram 6,6% BDP (2,83 milijarde evra) kojim dopinose muškarci.²⁷⁶ Neplaćeni poslovi staranja, odnosno, pružanje prilike deci i odraslima da ostvare svoje pune kapacitete, moraju biti među glavnim ciljevima i neophodno ih je adekvatno finansirati na održivoj osnovi, a korist takvog ulaganja prevazilazi ekonomsku korist u društvu.²⁷⁷

²⁷² Boban Stojanović i Aleksandar Ivković, op.cit, str. 189.

²⁷³ Ibid, str. 190.

²⁷⁴ Jelena Žarković i Marko Vladislavljević, op. cit, str. 34.

²⁷⁵ *Ekonomska vrednost neplaćenih poslova staranja u Republici Srbiji - Rodna analiza*, op. cit, str. 62.

²⁷⁶ Ibid.

²⁷⁷ Ibid, str. 63.

Uticaj epidemije kovida-19

Pandemija kovida-19 predstavlja najveći ekonomski šok na svetskom nivou poslednjih nekoliko decenija, a dugoročne posledice biće duboka recesija koja će imati nesagledive posledice po ekonomiju.²⁷⁸ Mnogi zaposleni ostali su bez posla jer su radili u sektorima koji su potpuno prestali sa radom usled strogih mera koje su uvedene u cilju suzbijanja epidemije. Pojedine kategorije zaposlenih, zbog prirode posla koji obavljaju, nastavili su sa radom i tokom epidemije. U pitanju su zaposleni na prvoj liniji, koji su u konstantnom riziku od zaraze zbog vrste poslova koje obavljaju (medicinski radnici/ce, zaposleni u prodavnicama, bankama, apotekama, gradskoj čistoći, poštar i kuriri) i zaposleni koji obavljaju poslove koji se ne mogu obavljati od kuće (proizvodnja i slično).²⁷⁹

U Srbiji, kao i u svetu, žene su podnele najveći teret u uslovima vanrednog stanja, jer su činile 86% zaposlenih na prvoj liniji,²⁸⁰ dok su oblasti u kojima su više zastupljeni muškarci (sektor umetnosti, zabave i rekreacije, sektor saobraćaja) bile više pogođene krizom.²⁸¹ Ukidanje javnog gradskog i međugradskog prevoza više je uticao negativno na žene, jer one mnogo češće od muškaraca, koriste javni prevoz.²⁸²

Tokom vanrednog stanja bila su ugrožena prava zaposlenih u vezi sa bezbednošću i zdravljem na radu jer posebno u prvom periodu, poslodavci nisu mogli da nabave neophodnu zaštitnu opremu, a u kasnijim fazama, kada je zaštitna oprema bila dostupnija, pojedini poslodavci je nisu obezbeđivali.²⁸³ S druge strane, zaposleni koji su prešli na

režim rada od kuće, susreli su se sa drugačijim poteškoćama, na primer, nedostatak sredstava za rad koje je poslodavac dužan da nabavi, instalira i održava (korišćenje interneta, kompjuterske opreme i slično).²⁸⁴ Rad od kuće imao je negativnije posledice na žene, koje su se susrele sa različitim izazovima u pogledu usklađivanja poslovnog i privatnog života, uključujući brigu o deci koja nisu pohađala vrtiće i/ili su pohađali onlajn nastavu od kuće, brigu o domaćinstvu, drugim članovima porodice.²⁸⁵ Opterećenje žena je povećano u pogledu brige o maloj deci i osobama sa invaliditetom, a očevi su izuzetno retko preuzimali brigu o deci.²⁸⁶

Mnoge kategorije radno angažovanih bile su ugrožene tokom 2020. godine, posebno samohrane majke, majke dece sa invaliditetom, žene koje vode brigu o članovima porodice, žene angažovane po osnovu ugovora van radnog odnosa, dok je mnogim osobama koje rade u neformalnoj ekonomiji, usled nedostatka zakonske zaštite, radni angažman otkazan na samom početku epidemije.²⁸⁷ Nadalje, sakupljači sekundarnih sirovina bili su u posebnom riziku zbog prestanka ili smanjenja obima posla, kao i zbog izloženosti zarazi zbog prirode posla koju obavljaju, a situacija im je dodatno pogoršana epidemijom jer često žive bez osnovnih uslova za život.²⁸⁸ Pored toga, osobe starije od 65/70 godina, usled potpune zabrane kretanja, isključene su iz procesa rada, čime su posebno pogođeni stariji od 65 godina koji nisu ostvarili pravo na penziju, odnosno, čiji opstanak zavisi od rada.²⁸⁹

Takođe, žene iz seoskih sredina suočile su se sa mnogim izazovima tokom vanrednog stanja. Pored onih koje su izgubile posao, bilo je žena koje su same dale otkaze zbog nedostatka podrške i usluga u vezi sa decom školskog uzrasta, ukidanja prevoza i slično. Žene koje se bave poljoprivredom

su češće radna snaga na gazdinstvu, nego nositelji gazdinstva ili vlasnice imanja. U toku vanrednog stanja poseban izazov je predstavljala obustava otkupa i/ili prodaje poljoprivrednih proizvoda, nemogućnost nabavke sirovina i nedostatak radne snage. Međutim, neke žene su prešle na telefonske narudžbine, a manji broj davao je proizvode u otkup, obavljao prodaju preko interneta, društvenih mreža ili su lično dostavljale proizvode.²⁹⁰

Veliki broj žena angažovan je u domenu neformalnih pružalaca usluga, uglavnom u vezi sa negom starijih i bolesnih ili održavanjem domaćinstava. Tokom epidemije, neformalni pružaoci usluga i pružaoci usluga u privatnom sektoru u ekonomiji nege, bili su onemogućeni da se bave tim poslovima i potpuno su ostali bez prihoda.²⁹¹

Položaj preduzetnica u Srbiji nije povoljan ni u redovnim situacijama, a dominantne su oblastima usluga, trgovine, stručnim, naučnim i tehničkim delatnostima, pri čemu treba imati u vidu da najčešće posluju na lokalnom tržištu.²⁹² Izazovi sa kojima se susreću su nedostatak iskustva, teškoće u nalaženju adekvatnog poslovnog prostora, nedostatak finansijskih sredstava i sporost državne administracije,²⁹³ kao i nedovoljna potražnja za uslugama/proizvodima, velika konkurencija, prepreke u naplati i velika promena radne snage.²⁹⁴ Zbog epidemije su morale brzo da se prilagode i reaguju kako bi o(p)stale na tržištu. U zavisnosti od sektora poslovanja i problemi su bili različiti, na primer, u sektoru trgovine i prerađivačke industrije teško su dolazile do sirovina i materijala, dok su one koje se bave ugostiteljstvom, pružanjem ličnih usluga i sličnim uslugama morale da privremeno obustave poslovanje.²⁹⁵ U okolnostima ekonomskih promena, preduzetnice

se na prvom mestu brinu za ekonomski opstanak, dok je zabrinutost za zdravlje na drugom mestu.²⁹⁶ Iako većina preduzetnica navodi da su mere podrške privredi koje je Vlada usvojila bile korisne, ističu da mere nisu bile prilagođene svim sektorima poslovanja, kao što su ugostiteljstvo, turizam, uslužne delatnosti i konsalting, kao i da nisu bile adekvatne za mala preduzeća.²⁹⁷ Preduzetnice ocenjuju da će se dugoročne posledice po ekonomiju tek ispoljiti.

Epidemija je pokazala da je neophodno izmeniti propise kojima se reguliše radna obaveza u vanrednom stanju, unaprediti normativni okvir za rad van prostorija poslodavca, da je potreban veći broj mera direktne finansijske podrške materijalno ugroženima, uključujući one koji rade u neformalnoj ekonomiji, kao i osiguravanje poštovanja prava na bezbednu radnu sredinu i zaštitu na radu svih radnika.²⁹⁸ Takođe, neophodno je poboljšati mere koje se odnose na pravičniju podelu odgovornosti muškaraca i žena za neplaćeni rad i staranje o članovima porodice.²⁹⁹

Na kraju, treba spomenuti i da je u cilju suzbijanja negativnih posledica epidemije izazvane kovidom-19, doneta Uredba o privremenom registru i načinu uplate jednokratne novčane pomoći svim punoletnim državljanima Srbije 24. aprila 2020. godine,³⁰⁰ kojom je regulisana isplata jednokratne novčane pomoći od 100 evra. Pravo na ovu novčanu pomoć imali su svi punoletni građani/ke Srbije, sa prebivalištem u Srbiji, koji imaju važeću ličnu kartu. Za ovu pomoć izdvojeno je približno 600 miliona evra.³⁰¹

²⁷⁸ *The Global Economic Outlook During the COVID-19 Pandemic: A Changed World*, The World Bank, 08.06.2020, dostupno na: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2020/06/08/the-global-economic-outlook-during-the-covid-19-pandemic-a-changed-world> (pristupljeno 05.02.2021)

²⁷⁹ Sarita Bradaš, Mario Reljanović i Ivan Sekulović, op. cit, str. 5-6.

²⁸⁰ *Istraživanje o efektima pandemije i vanrednog stanja na zaposlenost, uslove rada i brigu o domaćinstvu*, SECONS - Grupa za razvojnu inicijativu, 13.05.2020, dostupno na: <https://www.secons.net/article.php?a=131> (pristupljeno 05.02.2021)

²⁸¹ Jelena Žarković i Marko Vladislavljević, op. cit, str. 35.

²⁸² Sarita Bradaš, Mario Reljanović i Ivan Sekulović, op. cit, str. 6.

²⁸³ Ibid.

²⁸⁴ Ibid.

²⁸⁵ *Ekonomija brige u vreme pandemije COVID-19 pandemije i mera za njeno sprečavanje u Srbiji*, SECONS - Grupa za razvojnu inicijativu, 2020, str. 35, dostupno na: <https://www.secons.net/files/publications/119-publication.pdf>

²⁸⁶ Ibid, str. 8.

²⁸⁷ Sarita Bradaš, Mario Reljanović i Ivan Sekulović, op. cit, str. 6.

²⁸⁸ Ibid, str. 7.

²⁸⁹ Ibid.

²⁹⁰ *Uticaj COVID-19 pandemije i mera za njeno sprečavanje na socio-ekonomski položaj žena koje žive na selu, sa fokusom na poljoprivredu*, SECONS - Grupa za razvojnu inicijativu, 2020, str. 36-37, dostupno na: <http://www.secons.net/publications.php?p=117>

²⁹¹ Marijana Pajvančić i dr, op. cit. str. 133.

²⁹² *Uticaj COVID-19 pandemije i mera za njeno sprečavanje na preduzetnice u Srbiji*, SECONS - Grupa za razvojnu inicijativu, 2020, str. 37-38, dostupno na: <https://www.secons.net/publications.php?p=118>

²⁹³ Ibid.

²⁹⁴ Ibid.

²⁹⁵ Ibid.

²⁹⁶ Ibid.

²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ Sarita Bradaš, Mario Reljanović i Ivan Sekulović, op. cit, str. 7.

²⁹⁹ *Ekonomska vrednost neplaćenih poslova staranja u Republici Srbiji - Rodna analiza*, 2020, op. cit, str. 63.

³⁰⁰ Uredba o formiranju privremenog registra i načinu uplate jednokratne novčane pomoći svim punoletnim državljanima Republike Srbije u cilju smanjivanja negativnih efekata prouzrokovanih pandemijom bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-COV-2, "Sl. glasnik RS", br. 60/2020

³⁰¹ *Od danas isplata jednokratne pomoći od 100 evra*, Vlada Republike Srbije, 25.05.2020, dostupno na: <https://www.srbija.gov.rs/vest/467766/od-danas-isplata-jednokratne-pomoci-od-100-evra.php> (pristupljeno 27.01.2021)

Ova odluka je izazvala različite reakcije. Fiskalni savet Republike Srbije ukazao je da ekonomske mere treba da budu racionalne i da je potrebno odustati od davanja ove pomoći, jer će se Srbija dodatno zadužiti na ovaj način, a građani će dobijenih 100 evra platiti sa kamatom nakon završetka krize.³⁰² Bilo je shvatanja da su univerzalna davanja loše rešenje, te da umesto toga, treba obezbediti petogodišnju pomoć siromašnim građanima/kama.³⁰³ U pogledu uslova za dobijanje jednokratne novčane pomoći, ukazano je da građani/ke koji nemaju važeću ličnu kartu neće dobiti ovu pomoć, iako im je novac najpotrebniji.³⁰⁴ Na kraju, treba ukazati da ova pomoć nije imala rodnu dimenziju, kao što je to slučaj sa svim univerzalnim davanjima.

Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava apelovao je na države da preduzmu mere za sprečavanje ili ublažavanje efekata pandemije na ostvarivanje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, posebno na pravo najugroženijih grupa na zdravlje,³⁰⁵ dok je UN nezavisni ekspert Bohoslavsky apelovao da se finansije stave u službu ljudskih prava i podrže manje imućni.³⁰⁶

Zdravlje i zdravstvena zaštita

CEDAW komitet preporučio je Srbiji da:

- podigne svest javnosti o savremenim metodama kontracepcije i obezbedi da se abortus ne koristi kao metoda kontracepcije, uključujući putem edukacija i medijskih kampanja koje su usmerene na mlade devojkice i mladiće i adolescente i adolescentkinje, posebno među romskom populacijom, kao i starije žene; poboljša pristup kontracepciji, uključujući i obezbeđivanje univerzalnog pokrivanja srodnih troškova u okviru državnog zdravstvenog osiguranja;
- prikupi statističke podatke o adolescentskim trudnoćama razvrstane po starosnom dobu, poreklu i geografski;
- obezbedi da zdravstveni radnici prijavljuju adolescentske trudnoće socijalnim službama i policiji;

³⁰² Fiskalni savet Srbije: *Odustati od davanja 100 evra pomoći građanima*, Radio Slobodna Evropa, 08.04.2020, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/fiskalni-savet-srbije-odustati-od-davanja-100-evra-gradjanima/30542273.html> (pristupljeno 27.01.2021)

³⁰³ *Umesto 100 evra svima, pet godina pomoći siromašnima*, Nova ekonomija, 15.04.2020, dostupno na: <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/umesto-100-evra-svima-pet-godina-pomo%C4%87i-siroma%C5%A1nima> (pristupljeno 27.01.2021)

³⁰⁴ Gorica Nikolin, *Pomoć od 100 evra neće doći do svih onih kojima je potrebna*, 021, 07.05.2020, dostupno na: <https://www.021.rs/story/Info/Srbija/242675/Pomoc-od-100-evra-nece-doci-do-svih-onih-kojima-je-potrebna.html> (pristupljeno 27.01.2021)

³⁰⁵ *Statement on the Covid-19 Pandemic and Economic, Social and Cultural Rights*, E/C.12/2020/1, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, 06.04.2020.

³⁰⁶ Juan Pablo Bohoslavsky, Independent Expert on the effects of foreign debt and human rights, *An immediate human rights response to counter the COVID-19 and the global recession ahead is an urgent priority*, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 20.03.2020, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25732&LangID=E> (pristupljeno 27.01.2021)

- obezbedi nesmetan pristup zdravstvenoj zaštiti, uključujući seksualnu i reproduktivnu zdravstvenu zaštitu, programima skrininga radi rane prevencije raka dojke i raka grlića materice i besplatnom anti-retroviralnom lečenju, za sve žene i devojkice, uključujući i Romkinje, žene sa invaliditetom, uključujući i one u institucijama, kao i da podigne svest žena o prednosti rane prevencije, garantujući slobodan i informisan pristanak žene;
- poboljša pristup uslugama za planiranje porodice i veštačkoj oplodnji za žene LGBTI.³⁰⁷

³⁰⁷ CEDAW/C/SRB/CO/4, 2019, para. 38

Mehanizmi Ujedinjenih nacija i Saveta Evrope uputili su niz preporuka u vezi sa poštovanjem i zaštitom ljudskih prava u vreme pandemije.³⁰⁸ Agencija Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women), na samom početku pandemije, ukazala je na položaj žena i uputila preporuke koje se tiču potreba i liderstva žena radi delotvornih odgovora na kovid-19, s obzirom na to da žene širom sveta čine 70% zaposlenih u zdravstvenom i socijalnom sistemu, kao i da neuporedivo više vremena od muškaraca posvećuju neplaćenim kućnim poslovima u odnosu na muškarce.³⁰⁹

Epidemija kovida-19 pogodila je sve sfere našeg života, ali sistem zdravstvenih usluga i zdravstvene zaštite u 2020. godini bio je posebno ugrožen jer se našao pred izazovima sa kakvim se ranije nije susretao. Zdravstveni sistem bio je preopterećen zbog velikog broja slučajeva zaraze virusom, a zaposleni u zdravstvu bili su posebno izloženi riziku od zaražavanja. Pored toga, zdravstveni radnici/ce bili su ugroženi i zbog nepostojanja i/ili nepoštovanja protokola o ponašanju u uslovima epidemije, kao i zbog nedostatka zaštitnih sredstava i opreme na samom početku epidemije.³¹⁰ Treba imati u vidu da su u zdravstvenom sistemu u najvećem broju zaposlene žene, zbog čega su one bile najviše pogođene, a posebno žene sa nižim stručnim kvalifikacijama koje rade na slabije plaćenim poslovima.³¹¹ Dostupni podaci iz 2016. godine pokazuju da je u Srbiji bilo preko 60% lekarki i žena u tehničkom osoblju, dok je saradnica sa srednjom stručnom spremom bilo 87%, a farmaceutkinja 97%.³¹² To nam pokazuje u kojoj meri su žene u zdravstvenom sektoru prezastupljene, a samim tim i pogođene epidemijom kovida-19. Pored toga, zdravstveni sistem bio je fokusiran na borbu protiv

epidemije, što je dovelo do ugrožavanja zdravstvenog stanja osoba koje boluju od drugih bolesti, jer je zdravstvena zaštita, uključujući redovne neophodne terapije, uglavnom bila nedostupna za vreme epidemije.

Takođe, epidemija je naglasila potrebu za jačanjem pravnog okvira i institucionalnih kapaciteta, ljudskih i finansijskih resursa organa civilne zaštite, kao i u pogledu hitnih zdravstvenih situacija.³¹³

Istraživanja i preporuke međunarodnih tela pokazala su da je veoma važno integrisati rodnu perspektivu u odgovor na zdravstvenu krizu. Važnost integrisanja rodno odgovorne dimenzije u epidemiji predstavlja identifikovanje različitih potreba građana i građanki, različitih starosnih doba, kao i obezbeđivanje adekvatnog odgovora na te potrebe, koje se razlikuju u odnosu na pol, starosno doba, mesto stanovanja, zdravstveno stanje i druga lična svojstva.³¹⁴ Odgovor na epidemiju u Srbiji nije bio prilagođen svim grupama građana i građanki, odnosno, one grupe koje su i inače u pojačanom riziku od diskriminacije i marginalizacije u društvu, bile su u još lošijem položaju. Na primer, za žene starije od 65 godina, mere zabrane kretanja mogu dovesti do zdravstvenih tegoba ili pogoršati već postojeće zdravstvene probleme, a volonterske aktivnosti koje bi im olakšale situaciju nisu bile u dovoljnoj meri realizovane.³¹⁵ Informacije o koronavirusu nisu bile dovoljno dostupne osobama sa invaliditetom, iako su postojale usluge tumača za znakovni jezik i druga prilagođavanja, ovo nije uključivalo sve osobe sa invaliditetom i nije odgovorilo na njihove potrebe. Zaštitna sredstva, posebno na samom početku epidemije, nisu bila dostupna mnogim građanima i građankama, veoma teško su se nabavljala, a cena im je bila previsoka usled nestašice, što je siromašnije građane i građanke ostavilo bez mogućnosti da obezbede adekvatnu zaštitnu opremu (maske, rukavice, dezinfekciona sredstva). S tim u vezi, neophodno je da se osigura da informacije o zdravstvenoj situaciji u različitim formatima, kao i zaštitna sredstva

³⁰⁸ Opširnije: Kosana Beker i dr, *FemPlatz magazin – vanredno izdanje, Treći broj*, FemPlatz, 2020, str. 32-38, dostupno na: http://femplatz.org/library/newsletters/FemPlatz_Magazin_3.pdf

³⁰⁹ UN Women: *Posvećivanje pažnje potrebama i liderstvu žena će ojačati odgovore na COVID-19*, FemPlatz, 19.03.2020, dostupno na: https://www.femplatz.org/library/2020-03-19_UN_Women_saopštenje.pdf (pristupljeno 27.01.2021)

³¹⁰ Sarita Bradaš, Mario Reljanović i Ivan Sekulović, op. cit. str. 5-6

³¹¹ Ibid. str. 6.

³¹² Marijana Pajvančić i dr, op. cit. str. 163.

³¹³ *Izveštaj o napretku Srbije 2020, op. cit.* str. 107.

³¹⁴ Marijana Pajvančić i dr, op. cit. str. 15.

³¹⁵ Ibid. str. 13.

budu lakše dostupna svim građanima i građankama, osobama, uz osiguravanje nesmetanog i blagovremenog funkcionisanja mreže institucionalne podrške i tokom epidemije.³¹⁶

U Republici Srbiji je do 31. decembra 2020. godine registrovano ukupno 337.923 potvrđena slučaja kovida-19, dok je ukupan broj preminulih od početka epidemije bio 3.211. U zdravstvenim ustanovama i privremenim bolnicama u Republici Srbiji ukupno je hospitalizovano 8.765 pacijenata.³¹⁷

Rodne razlike u vezi sa zdravljem postoje u Srbiji i van epidemije. Prema istraživanju o zdravlju stanovništva Srbije (2019), muškarci imaju pozitivnije mišljenje o svom zdravlju (71,3%) u odnosu na žene (62,1%).³¹⁸ Kod žena je znatno veća učestalost hroničnih bolesti,³¹⁹ osim kod oboljevanja od šećerne bolesti, a one i znatno češće odsustvuju sa posla zbog zdravstvenih problema (19,6%).³²⁰ Nadalje, svaka treća (34,6%) žena je u toku života mamografski pregled dojki, dok je u poslednje dve godine ovaj pregled obavilo 30,1% žena u starosnoj grupi 50-69 godina.³²¹ Preventivni pregled za rano otkrivanje karcinoma grlića materice uradilo je 67,4% žena u Srbiji, u starosnoj grupi 25-64 godine, a najveći procenat žena koje su obavile ovaj preventivni pregled pripadaju grupi najboljeg materijalnog stanja (80%).³²²

³¹⁶ Ibid.

³¹⁷ *Informacija o aktuelnoj epidemiološkoj situaciji u vezi sa novim korona virusom u Republici Srbiji za 31. decembar 2020. godine*, Ministarstvo zdravlja, 31.12.2020, dostupno na: <https://www.zdravlje.gov.rs/vest/353143/informacija-o-aktuelnoj-epidemiološkoj-situaciji-u-vezi-sa-novim-korona-virusom-u-republici-srbiji-za-31-decembar-2020-godine.php> (pristupljeno 27.01.2021)

³¹⁸ *Istraživanje zdravlja stanovništva Republike Srbije, 2019*, Republički zavod za statistiku, 30.12.2020, str. 1, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G202018028.pdf>

³¹⁹ Visok krvni pritisak, bol u donjem delu leđa, bol u vratnom delu kičme, povišen holesterol i koronarna bolest ili angina pectoris, šećerna bolest i alergije. Ibid. str. 2.

³²⁰ Ibid. str. 3.

³²¹ Ibid.

³²² Ibid. str. 4.

Epidemija kovida-19 pojačala je razlike koje su već postojale u pristupu zdravstvenoj zaštiti za pojedine grupe građana i građanki. Na primer, romska populacija je u Srbiji suočena sa mnogim izazovima, a situacija se dodatno pogoršala tokom epidemije kovida-19 jer mnoga domaćinstva, posebno u neformalnim naseljima, nemaju pristup električnoj energiji, vodi za piće ili kanalizaciji, što onemogućava adekvatne mere zaštite koje su bile neophodne u uslovima epidemije.³²³ U drugoj polovini aprila Evropski sud za ljudska prava je pokrenuo postupak za izricanje privremene mere Srbiji zbog opasnosti od povrede prava na život i zabrane nečovečnog i ponižavajućeg postupanja prema Romima i Romkinjama koji žive u neformalnom naselju Čukarička šuma u Beogradu, po zahtevu Inicijative za ekonomska i socijalna prava - A11. Postupak je pokrenut zbog nekoliko stotina ljudi koji žive u ovom naselju i koji nisu imali mogućnost da se zaštite od zaraze jer nemaju osnovne uslove za život, kao što je voda, struja i odnošenje smeća.³²⁴ Nakon par dana Evropski sud za ljudska prava je odustao od izricanja privremene mere protiv Srbije i uputio je Inicijativu A 11 da zahteva od lokalnih vlasti u Beogradu minimum uslova za život 300 Roma i Romkinja u Čukaričkoj šumi.³²⁵

Prema dostupnim podacima većina Romkinja ima zdravstvenu knjižicu (97%),³²⁶ međutim, tokom trajanja epidemije, one uglavnom nisu išle kod lekara. Razlozi za to su različiti, neke navode da su im otkazivani termini koji su ranije bili zakazani (npr. specijalistički pregledi, vakcinacija dece),

³²³ *Izveštaj o napretku Srbije 2020, op. cit.* str. 40.

³²⁴ *Evropski sud za ljudska prava pokrenuo postupak protiv Srbije zbog izostanka podrške najugroženijima u borbi protiv korona virusa*, A11 – Inicijativa za ekonomska i socijalna prava, 22.04.2020, dostupno na: <https://www.a11initiative.org/evropski-sud-za-ljudska-prava-pokrenuo-postupak-protiv-srbije-zbog-izostanka-podrske-najugrozenijima-u-borbi-protiv-korona-virusa/> (pristupljeno 07.12.2020)

³²⁵ *Evropski sud za ljudska prava uputio Inicijativu A 11 da zahteva od lokalnih vlasti u Beogradu minimum uslova za život 300 Roma u Čukaričkoj šumi*, A11 – Inicijativa za ekonomska i socijalna prava, 25.04.2020, dostupno na: <https://www.a11initiative.org/evropski-sud-za-ljudska-prava-uputio-a-11-inicijativu-da-zahteva-od-lokalnih-vlasti-u-beogradu-minimum-uslova-za-zivot-300-roma-u-cukarickoj-sumi/> (pristupljeno 07.12.2020)

³²⁶ *Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 i Srbija – romska naselja*, *Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 (MICS6)*, op. cit. str. xxxv

dok žene koje imaju hronična oboljenja navode da jesu išle kod lekara, ali da su im određene terapije bile nedostupne, kao i određeni lekovi, jer ih nije bilo ili nisu mogle da ih priušte zbog loše finansijske situacije.³²⁷ Kao poseban zdravstveni rizik tokom epidemije, prepoznata je prenaseljenost romskih naselja i način života koji onemogućava fizičku distancu, zbog čega je primena mera izolacije, za slučaj da se neko razboli, veoma otežana a u nekim slučajevima i nemoguća.³²⁸ Romkinje nisu bile dovoljno informisane tokom epidemije o opštoj zdravstvenoj situaciji, uvedenim merama, a suočile su se sa problemom nedostataka sredstava za higijenu.³²⁹

Istraživanje MICS6 pokazalo je neravnopravnosti kojima su izložene Romkinje u Srbiji u mnogim segmentima, uključujući i zdravstvenu zaštitu. Procenat pokrivenosti osnovnim (obaveznim) zdravstvenim osiguranjem je isti za Romkinje i žene iz većinske populacije (97%), dok privatno dobrovoljno zdravstveno osiguranje ima 7% žena iz većinske populacije i manje od 1% Romkinja.³³⁰

Razlike postoje i u vezi sa korišćenjem kontracepcije.³³¹ Romkinje češće nego žene iz većinske populacije koriste tradicionalne metode kontracepcije (53% naspram 41%), a u bitno manjoj meri koriste moderne metode kontracepcije (7% naspram 21%). U većinskoj populaciji je 22% žena koje su udate ili žive u vanbračnoj zajednici a koje nikada nisu koristile nijedan metod kontracepcije, a kao glavni razlog navode da su želele da ostanu trudne (71%), dok je u romskoj populaciji 29% žena koje su udate ili žive u vanbračnoj zajednici i koje nikada nisu koristile nijedan metod kontracepcije, a glavni razlozi su to što su želele da ostanu trudne (61%) i nedostatak znanja o kontracepciji (13%).

Nadalje, razlike su prilično izražene u vezi sa odlučivanjem o reproduktivnom zdravlju.³³² Žene iz većinske populacije navode da samostalno odlučuju o svom reproduktivnom zdravlju (82%), dok je kod Romkinja ovaj procenat 56%, dok odlučivanje u dogovoru sa partnerom/suprugom navodi 18% žena iz većinske populacije i 41% žena iz romske populacije. Oko 84% žena iz većinske populacije samostalno odlučuje o tome da li će imati seksualni odnos, o korišćenju kontracepcije i o reproduktivnom zdravlju, naspram 68% Romkinja.

U vezi sa abortusom, veći je procenat Romkinja koje su imale indukovani abortus (28%), naspram 11% žena iz većinske populacije.³³³ Jedan od razloga je svakako i nedovoljna upoznatost određenog broja Romkinja sa metodama zaštite od neželjene trudnoće, kako je i ovo istraživanje pokazalo, kao i loš položaj Romkinja kako u društvu u celini, tako i u okviru zajednica u kojima žive.

Tokom 2020. godine, u medijima se pojavila vest da se u Srbiji na godišnjem nivou izvrši 250.000 prekida trudnoće. Na ovo je reagovala grupa Ženska solidarnost, koja je na osnovu informacija iz Instituta za javno zdravlje „Dr Milan Jovanović Batut“, objavila da je u 2019. godini u Srbiji, broj prijavljenih prekida trudnoće bio 13.901, a da je registrovano 62.372 porođaja.³³⁴ Imajući u vidu da je pitanje prekida trudnoće osetljivo društveno pitanje, kao i da postoji tendencija okrivljavanja žena za nizak natalitet i osuđivanje onih koje su odlučile da prekinu trudnoću iz bilo kog razloga, važno je da se spreči ovakvo netačno i senzacionalističko izveštavanje jer predstavlja višestruku opasnost i utiče na širenje mizoginije u društvu.

Na kraju, treba ukazati da postoje razlike u pogledu zdravstvenog stanja dece iz većinske i romske populacije. Na primer, oko 1% dece iz većinske populacije je pothranjeno za razliku od 7% dece

iz romske populacije.³³⁵ Bitno je veći broj dece do pet godina koja zaostaju u razvoju u romskoj populaciji (17% naspram 5% dece iz opšte populacije). Razlike su takođe vidljive u pogledu vakcinacije.³³⁶ U većinskoj populaciji je 69% dece koja su primila sve vakcine na vreme, dok je ovaj procenat 35% za decu iz romske populacije.

Žene sa invaliditetom su takođe grupa koja je bila u povećanom riziku tokom epidemije kovida-19. Svi postojeći problemi i izazovi sa kojima se žene sa invaliditetom susreću u redovnim situacijama, kao što su pristupačnost, dostupnost zdravstvenih usluga i usluga podrške, dodatno su pogoršani tokom vanrednog stanja a i tokom epidemije, pre svega zbog neizvesnosti i straha da se njihovo osnovno stanje ne pogorša a da u novonastalim okolnostima neće moći da dobiju adekvatnu podršku za lečenje.³³⁷ Tokom prve tri nedelje vanrednog stanja svim osobama sa invaliditetom nedostajale su usluge podrške jer pružaoci usluga nisu imali dozvole za kretanje tokom policijskog časa (formalni i posebno neformalni negovatelji). Osim ovoga, za žene sa invaliditetom veliki problem je predstavljala nedostupnost informacija, nepristupačni formati informisanja, teškoće sa dobijanjem dozvola za kretanje ličnih asistenata/kinja, nedostupnost usluga socijalne zaštite, siromaštvo, kao i usamljenost žena sa invaliditetom koje žive same.³³⁸

Položaj žena sa invaliditetom koje žive u rezidencijalnim ustanovama se takođe pogoršao. U izveštaju Evropske komisije iz oktobra 2020. godine, pored ukazivanja da u vezi sa procesom deinstitucionalizacije nedostaje finansiranje za razvoj usluga u zajednici i za podršku licenciranim pružaocima usluga i socijalnim uslugama, prvi put je ukazano i da su žene sa invaliditetom u rezidencijalnim institucijama u riziku od rodno specifičnih oblika nasilja, kao što su prisilne

sterilizacije, prisilni abortusi i davanje kontracepcije bez prethodnog informisanja žene.³³⁹ Celu 2020. godinu obeležio je nedostatak informacija o zdravstvenim i drugim uslovima u ustanovama socijalne zaštite, a bile su nedostupne i informacije o položaju žena sa mentalnim invaliditetom koje su u ustanovama,³⁴⁰ što je pitanje od posebne važnosti ne samo u zdravstvenom kontekstu, već i u pogledu zaštite od nasilja. Iako su mnoge organizacije civilnog društva tražile podatke, do kraja 2020. godine nisu objavljene informacije o smrtnim slučajevima u ustanovama socijalne zaštite.³⁴¹

Starije žene su se susrele sa višestrukim rizicima i izazovima tokom vanrednog stanja i tokom trajanja epidemije kovida-19. Vanredno stanje u Srbiji trajalo je 53 dana, uvedene su mere ograničenja slobode kretanja, a starije osobe bile su najviše pogođene ovim merama jer im je sloboda kretanja bila suspendovana preko mesec dana, tako što je propisano da je osobama starijim od 65 godina, koje žive na naseljenim mestima preko 5.000 stanovnika, kao i osobama starijim od 70 godina u naseljenim mestima do 5.000 stanovnika, kretanje u potpunosti zabranjeno.³⁴² Kasnije im je dozvoljeno kretanje subotom od 4 do 7 časova ujutru, a nakon toga su mere ublažene, ali su se propisi često menjali.

Većina usluga socijalne zaštite bila je ili obustavljena ili su usluge pružane uz znatna ograničenja, a pružanje zdravstvenih usluga bilo je redukovano i ograničeno na urgentna stanja.³⁴³ Žene starije od 65 godina, tokom vanrednog stanja, posebno su bile zabrinute da im neće biti dostupna redov-

³²⁷ Marijana Pajvančić i dr, op. cit, str. 93.

³²⁸ Ibid, str. 92.

³²⁹ Ibid, str. 96.

³³⁰ *Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 i Srbija – romska naselja* Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 (MICS6), op. cit, str. xxxv

³³¹ Ibid, str. xix

³³² Ibid, str. xix-xx

³³³ Ibid, str. xx

³³⁴ N1 Beograd, *Ženska solidarnost: Batut potvrdio - netačan podatak o broju prekida trudnoća*, N1 Beograd, 25.11.2020, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a676199/Zenska-solidarnost-Batut-potvrdio-netačan-podatak-o-broju-prekida-trudnoća.html> (pristupljeno 07.12.2020)

³³⁵ *Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 i Srbija – romska naselja* Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 (MICS6), op.cit, str. xxv

³³⁶ Ibid, str. xxiii- xxiv

³³⁷ Marijana Pajvančić i dr, op.cit, str. 97.

³³⁸ Kosana Beker i dr, *FemPlatz magazin – vanredno izdanje, Treći broj*, op.cit., str. 22-24.

³³⁹ *Izveštaj o napretku Srbije 2020*, op. cit, str. 37-38.

³⁴⁰ *COVID 19 i osobe sa invaliditetom u ustanovama socijalne zaštite* Pitanja na koja nemamo odgovore, op. cit.

³⁴¹ *Domaće i međunarodne organizacije u pismu premijerki Ani Brnabić traže informacije o smrtnim slučajevima osoba u ustanovama socijalne zaštite*, op. cit.

³⁴² *Naredba o ograničenju i zabrani kretanja lica na teritoriji Republike Srbije*, „Sl. glasnik RS“, br. 34/2020, 39/2020, 40/2020, 46/2020 i 50/2020

³⁴³ *Žene 65+ u doba korone: Iskustva i izazovi, „Snaga prijateljstva“* – Amity, FemPlatz, 2020, str. 1, dostupno na: http://femplatz.org/library/2020-07-31_Starije_zene_u_doba_korone.pdf (pristupljeno 07.12.2020)

na zdravstvena zaštita (35%) i zbog zdravstvenih tegoba (17%).³⁴⁴ One su tokom vanrednog stanja doživele da se njihovim zatvaranjem štiti zdravstveni sistem od njih, a ne da je država njih štiti.³⁴⁵ Pored toga, uvedene mere doprinele su povećanju zdravstvenih tegoba, depresije i usamljenosti, pri čemu treba imati u vidu da mnoge žene starije od 65 nisu imale rešenje za nabavku zaštitne opreme tokom vanrednog stanja.³⁴⁶ U posebno teškoj situaciji bile su starije osobe koje žive same, naročito one koje imaju potrebu za tuđom negom i pomoći, među kojima je najviše žena.

Istraživanja pokazuju da svaka deseta žena iz ruralnog područja Srbije nema zdravstveno osiguranje, što onemogućava pristup zdravstvenoj zaštiti, a više od polovine žena sa sela nema penzijsko i invalidsko osiguranje. Od žena koje imaju zdravstveno osiguranje, 30% ostvaruje to pravo preko supruga/drugog člana domaćinstva, 18% po osnovu registrovanog gazdinstva, 16% po osnovu zaposlenosti van gazdinstva, 10% po osnovu nezaposlenosti i 27% po osnovu penzionerskog statusa.³⁴⁷ Žene sa sela su tokom epidemije najčešće bile zabrinute da se ne razbole one ili članovi njihove porodice, dok su poljoprivrednice prvenstveno bile zabrinute za zdravlje ukućana, ali i za ekonomske posledice epidemije.³⁴⁸ Takođe, preduzetnice su strahovale za sopstveno i zdravlje svoje porodice.³⁴⁹

Migrantkinje imaju mnoge teškoće u vezi sa zdravljem, posebno mentalnim zdravljem koje je narušeno usled nestabilnosti i neizvesnosti u kojima žive. One se susreću sa izazovima, posebno u vezi sa zaštitom seksualnog i reproduktivnog zdravlja, koje se posmatra kao tabu tema, uz navođenje neprijatnosti kada treba da razgovaraju

sa muškim lekarima.³⁵⁰ Nema dostupnih podataka o izazovima sa kojima su se migrantkinje u Srbiji suočavale tokom epidemije kovida-19 u vezi sa zdravstvenom zaštitom.

Nasilje prema ženama

CEDAW komitet preporučio je Srbiji da:

- sprovede analizu o rasprostranjenosti i uzrocima rodno zasnovanog nasilja prema ženama, uključujući žene iz višestruko diskriminiranih grupa;
- razvije sveobuhvatnu strategiju i akcioni plan za eliminisanje svih oblika rodno zasnovanog nasilja prema ženama;
- revidira relevantne zakone i politike u cilju efikasnog sprečavanja i borbe protiv svih oblika nasilja prema ženama i zaštite žrtava;
- obezbedi da se slučajevi svih oblika nasilja prema ženama, uključujući i silovanje, pravilno istraže, da se počinioци procesuiraju i kazne srazmerno težini dela,
- ojača multisektorsku saradnju za sprečavanje i borbu protiv svih oblika rodno zasnovanog nasilja i pružanje usluga žrtvama,

³⁴⁴ Ibid, str. 3.

³⁴⁵ Marijana Pajvančić i dr, op. cit, str. 86.

³⁴⁶ Ibid, str. 87.

³⁴⁷ *Uticaj COVID-19 pandemije i mera za njeno sprečavanje na socio-ekonomski položaj žena koje žive na selu, sa fokusom na poljoprivredu*, op. cit, str. 31.

³⁴⁸ Ibid, str. 34-35.

³⁴⁹ *Uticaj COVID-19 pandemije i mera za njeno sprečavanje na preduzetnice u Srbiji*, op. cit, str. 35.

³⁵⁰ Mia Kisić i Anđa Petrović, op. cit, str. 48.

- obezbedi da sve žene žrtve rodno zasnovanog nasilja imaju neometan pristup efikasnoj zaštiti od nasilja;
- unapredi sistem za prikupljanje i praćenje slučajeva svih oblika rodno zasnovanog nasilja, istovremeno osiguravajući razvrstavanje podataka prema vrsti nasilja i odnosima između počinilaca i žrtve.³⁵¹

³⁵¹ CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 24

Različite krize i vanredne situacije uvek dovode do pogoršanja rodne ravnopravnosti, a nasilje koje je postojalo, dodatno se produbljuje. Faktori koji utiču na porast rizika od nasilja prema ženama tokom krize su brojni i obuhvataju stres, narušavanje društvenih i zaštitnih odnosa i mehanizama delovanja, manji broj kontakata sa prijateljima i članovima porodice koji mogu da budu pomoć, zaštita i podrška žrtvi, kao i smanjena mogućnost pristupa odgovarajućim stručnim službama.³⁵²

Ni tokom 2020. godine nije usvojena strategija za sprečavanje nasilja prema ženama i nasilja u porodici, niti je uspostavljen centralizovan sistem evidencije slučajeva nasilja. Rizik od nasilja u porodici povećao se tokom vanrednog stanja, zbog uvođenja policijskog časa, potencijalnog neprijavlivanja slučajeva nasilja i/ili teškoća sa primenom hitnih mera.³⁵³ U Srbiji nema dovoljnog broja službi za podršku u slučajevima nasilja, a one koje postoje, pretežno vode nevladine organizacije, koje imaju veoma ograničene budžete i teškoće u saradnji sa policijom i drugim nadležnim službama.³⁵⁴

Tokom vanrednog stanja mnoge organizacije su objavile kontakte i informacije o dostupnosti SOS podrške ženama sa iskustvom nasilja, a neki SOS telefoni su bili dostupni 24 sata.³⁵⁵ Pored toga, bila je obezbeđena podrška ženama sa invaliditetom³⁵⁶ i starijim osobama.³⁵⁷

Iako su državne institucije navodile da nije povećan broj prijava nasilja u porodici,³⁵⁸ kao i da je u toku marta i aprila 2020. godine smanjen broj izdatih hitnih mera za 13% i smanjen broj produženih hitnih mera za 30%,³⁵⁹ podaci organizacija civilnog društva se razlikuju. Organizacije koja pružaju direktnu podršku ženama sa iskustvom nasilja obavestile su javnost o povećanom broju žena koje prijavljuju nasilje.³⁶⁰ Samo u prvom mesecu vanrednog stanja broj žena koje su tražile SOS usluge Autonomnog ženskog centra je utrostručen i beleži 430 usluga ženama koje su tražile pomoć i/ili savet,³⁶¹ naspram 350 poziva koje beleži Nacionalni SOS telefon za žene sa iskustvom nasilja tokom čitavog vanrednog stanja.³⁶² SOS telefon Vranje, u periodu od januara do oktobra 2020. godine, beleži 690 poziva i navodi da se u vanrednom stanju povećao broj poziva noću, da su žene prijavljivale da nemaju gde da odu, da su zbog policijskog časa zatvorene sa nasilnikom, da ostaju bez posla i slično.³⁶³

Tokom trajanja vanrednog stanja nisu donete posebne mere u cilju prilagođavanja rada grupa za koordinaciju i saradnju, u skladu sa novonastalom situacijom.³⁶⁴ Rad grupa za koordinaciju i saradnju bio je veoma usporen i otežan, a u nekim

slučajevima grupe se uopšte nisu sastajale, iako je bilo moguće održavati sastanke onlajn.³⁶⁵

Ministarstvo pravde je sredinom marta 2020. godine usvojilo *Preporuke za rad sudova i javnih tužilaštava za vreme vanrednog stanja*. Preporučeno je da sudovi i javna tužilaštva za vreme vanrednog stanja postupaju u krivičnim predmetima koji se odnose na nasilje u porodici, u predmetima u kojima se kao okrivljeni, odnosno, oštećeni javlja maloletno lice, u predmetima koji se rešavaju u postupcima koji su po zakonu hitni, a u koje spadaju prekršajni i parnični postupci koji se odnose na nasilje u porodici, kao i u postupcima prinudnog izvršenja odluka iz porodičnih odnosa.³⁶⁶ Na zahtev Advokatske komore, Visoki savet sudstva je 18. marta 2020. godine doneo zaključak kojim je precizirano koji predmeti ne trpe odlaganje. U krivičnoj materiji, u ovu grupu predmeta, između ostalog, svrstani su krivični postupci u kojima je određen pritvor ili se traži određivanje pritvora, postupci koji se odnose na nasilje u porodici i postupci koji se vode protiv maloletnih lica, odnosno, u kojima se maloletno lice javlja kao oštećeni, a tiču se krivičnih dela protiv polne slobode.³⁶⁷

Zaštitnik građana je više puta ukazivao da je neophodno da se u situaciji vanrednog stanja, u punoj meri primenjuju odredbe Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, da žrtvama budu dostupne sigurne kuće/drugi vidovi alternativnog smeštaja i druge vrste pomoći i podrške,³⁶⁸ da se na žrtve porodičnog nasilja ne primenjuju mere zabrane

kretanja, kao i da se razviju i unaprede mehanizmi za pružanje podrške žrtvama nasilja.³⁶⁹

Žene žrtve nasilja susrele su se sa dodatnim problemom koji se ogledao u otežanom pristupu sigurnim kućama u slučajevima nasilja. Naime, instrukcijom MZRZBSP propisano je da se prijem novih korisnika/ca usluga smeštaja vrši isključivo uz zdravstvenu dokumentaciju koja dokazuje da lice nije zaraženo virusom virusom kovid-19.³⁷⁰ Problem u vezi sa ovakvom instrukcijom predstavljalo je to što su nadležne zdravstvene ustanove vršile testiranje iz zdravstvenih razloga i na osnovu medicinskih pokazatelja, kao što su postojanje simptoma, kontakt sa zaraženom osobom i slično, tako da se testiranja u druge svrhe i na lični zahtev nisu vršila, što je žrtve nasilja stavljalo u veoma nepovoljnu situaciju.³⁷¹ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti uputio je Vladi Srbije preporuku koja se odnosila na sigurne kuće, ukazujući na problem u vezi sa testiranjem na kovid-19.³⁷² S druge strane, pojedini mediji su izveštavali da sigurne kuće primaju žrtve tokom vanrednog stanja i da postoje izolacioni prostori za novopridošle žene.³⁷³

Prema podacima iz novembra 2020. godine, nakon skoro tri i po godine primene Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, razmatrano je više od 166.000 slučajeva nasilja u porodici, javni tužioci su podneli 61.249 predloga za produženje hitnih mera zaštite, a sudovi su usvojili 60.055 od

³⁵⁸ Vida Vilić (ur), *Sprečavanje i iskorenjivanje femicida u Srbiji - Elektronski bilten* br. 5, 2020, str. 16, dostupno na: http://femplat.org/library/newsletters/Bilten_5_SR.pdf

³⁵⁹ Marijana Pajvančić i dr, op. cit, str. 108.

³⁶⁰ Miona Živić, *Gošće N1: Povećan broj žena koje prijavljuju nasilje u porodici tokom karantina*, N1, 12.04.2020, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a588251/Gosce-N1-Povecan-broj-zena-koje-prijavljaju-nasilje-u-porodici-tokom-karantina.html> (pristupljeno 27.01.2021)

³⁶¹ *Saopštenje za javnost: Zaštita i podrška ženama žrtvama nasilja tokom prvih mesec dana vanrednog stanja*, Autonomni ženski centar, 16.04.2020, dostupno na: <https://www.womenngo.org.rs/vesti/1576-saopstenje-za-javnost-zastita-i-podrska-zenama-zrtvama-nasilja-tokom-prvih-mesec-dana-vanrednog-stanja> (pristupljeno 27.01.2021)

³⁶² Beta, *Tokom vanrednog stanja 350 poziva na broj za žene izložene nasilju*, Danas, 18.05.2020, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/tokom-vanrednog-stanja-350-poziva-na-broj-za-zene-izlozene-nasilju/> (pristupljeno 27.01.2021)

³⁶³ *SOS telefon u Vranju imao 690 poziva*, Jugpress, 25.11.2020, dostupno na: <https://jugpress.com/sos-telefon-u-vranju-imao-690-poziva/> (pristupljeno 27.01.2021)

³⁶⁴ Marijana Pajvančić i dr, op. cit, str. 109.

³⁵² Vida Vilić (ur), *Sprečavanje i iskorenjivanje femicida u Srbiji - Elektronski bilten* br. 4, 2020, str. 4, dostupno na: http://femplat.org/library/newsletters/Bilten_4_SR.pdf

³⁵³ *Izveštaj o napretku Srbije 2020*, op. cit, str. 37.

³⁵⁴ Ibid.

³⁵⁵ *Radno vreme i kontakti organizacija MŽPN tokom izmenjenih uslova rada usled Corona virusa*, Mreža žene protiv nasilja, 29.06.2020, dostupno na: <https://www.zeneprotivnasilja.net/vesti/1031-radno-vreme-i-kontakti-organizacija-mzpn-tokom-izmenjenih-uslova-rada-usled-corona-virusa> (pristupljeno 27.01.2021)

³⁵⁶ *Kontakti organizacija i osoba koje pružaju podršku osobama sa invaliditetom u izolaciji tokom epidemije COVID-19*, FemPlatz, dostupno na: http://femplat.org/library/COVID-19_Zene_sa_invaliditetom-podrska.pdf (pristupljeno 27.01.2021)

³⁵⁷ *Amity telefonsko savetovalište za starije, „Snaga prijateljstva“* – Amity, 06.04.2020, dostupno na: <http://www.amity-yu.org/2020/04/06/amity-telefonsko-savetovaliste-za-starije/> (pristupljeno 27.01.2021)

³⁶⁵ Na primer, tokom marta 2020. godine, u šest osnovnih javnih tužilaštva nije održan nijedan sastanak grupe za koordinaciju i saradnju. *Saopštenje za javnost: Zaštita i podrška ženama žrtvama nasilja tokom prvih mesec dana vanrednog stanja*, op. cit.

³⁶⁶ Marijana Pajvančić i dr, op. cit, str. 107.

³⁶⁷ Ibid, str. 108.

³⁶⁸ *Zaštitnik građana uputio inicijativu predsednici Vlade Republike Srbije*, Zaštitnik građana, 30.04.2020, dostupno na: <https://ombudsman.rs/index.php/2011-12-25-10-17-15/2011-12-26-10-05-05/6588-z-sh-i-ni-gr-d-n-upu-i-inici-ivu-pr-ds-dnici-vl-d-r-publi-srbi> (pristupljeno 27.01.2021)

³⁶⁹ *Saopštenje Zaštitnika građana povodom nacionalnog Dana sećanja na žene žrtve nasilja: Potrebni mehanizmi za zaštitu žena od nasilja u kriznim situacijama*, Zaštitnik građana, 17.05.2020, dostupno na: <https://ombudsman.rs/index.php/2011-12-25-10-17-15/2011-12-26-10-05-05/6603-o-2> (pristupljeno 27.01.2021)

³⁷⁰ Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-2/2020-09 od 12.03.2020, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.03.12.%20Instrukcija%20003.pdf>

³⁷¹ Marijana Pajvančić i dr, op.cit, str. 109.

³⁷² *Preporuka mera u vezi dozvola za kretanje, rada linija za pomoć i podršku, nasilja u porodici*, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 14.04.2020, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/preporuka-mera-u-vezi-dozvola-za-kretanje-rada-linija-za-pomoc-i-podrsku-nasilj%201%98a-u-porodici/> (pristupljeno 27.01.2021)

³⁷³ Tanjug, *Stanojević: U sigurnim kućama nema zaraženih, primamo žrtve*, Radio-Televizija Vojvodine, 09.04.2020, dostupno na: https://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/stanojevic-u-sigurnim-kucama-nema-zarazenih-primamo-zrtve_1112404.html (pristupljeno 27.01.2021)

tih predloga.³⁷⁴ Ovo je evidentno povećanje, ali i dalje je problem nasilja prema ženama veoma raširen, a odgovor institucija sistema nedovoljno efikasan. Na primer, Zaštitnik građana objavio poseban izveštaj o radu grupa za koordinaciju i saradnju na području grada Beograda, u kome utvrđeno da su zapisnici sa sastanaka grupa izrazito neujednačeni, da podaci nisu u svim slučajevima jasni, iako postoji obrazac, kao i da neki zapisnici ne sadrže važne informacije o učesnicima u sistemu zaštite od nasilja i podrške žrtvama (procenjen rizik i konkretna uputstva o postupanju profesionalaca u tim predmetima).³⁷⁵ Grupama je preporučeno, između ostalog, da treba da izrade individualni plan zaštite i podrške žrtvi u svim situacijama, nezavisno od stepena procenjenog rizika, kao i da je neophodno poboljšanje multisektorske saradnje i razmene informacija sa predstavnicima drugih nadležnih organa, posebno zdravstvenih i obrazovnih ustanova.³⁷⁶ U izveštaju je ukazano da su neophodne obuke za primenu Zakona o sprečavanju nasilja u porodici za sve policijske službenike i stručne radnike u centrima za socijalni rad, koji postupaju ili će postupati po prijavama za nasilje u porodici i partnerskim odnosima, a grupama za koordinaciju i saradnju preporučeno je da za individualne planove zaštite i podrške žrtvi koriste propisane obrasce, da individualni planovi treba da sadrže podatke o merama, rokovima za izvršenje mera zaštite i podrške, kao i da individualni planovi treba da sadrže jasne i precizne naloge organima učesnicima grupa, kao i ostalim organima i ustanovama čije je angažovanje potrebno u cilju zaštite i podrške žrtvama nasilja i sprečavanja vršenja nasilja.³⁷⁷

³⁷⁴ Za gotovo tri i po godine razmatrano više od 166.000 slučajeva nasilja u porodici, Ministarstvo pravde, 25.11.2020, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/sr/vest/31516/za-gotovo-tri-i-po-godine-razmatrano-vise-od-166000-slucajeva-nasilja-u-porodici.php> (pristupljeno 27.01.2021)

³⁷⁵ Poseban izveštaj Zaštitnika građana o radu grupa za koordinaciju i saradnju na području Grada Beograda, Zaštitnik građana, Beograd, septembar 2020, str. 22, dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/6800/Poseban%20izvestaj%20zastitnika%20gradjana.pdf>

³⁷⁶ Ibid, str. 24.

³⁷⁷ Ibid, str. 46-47.

Femicid

U Srbiji i dalje ne postoji zvanična statistika femicida, a podaci o broju ubijenih žena i dalje se prikupljaju iz medija. U 2018. godini ubijeno je 35 žena, a u 2019. godini ubijeno je 28 žena.³⁷⁸ Prema izveštavanju medija, u decembru 2020. godine ubijene su četiri žene u razmaku od šest dana, a ukupan broj ubijenih žena u 2020. godini bio je 28.³⁷⁹ Iako je još 2018. godine najavljeno osnivanje nadzornog tela za praćenje femicida u Srbiji,³⁸⁰ do kraja godine ovo telo nije uspostavljeno. Treba imati u vidu da su mere uvedene u cilju sprečavanja širenja epidemije kovida-19, kao što su zabrana kretanja, izolacija, fizičko distanciranje i slično, uticale na nasilje prema ženama i femicid.³⁸¹

Specijalna izvestiteljka Ujedinjenih nacija za nasilje prema ženama Dubravka Šimonović, pozvala je države da ulože značajne napore u rešavanje pretnje od kovida-19, ali da ne zaborave na žene i decu žrtve porodičnog nasilja jer bi to moglo dovesti do povećanja nasilja u porodici, uključujući i povećanje femicida.³⁸² U Srbiji su tokom 2020. godine, nezavisna tela ukazala na povećane rizike od nasilja i femicida. Zaštitnik građana ukazao je da je u Srbiji za jednu deceniju izvršeno više od 320 femicida, da je u kriznim situacijama povećan rizik od nasilja prema ženama, te je apelovao na nadležne institucije da unaprede i razvijaju mehanizme podrške za žene u situaciji nasilja,

³⁷⁸ Saopštenje povodom 18. maja – Dana sećanja na žene žrtve nasilja, Gender knowledge hub, FemPlatz i Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, 18.05.2020, dostupno na: http://femplatz.org/library/2020-05-17_Saopstenje_Femicid.pdf (pristupljeno 05.01.2021)

³⁷⁹ Na osnovu podataka iz medija.

³⁸⁰ FoNet, Mihajlović: Formirati telo za praćenje femicida, Danas, 18.5.2018, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/mihajlovic-formirati-telo-za-pracenje-femicida/> (pristupljeno 17.02.2021)

³⁸¹ Vida Vilić (ur), *Sprečavanje i iskorenjivanje femicida u Srbiji*, elektronski bilten br. 4, op. cit, str. 11.

³⁸² Dubravka Šimonović, UN Special Rapporteur on violence against women, *States must combat domestic violence in the context of COVID-19 lockdowns – UN rights expert*, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 27.03.2020, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25749&LangID=E> (pristupljeno 17.02.2021)

da rade na podizanju svesti o nedozvoljenosti i kažnjivosti rodno zasnovanog nasilja, kao i da u tome značajnu ulogu imaju mediji, koji treba da se suzdrže od senzacionalističkog izveštavanja, kojim se relativizuje nasilje i opravdavaju nasilnici u slučajevima ubistava žena i drugih vidova rodno zasnovanog nasilja.³⁸³ Takođe, poverenica za zaštitu ravnopravnosti je upozorila da je pandemija dodatno otežala položaj žena koje su u riziku od nasilja, da su veoma zabrinjavajući podaci ženskih organizacija da je 2020. godine najmanje 30 dece ostalo bez majke i da je dve trećine femicida izvršeno u stanu ili kući u kojoj je žrtva živela.³⁸⁴

Poslednjih godina se povećava broj starijih žena koje su žrtve femicida. Na primer, istraživanje sudske prakse iz 2019. godine pokazalo je da su žene starije od 65 godina žrtve femicida u 23,5% slučajeva,³⁸⁵ dok podaci iz 2020. godine pokazuju da su bile žrtve femicida u preko 30% slučajeva.³⁸⁶ Ovi podaci pokazuju da učinioci često koriste nemoć i bespomoćnost starijih žena, pa je neophodno raditi na podizanju svesti državnih organa koji su uključeni u sistem prevencije i zaštite od diskriminacije, kako bi adekvatnije odgovorili na slučajeve nasilja prema starijim osobama, kao i da informacije o nasilju i zlostavljanju starijih žena budu u fokusu medija, kako bi potražile podršku i zaštitu.³⁸⁷

Zajedno sa Ženskim istraživačkim centrom za edukaciju i komunikaciju iz Niša i Kućom rodni znanja i politika iz Novog Sada, nastavile smo

³⁸³ Saopštenje Zaštitnika građana povodom nacionalnog Dana sećanja na žene žrtve nasilja: Potrebni mehanizmi za zaštitu žena od nasilja u kriznim situacijama, Zaštitnik građana, 17.05.2020, dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/index.php/2011-12-25-10-17-15/2011-12-26-10-05-05/6603-o-2> (pristupljeno 17.02.2021)

³⁸⁴ Upozorenje povodom nasilja nad ženama, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 17.12.2020, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/upozorenje-povodom-nasilja-nad-zenama/> (pristupljeno 17.02.2021)

³⁸⁵ Slobodanka Konstantinović Vilić, Nevena Petrušić i Kosana Beker, *Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Srbiji I*, FemPlatz, Pančevo, 2019, str. 159.

³⁸⁶ Vedrana Lacmanović, *Femicid-ubistva žena u Srbiji. Kvantitativno-narativni izveštaj 1. januar – 31. decembar 2020. godine*, Autonomni ženski centar, dostupno na: https://womenngo.org.rs/images/Femicid/FEMICID_Kvantitativno-narativni_izvestaj_2020_godina.pdf

³⁸⁷ Nevena Petrušić, Nadežda Satarić i Kosana Beker, op. cit, str. 34.

rad na ovoj važnoj temi u okviru projekta „Iskorenjivanje i sprečavanje femicida u Srbiji”.³⁸⁸ Pored nastavka rada na istraživanju sudske prakse femicida i pokušaja femicida u Srbiji za period 2015-2019, održale smo dve obuke sa sudijama i sutkinjama u Nišu o odgovoru pravosuđa na femicid, u saradnji sa Pravosudnom akademijom.

Nasilje prema višestruko diskriminisanim grupama žena

Od početka pandemije u svetu, mehanizmi i eksperti/kinje Ujedinjenih nacija ukazivali su da su žene u povećanom riziku od nasilja u porodici zbog mera koje su uvedene radi suzbijanja virusa kovida-19, kao i da su pojedine grupe žena u još većem riziku. Specijalna izvestiteljka UN za nasilje prema ženama izrazila je posebnu zabrinutost za žene sa invaliditetom, migrantkinje bez dokumenata i žrtve trgovine ljudima.³⁸⁹ Pored toga, ukazano je da su žene sa invaliditetom u institucijama, staračkim domovima, psihijatrijskim i drugim ustanovama, kao i starije žene u domovima za negu takođe u povećanom riziku od nasilja zbog nedostatka spoljnog nadzora institucija.³⁹⁰

Evropska komisija navodi da u Srbiji treba da se poboljša primena zakona protiv nasilja u porodici, uključujući i žene sa invaliditetom i Romkinje.³⁹¹ Zaštitnik građana je ukazao da je usled epidemije došlo do povećanja rizika od nasilja prema ženama, kao i da posebnu pažnju treba posvetiti

³⁸⁸ Uz podršku Agencije Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women) i Evropske unije, u okviru projekta „Ending Violence Against Women: Implementing Norms, Changing Mind”.

³⁸⁹ *States must combat domestic violence in the context of COVID-19 lockdowns – UN rights expert*, op. cit.

³⁹⁰ Statement by the UN Working Group on discrimination against women and girls, *Responses to the COVID-19 pandemic must not discount women and girls*, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 20.04.2020, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25808&LangID=E> (pristupljeno 17.02.2021)

³⁹¹ Izveštaj o napretku Srbije 2020, op. cit, str. 37.

zaštititi žena iz osetljivih grupa kao što su žene na selu, žene sa invaliditetom i Romkinje.³⁹²

Tokom vanrednog stanja, a i nakon toga, u posebno teškoj situaciji u pogledu prijavljivanja nasilja našle su se žene sa invaliditetom, starije žene, žene na selu, Romkinje i pripadnice drugih marginalizovanih i višestruko diskriminiranih grupa.³⁹³ Iako podaci o pružanju posebne ekonomske podrške ženama žrtvama porodičnog i partnerskog nasilja tokom vanrednog stanja nisu dostupni, jedan broj žena žrtava nasilja dobio je materijalnu pomoć u hrani i higijenskim sredstvima.³⁹⁴ Organizacije civilnog društva smatraju da je situacija nastala zbog epidemije kovida-19 i uvedenih mera radi suzbijanja širenja virusa, u posebno loš položaj stavila žene, koje su ugroženije od muškaraca, a naročito žene iz višestruko diskriminiranih grupa.³⁹⁵ Više od polovine organizacija smatra da su mlađe žene bile u povećanom riziku od porodičnog i partnerskog nasilja, te da im nije bila dostupna adekvatna podrške. Mlade LGBT osobe bile su izložene siromaštvu, usled nemoćnosti pristupa tržištu rada i obezbeđivanju prihoda, kao i porodičnom nasilju,³⁹⁶ dok su trans osobe takođe bile izložene nasilju, zlostavljanju i diskriminaciji i uopšteno neadekvatnom pristupu osnovnim pravima.³⁹⁷

Takođe, veliki broj organizacija (88,9%) prepoznao je da su se žene sa invaliditetom našle u povećanom riziku od nasilja, zloupotrebe i zanema-

rivanja,³⁹⁸ jer se tokom epidemije čitav sistem preusmerio na borbu protiv kovida-19, pa su izostale usluge zaštite seksualnih i reproduktivnih prava žena sa invaliditetom, kao i službe podrške ženama u situaciji nasilja u porodici.³⁹⁹ Posebno je prepoznat rizik od nasilja prema osobama u ustanovama socijalne zaštite, a preko 60% organizacija smatra da su se rizici za osobe sa invaliditetom pojačali tokom trajanja restriktivnih mera i odgovora države na epidemiju kovid-19.⁴⁰⁰

Prema izveštaju o napretku u ostvarivanju Ciljeva održivog razvoja do 2030. godine u Srbiji su mlađe žene, siromašne žene i izbegle i raseljene žene više izložene nekom obliku seksualnog nasilja u poređenju sa drugim grupama žena.⁴⁰¹ Preko 10% žena izloženo je nekom obliku nasilja (fizičkog, psihičkog ili seksualnog), ali je rasprostranjenost nasilja veća kod pojedinim grupa žena, poput izbeglica i interno raseljenih lica (23,2%), žena sa invaliditetom (23,4%), žena iz nacionalnih manjina (18,3%) i žena koje žive u domaćinstvima koja su pogođena siromaštvom (22,5%).⁴⁰²

Prema MICS6 istraživanju, postoje velike razlike između stavova žena iz opšte populacije i Romkinja po pitanju nasilja u porodici, kao i u poznavanju mehanizama za prijave slučajeva nasilja. Veći broj žena iz romskih naselja opravdava nasilje iz nekog od ponuđenih razloga, a manji broj njih zna kome bi se obratilo u slučaju da su izložene nasilju.

³⁹⁸ Ibid, str. 54.

³⁹⁹ Ibid, str. 55-58.

⁴⁰⁰ Ibid, str. 57.

⁴⁰¹ Marija Babović, *Izveštaj o napretku u ostvarivanju Ciljeva održivog razvoja do 2030. godine u Republici Srbiji*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020, str. 41, dostupno na: https://www.stat.gov.rs/media/5682/izvestaj-o-napretku-u-ostvarivanju-ciljeva-odrzivog-razvoja-do-2030-godine-u-srbiji_web.pdf

⁴⁰² Ibid, str. 82.

Stavovi o nasilju	Opšta populacija	Romska naselja
Suprug/partner ima pravo da udari ili istuče suprugu/partnerku	2%	22%
Izađe bez njegovog znanja	2%	10%
Zanemaruje decu	1%	16%
Prepire se sa njim	1%	10%
Odbije seks sa njim	2%	7%
Ako joj zagori jelo	2%	4%
Zna kome bi se obratila u slučaju nasilja	94%	82%
Policija	80%	77%
CSR	47%	27%
Sigurna kuća	40%	11%

Tabela 10: Stavovi o nasilju prema ženama (MICS6)⁴⁰³

U pogledu bezbednosti, 87,5% žena u opštoj populaciji i 71% žena koje žive u romskim naseljima navode da se osećaju bezbedno kad same hodaju po mraku u svom naselju. Oko 40% žena iz opšte populacije i 67% žena koje žive u romskim naseljima, koje su bile žrtve nasilja, prijavile su to državnim organima.⁴⁰⁴

I nasilje prema starijim ženama široko je rasprostranjeno u Srbiji, a malobrojna istraživanja na ovu temu pokazuju da su starije žene u većem riziku od nasilja. Kao učinioci se javljaju supružnici, partneri ili drugi članovi porodice, a starije žene ne prijavljuju dovoljno nasilje iz različitih razloga, kao što su strah, sramota, neznanje i slično.⁴⁰⁵

⁴⁰³ *Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 i Srbija – romska naselja* Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 (MICS6), op. cit, str. xxxii-xxxiii

⁴⁰⁴ Marija Babović, op.cit, str. 83. i 85.

⁴⁰⁵ Nevena Petrušić, Nadežda Satarić i Kosana Beker, op.cit, str. 33.

Migrantkinje su u posebnom riziku od nasilja, a naročito kada putuju same ili sa decom. Žene u azilima uglavnom ne prijavljuju nasilje, između ostalog, zbog velikog straha od posledica prijave, ali iz opravdavanja nasilja običajima i slično.⁴⁰⁶

Nisu dostupni podaci o nasilju prema migrantkinjama tokom 2020. godine u Srbiji, ali imajući u vidu sveopštu situaciju u vezi sa uvedenim merama i činjenicu da je u azilima i migrantskim centrima bila suspendovana sloboda kretanja, može se pretpostaviti da se nasilje prema ženama povećalo, kao i u svim drugim zatvorenim okruženjima.

⁴⁰⁶ Mia Kisić i Anđa Petrović, op. cit, iii-iv

³⁹² *Pandemija povećala rizik od nasilja, posebno ugrožene žene iz osetljivih grupa*, Zaštitnik građana, 25.11.2020, dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/index.php/2011-12-25-10-17-15/2011-12-26-10-05-05/6861-p-nd-i-p-v-c-l-rizi-d-n-silj-p-s-bn-ugr-z-n-z-n-iz-s-ljivih-grup> (pristupljeno 17.02.2021)

³⁹³ Marijana Pajvančić i dr, op. cit, str. 104.

³⁹⁴ Raspoloživa sredstva iz IPA 2016 projekta „Instrument za rodnu ravnopravnost“, koji KTRR realizuje u saradnji sa UN Women preusmerena su i upotrebljena su za nabavku hrane, sanitarnog materijala i drugih sredstava za najugroženije žene u lokalnim zajednicama, kao što su žene žrtve nasilja, starije žene, žene na selu, žene sa invaliditetom i Romkinje. Ovu pomoć je distribuirao Crveni krst. Ibid, str. 110-111.

³⁹⁵ *Posledice Kovid-19 na položaj osetljivih grupa i grupa u riziku uzroci, ishodi i preporuke*, str. 23, op. cit.

³⁹⁶ Ibid, str. 46.

³⁹⁷ Ibid, str. 42.

Tokom godine se dogodio napad na Prihvatni centar u Obrenovcu,⁴⁰⁷ kada je muškarac upao automobilom u prihvatni centar. On je ubrzo uhapšen i tereti se za nasilničko ponašanje.⁴⁰⁸ Pored ovog incidenta, u toku 2020. godine organizovan je i „protest protiv migranata“, na koji su pozivali pripadnici desničarskih udruženja, a između ostalog i tzv. „narodne patrole“.⁴⁰⁹

Na određena pitanja u vezi sa položajem žena iz višestruko diskriminiranih grupa ukazala je i GREVIO grupa, tako što navodi da je neophodno obezbediti da svi zdravstveni radnici preuzmu odgovornost za otkrivanje svih oblika nasilja prema ženama, da obezbede sigurnost svih žrtava i upućivanje nadležnim specijalizovanim službama, da prepoznaju da su određene grupe žena izložene interseksionalnoj diskriminaciji, kao što su žene sa invaliditetom, migrantkinje i Romkinje, kao i da obezbede da zdravstvene usluge budu dostupne svim ženama, uključujući žene sa invaliditetom.⁴¹⁰ Ukazano je i da Srbija treba da obezbedi da staratelj i medicinski stručnjaci poštuju informisano i slobodno odlučivanje žena u vezi sa medicinskim postupcima, kao što su abortus i sterilizacija, naročito kada je reč o ženama sa invaliditetom koje su smeštene u ustanovama.⁴¹¹ Nadalje, neophodno je da se pružanje specijalizovanih usluga podrške za žene proširi, da se adekvatno obezbedi usluga sigurnih kuća, dostupna svim ženama, posebno ženama sa invaliditetom, Romkinjama i migrantkinjama/azilantkinjama.⁴¹² Srbiji je preporučeno usvajanje nacionalne strategije o sprečavanju nasilja prema ženama, u skladu sa odredbama Istanbulske

konvencije, između ostalog, koja bi odražavala specifične potrebe žena koje su u riziku od interseksionalne diskriminacije.⁴¹³

Trgovina ženama i devojčicama

Žene i deca žrtve trgovine ljudima bili su posebno ugroženi tokom epidemije kovida-19, zbog mera koje su uvedene sa ciljem sprečavanja širenja virusa. Na njihov položaj ukazali su eksperti i ekspertkinje Ujedinjenih nacija, koji su upućivali brojne apele i skretali pažnju na izazove i teškoće sa kojima se susreću.⁴¹⁴ U prilog ovome govori činjenica da je za vreme vanrednog stanja, organizacija ASTRA, koja pruža podršku žrtvama trgovine ljudima, imala povećanje od preko 70% telefonskih poziva, kao i povećan broj terenskih akcija od preko 44%.⁴¹⁵

U periodu od 2014. do 2018. godine zabeležen je porast broja žena žrtava trgovine ljudima, broj punoletnih žrtava je opao u ovom periodu, ali se beleži porast maloletnih žrtava.⁴¹⁶ U 2018. godini, žene i devojčice su činile preko 35% žrtava trgovine ljudima, a deca su u 2019. godini predstavljala 64% od ukupno identifikovanih žrtava.⁴¹⁷

U toku 2020. godine povećan je broj trgovine ljudima u cilju radne eksploatacije, a većina žrtava ovog vida eksploatacije čine muškarci (80%). Žrtve seksualne eksploatacije su u 80% slučajeva žene i devojčice, koje su ujedno i radno eksploatisane.⁴¹⁸ Do kraja oktobra 2020. godine identifikovano 48 žrtava trgovine ljudima, a među njima je 23 dece (15 devojčica i osam dečaka). Deca su žrtve seksualne eksploatacije, prinudnih brakova, prinudnog prosjačenja i prinude na vršenje krivičnih dela.⁴¹⁹

Medijsko izveštavanje o nasilju prema ženama

Medijskom strategijom za period 2020–2025. godine, koja je usvojena u januaru 2020. godine, planirana je mera koja se odnosi na povećanu medijsku vidljivost i nediskriminatorno izveštavanje medija o ženama i osetljivim društvenim grupama. Između ostalog, planirane su aktivnosti koje se odnose na edukaciju novinara/ki o izveštavanju o slučajevima nasilja prema pripadnicima osetljivih društvenih grupa, ženama i deci.⁴²⁰ Takođe, ukazano je na potrebu izmene zakona koji uređuju javno informisanje i elektronske medije, tako da se propišu jasne obaveze pružalaca medijskih usluga o izveštavanju o deci i da se onemoguće medijski sadržaji koji mogu da naškode fizičkom, mentalnom ili moralnom razvoju dece i maloletnika, uz obavezno propisivanje sankcija za kršenje ovakvih obaveza.⁴²¹

Način na koji mediji izveštavaju o nasilju prema ženama veoma je bitan jer mediji imaju ulogu da informišu o važnim društvenim temama, ali i da edukuju javnost i utiču na formiranje mišljenja i stavova. Grupa Novinarke protiv nasilja prema ženama izradila je Smernice za medijsko izveštavanje o nasilju prema ženama,⁴²² koje sadrže preporuke za urednike/ce i novinare/ke o tome na koji način treba da pišu o nasilju prema ženama i na koji način treba da intervjuišu žene koje su preživele nasilje. Za profesionalno izveštavanje o nasilju prema ženama, uključujući i izveštavanje o femicidima, novinari/ke treba da budu edukovani i senzibilisani, kao i svesni činjenice da poruka koju šalju utiče na celokupnu javnost.

Međutim, u 2020. godini nastavljen je trend senzacionalističkog izveštavanja o nasilju prema ženama, uključujući i o femicidima. Analiza medij-

⁴⁰⁷ Incident u Prihvatnom centru Obrenovac kulminacija sve zastupljenijeg anti-izbegličkog raspoloženja, A 11 – Inicijativa za ekonomska i socijalna, 07.05.2020, dostupno na: <https://www.a11initiative.org/incident-u-prihvatnom-centru-obrenovac-kulminacija-sve-zastupljenijeg-anti-izbeglickog-raspolozenja/> (pristupljeno 17.02.2021)

⁴⁰⁸ Tužilaštvo: Uhapšen zbog upada u migrantski kamp u Obrenovcu, Radio Slobodna Evropa, 07.05.2020, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/30598775.html> (pristupljeno 17.02.2021)

⁴⁰⁹ Protest protiv migranata u Beogradu, 08.03.2020, Radio Slobodna Evropa, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/30476286.html> (pristupljeno 17.02.2021)

⁴¹⁰ GREVIO Baseline Evaluation Report Serbia, op. cit, str. 7.

⁴¹¹ Ibid.

⁴¹² Ibid, str. 15.

⁴¹³ Ibid.

⁴¹⁴ UN experts call for urgent action to mitigate heightened risks of violence against children, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 07.04.2020, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25778&LangID=E> (pristupljeno 17.02.2021); States must combat domestic violence in the context of COVID-19 lockdowns – UN rights expert, op. cit.

⁴¹⁵ Saopštenje za javnost povodom 2. decembra, Međunarodnog dana ukidanja ropstva, ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima, 2020, dostupno na: <https://www.astra.rs/trgovina-ljudima-i-kovid-19-izazovi-brojke-i-trendovi/> (pristupljeno 17.02.2021)

⁴¹⁶ Marija Babović, op. cit, str. 84.

⁴¹⁷ Liliana Sorentino, Ocena Nacionalnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima u Republici Srbiji, ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima, 2019, str. 31, dostupno na: https://drive.google.com/file/d/1h9YYHRSqOpgNw_u8vz94Zot77Fsmm43D/view

⁴¹⁸ Saopštenje za javnost povodom 2. decembra, Međunarodnog dana ukidanja ropstva, op. cit.

⁴¹⁹ Ibid.

⁴²⁰ Strategija razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji za period 2020–2025, op. cit.

⁴²¹ Ibid.

⁴²² Smernice za medijsko izveštavanje o nasilju prema ženama, Novinarke protiv nasilja prema ženama, UNDP, 2019, dostupno na: <https://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/library/smernice-za-medijsko-izvetavanje-o-nasilju-prema-enama.html>

skog izveštavanja o nasilju prema ženama tokom 2019. godine⁴²³ pokazala je da su se problemom nasilja prema ženama najviše bavili online portali (60% objava), zatim štampani mediji (34%), dok su TV i radio stanice znatno manje pažnje posvetile ovoj temi (6%). U 45% objava neki od indikatora (načela profesionalnog izveštavanja) prekršen je u samom naslovu, što je posebno zabrinjavajuće ako se ima u vidu da naslovi privlače najviše pažnje. Povod za izveštavanje najčešće su bili pojedinačni slučajevi nasilja (78%), dok su se mediji mnogo ređe bavili fenomenom nasilja prema ženama iz edukativnog ugla (22%).⁴²⁴

Pored otkrivanja identiteta žrtve/preživele i članova njene porodice (50%), kao i senzacionalističkih i stereotipnih izraza: „jezivo, šokantno, horor“ (40%), više od trećine medijskih objava iznosi detalje nasilja ili ubistva i izjave koje nisu relevantne za sam čin nasilja, uz često korišćenje fotografija i video zapisa koji na neadekvatan i stereotipan način prikazuju nasilje (28%).⁴²⁵

Ubistvo žena vatrenim oružjem je sedam puta fatalnije od ubistva u kriminalnom kontekstu, budući da se u većini slučajeva nasilje odvija u intimnom, zatvorenom prostoru u kome žive, što znatno umanjuje žrtvama šansu da se sklone, pobegnu, izbegnu napad i prežive.⁴²⁶

Ključne činjenice o nasilju u porodici i zloupotrebi vatrenog oružja⁴²⁷

- 95% vlasnika vatrenog oružja su muškarci.
- 60% žena i 45% muškaraca oseća se manje bezbedno kada je vatreno oružje prisutno u kući.
- 31% osoba koje je ubio član porodice, ubijeno je vatrenim oružjem, a 64% žrtava ovih ubistava su žene.
- 39% ubistava žena izvršeno je vatrenim oružjem, a 88% tih ubistava počinili su njihovi muževi ili partneri.
- Pet od šest masovnih ubistava u Srbiji izvršeno je vatrenim oružjem, a u pozadini su imala nasilje u porodici ili ubistvo člana porodice ili sadašnje/bivše partnerke ili supruge.

⁴²⁷ Opširnije: Dragan Božanić, *Rod i malokalibarsko oružje u Srbiji: Ključne činjenice*, UNDP SEESAC, Beograd, 2019, dostupno na: https://www.seesac.org/f/docs/Gender-and-SALW/Gender-And-Small-Arms_SERBIA_SRB_WEB.pdf; Dragan Božanić, *Rod i malokalibarsko i lako oružje u Jugoistočnoj Evropi*, UNDP SEESAC, Beograd, 2016, dostupno na: https://www.seesac.org/f/docs/Armed-Violence/Gender_and_SALW_srpski-bookmarks.pdf

Uprkos ovim faktorima, još uvek je nedovoljna pažnja javnosti i medija posvećena fenomenu zloupotrebe vatrenog oružja i nasilja prema ženama. Analiza Novinarki protiv nasilja prema ženama⁴²⁸ pokazala je da je od ukupnog broja medijskih objava o nasilju prema ženama u drugoj polovini 2019. godine, samo 10% istovremeno je sadržalo informacije o nasilju prema ženama i zloupotrebi vatrenog oružja, dok se manje od 2% ovih objava bavilo problemom zloupotrebe vatrenog oružja kao fenomenom, a ne pojedinačnim, izolovanim incidentom. Polovina objava odnosila se na femicid ili pokušaj femicida vatrenim oružjem, ali samo onoliko koliko je potrebno da se prenesu najosnovnije informacije, uz senzacionalističke detalje o incidentu, najčešće već u samom naslovu („izrešetati“, „napraviti pokolj“, „sejati smrt“, „sasuti metke“, „kobni hici“, „krvavi pir“).⁴²⁹ Prilikom izveštavanja o femicidu mediji najčešće objavljuju tip vatrenog oružja, ali izostaju informacije o legalnom/ilegalnom vlasništvu oružja i njegovom poreklu, o učešću učinilaca u ratovima, kao i o zloupotrebi vatrenog oružja od pripadnika državnih organa koji po službenoj dužnosti nose oružje.

Ni u jednom mediju nije bilo analitičkog, ni kritičkog osvrta na zloupotrebu vatrenog oružja u kontekstu nasilja prema ženama. Najveći broj medija u Srbiji ne poštuje integritet žena žrtava nasilja i banalizuje zločine počinjene nad njima, na taj način doprinoseći stvaranju i održavanju patrijarhalne kulture nasilja, mediji ne izveštavaju o psihološkim, fizičkim, ekonomskim posledicama zloupotrebe vatrenog oružja na žrtve, njihove porodice i celo društvo, niti postavljaju pitanje bezbednosti zajednice u kontekstu zloupotrebe vatrenog oružja na javnom mestu.⁴³⁰

⁴²⁸ Sanja Pavlović i dr, *Portret nasuprot pejzaža: Analiza medijskog izveštavanja o zloupotrebi vatrenog oružja za muško nasilje prema ženama*, Novinarke protiv nasilja prema ženama, UNDP, Beograd, 2020, str. 6-7, dostupno na: https://www.rs.undp.org/content/rbia/sr/home/library/womens_empowerment/medijsko-izvestavanje-o-zloupotrebi-vatrenog-oruzja.html?fbclid=IwAR0_VOWIE1ObMFHL03Np3plqIK0FluJXEXEOH UWGEI4-DqWk0ghYpZ9Sx8

⁴²⁹ Ibid.

⁴³⁰ Ibid.

Edukativnim i etičkim izveštavanjem mediji mogu značajno da utiču na podizanju svesti u društvu o neprihvatljivosti nasilja, a i stavovi žena o uticaju medija pokazuju da mediji mogu da imaju pozitivan uticaj, dok s druge strane, mogu da doprinesu održavanju lošeg položaja žena u društvu.⁴³¹

Izveštavanje o otmici devojčice

Kraj 2019. i početak 2020. godine, obeležilo je neprimereno senzacionalističko medijsko izveštavanje o slučaju otmice devojčice na jugu Srbije.

Tim povodom reagovala su brojne institucije i organizacije. Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti ukazao je da u velikom broju medijskih objava nije vođeno računa o poštovanju prava na privatnost devojčice i njene porodice, da se senzacionalističkim izveštavanjem vrši dvostruka viktimizacija, kao i da mediji više vode računa o tiražu/gledanosti nego o zaštiti privatnosti devojčice.⁴³² Poverenica za zaštitu ravnopravnosti upozorila je da naslovne strane novina i portala kojima se objavljuju detalji zločina predstavljaju zloupotrebu medijskog prostora, te da ovakvo kršenje prava deteta može ostaviti dugoročne posledice na razvoj i odrastanje devojčice.⁴³³ Na ovakvo izveštavanje reagovalo je i Udruženje novinara Srbije,⁴³⁴ a Ministarstvo kulture i informisanja najavilo je podnošenje prekršajnih prijava protiv pojedinih medija.⁴³⁵

⁴³¹ *Percepcija žena o položaju žena oktobar – novembar 2020*, op. cit, str. 26.

⁴³² Saopštenja: *Apel Poverenika povodom izveštavanja medija o otmici devojčice M.K.*, Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, 31.12.2019, dostupno na: <https://www.poverenik.rs/sr/> (pristupljeno 17.02.2021)

⁴³³ *Upozorenje za javnost povodom neprimerenog izveštavanja medija*, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 09.01.2020, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/upozorenje-za-javnost-povodom-neprimerenog-izvestavanja-medija/> (pristupljeno 17.02.2021)

⁴³⁴ Tanjug, *Osude izveštavanja pojedinih medija o otmici devojčice*, 021, 30.12.2019, dostupno na: <https://www.021.rs/story/Info/Srbija/231117/Osude-izvestavanja-pojedinih-medija-o-otmici-devojci.html> (pristupljeno 17.02.2021)

⁴³⁵ Katarina Stevanović, *Srbija, mediji i žrtve nasilja: Šta kažu zakoni*, BBC, 10.01.2020, dostupno na: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-51068370> (pristupljeno 17.02.2021)

⁴²³ Dina Nedović i dr, *Analiza medijskih objava o problemu nasilja prema ženama u period od početka januara do kraja decembra 2019. godine*, Novinarke protiv nasilja prema ženama, Beograd, 2020, dostupno na: https://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/library/womens_empowerment/analiza-medijskog-izvestavanja-2019.html

⁴²⁴ Ibid, str. 4. i 7.

⁴²⁵ Ibid, str. 5-7.

⁴²⁶ Ibid, str. 8.

Pored toga reagovala su i organizacije koje se bave pravima deteta. Centar za prava deteta uputio je apel medijima da izveštavaju u skladu sa principom najboljeg interesa deteta,⁴³⁶ a upućen je i niz žalbi Savetu za štampu protiv medija koji su na neetički i suprotno zakonu izveštavali o ovom slučaju.⁴³⁷ Prema izveštavanju medija, Savetu za štampu su se žalili i roditelji devojčice.⁴³⁸

Savet za štampu je apelovao na sve novinare i urednike štampanih i onlajn medija da prestanu da narušavaju privatnost i dostojanstvo devojčice i njene porodice, uz ukazivanje da se ne smeju prenositi podaci koji se odnose na privatnost žrtve, čak i ako su dobijeni od nadležnih organa, policije i lekara. Istaknuto je i da je identitet devojčice morao da bude otkriven kad je potraga za njom započeta, ali da je kad je devojčica locirana, izveštavanje o njenoj privatnosti i porodici nije opravdano.⁴³⁹

⁴³⁶ *Apel medijima da izveštavaju u najboljem interesu deteta*, Centar za prava deteta, 10.01.2020, dostupno na: <https://cpd.org.rs/apel-medijima-da-izvestavaju-u-najboljem-interesu-deteta/> (pristupljeno 17.02.2021)

⁴³⁷ *MODS uputio žalbu Savetu za štampu*, Mreža organizacija za decu Srbije, 17.01.2020, dostupno na: <http://zadecu.org/mods-uputio-zalbu-savetu-za-stampu/> (pristupljeno 17.02.2021); *Zaustaviti tabloidno nasilje nad decom*, Mreža organizacija za decu Srbije, 10.01.2020, dostupno na: <http://zadecu.org/zaustaviti-tabloidno-nasilje-nad-decom/> (pristupljeno 17.02.2021)

⁴³⁸ Beta, *Žalbe Savetu za štampu na izveštavanje o otmici, žalili se i roditelji devojčice*, N1, 21.01.2020, dostupno na: <https://rs.n1info.com/vesti/a562454-veliki-broj-zalbi-savetu-za-stampu-na-izvestavanje-o-otmici-devojci-iz-nisa/> (pristupljeno 17.02.2021)

⁴³⁹ *Narušavanje dostojanstva žrtve*, Savet za štampu, 2020, dostupno na: <https://savetzastampu.rs/vesti/narusavanje-dostojanstva-zrtve/> (pristupljeno 17.02.2021)

Pristup pravdi

U skladu sa opštom preporukom br. 33 (2015) o pristupu žena pravdi, CEDAW komitet preporučuje Srbiji da:

- donese Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći i uspostavi sistem pravne pomoći širom zemlje, bez daljeg odlaganja, uz obezbeđivanje da su izdvojeni odgovarajući ljudski, finansijski i tehnički resursi za primenu i praćenje zakona;
- revidira Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, Zakon o sprečavanju nasilja u porodici i novi Nacrt zakona o rodnoj ravnopravnosti sa ciljem da se obezbedi da žrtve svih oblika rodne diskriminacije, uključujući ugrožene grupe žena, imaju pristup besplatnoj pravnoj pomoći i omogući da različiti akteri, uključujući organizacije civilnog društva i univerzitete, pružaju pravnu pomoć;
- unapredi poznavanje CEDAW konvencije među sudijama, tužiocima i advokatima i njihov kapacitet da se na nju pozivaju i neposredno je primenjuju u sudskim postupcima, istovremeno obezbeđujući da inicijative za izgradnju kapaciteta adekvatno rešavaju potrebe svih žena i devojaka.⁴⁴⁰

- Komitet je zabrinut zbog režima starateljstva nad odraslim osobama kojim se ograničava poslovna sposobnost mnogim ženama sa invaliditetom, zbog čega ne mogu stupiti u brak, zasnovati porodicu, pristupiti pravdi ili glasati.⁴⁴¹
- Komitet preporučuje Srbiji da ukine sve zakonske odredbe koje ograničavaju poslovnu sposobnost žena na osnovu invaliditeta ili bilo koji drugi oblik diskriminacije.⁴⁴²

Evropska komisija ukazala je da je potrebno uspostavljanje sveobuhvatnog sistema za obradu i međusobno povezivanje predmeta u sudovima i tužilaštvima, uz odgovarajuću tehnološku podršku, uz prepoznavanje problema dugotrajnih sudskih postupaka, odsustva sveobuhvatnog i efikasnog sistema besplatne pravne pomoći i sporog tempa obrade zahteva, što sve i dalje ometa kvalitet pravde i pristup pravdi.⁴⁴³ U 2020. godini nije bilo napretka u procesu izmene Ustava u oblasti pravosuđa, koji je neophodan za proces evropskih integracija.⁴⁴⁴

Na međunarodnom nivou ukazano je da u situaciji izazvanoj pandemijom kovida-19, pristup sudu može biti narušen jer većina pravosudnih institucija u regionu Zapadnog Balkana ima poteškoća u radu. Zatvaranje sudova pojačava rizik od nepri-mereno produženog istražnog zatvora ili ograničenja prava na pravično i javno saslušanje, na ispitivanje svedoka ili na dobijanje sudske odluke

⁴⁴¹ CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 45

⁴⁴² CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 46

⁴⁴³ *Izveštaj o napretku Srbije 2020*, op. cit, str. 22-24.

⁴⁴⁴ Aleksandar Ivković i dr, *Shadow Report State of Democracy in Serbia 2020*, Centar savremene politike, str. 28, dostupno na: <https://europeanwesternbalkans.com/wp-content/uploads/2020/10/12-Shadow-Report-State-of-democracy-in-Serbia-2020.pdf>

⁴⁴⁰ CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 14

u razumnom roku, što bi moglo da se prevaziđe korišćenjem dostupne tehnologije.⁴⁴⁵

Pripadnici/ce osetljivih grupa suočavaju se sa različitim rizicima u pristupu pravdi, pravičnom suđenju i pravnoj zaštiti. Prema rezultatima istraživanja 57,9% organizacija smatra da se Romi i Romkinje susreću sa rizikom u ovoj oblasti.⁴⁴⁶ Da je epidemija kovida-19 virusa dovela do povećanja rizika za mlade⁴⁴⁷ i osobe sa invaliditetom⁴⁴⁸ smatra polovina organizacija, blizu 60% da su se povećali rizici za beskućnike/ce,⁴⁴⁹ branitelje/ke ljudskih prava⁴⁵⁰ i novinare/ke,⁴⁵¹ a 40% za LGBT osobe.⁴⁵² Kao poseban problem istaknut je položaj organizacija civilnog društva koje se bave licima lišenim slobode jer im nije omogućeno sprovođenje monitoringa u periodu epidemije kovida-19.⁴⁵³

Rezultati istraživanja o poverenju u institucije pokazuje da je najmanje poverenje građani/ke u sudove (20%), žene u najvećem procentu (31,5%) ne veruju tužilaštvu, dok pripadnici/ce romske nacionalne manjine imaju znatno niže poverenje od ispitanika/ca druge nacionalnosti.⁴⁵⁴ Da uopšte ne veruju pravosudnim institucijama navodi 33,5%, dok potpuno poverenje u pravosudne institucije ima 6,1% građana/ki.⁴⁵⁵

U Srbiji je sistem besplatne pravne pomoći uspostavljen Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći,⁴⁵⁶ čija je primena počela 1. oktobra 2019. godine. Zakonom je propisano krug lica koja imaju pravo na besplatnu pravnu pomoć, te osim primalaca

različitih socijalnih pomoći, ovo pravo uključuje osobe koje ostvaruju pravnu zaštitu od nasilja u porodici. Iako je ovo rešenje pozitivno, nejasno je zašto pravo na besplatnu pravnu pomoć nije priznato i žrtvama drugih oblika rodno zasnovanog nasilja.

Sistem besplatne pravne pomoći u Srbiji još uvek nije u potpunosti funkcionalan. Prema podacima Ministarstva pravde,⁴⁵⁷ među registrovanim pružao-cima besplatne pravne pomoći i podrške ima 3.672 advokata, 29 opština nije registrovalo pružaoce besplatne pravne pomoći, a među registrovanim pružao-cima pravne podrške ima 35 nevladinih organizacija. Evidencija koja se vodi nije potpuna, podaci se ne razvrstavaju po polu i ne evidentira se konkretno pravo za koje je tražena ili odobrena pravna pomoć, što onemogućava praćenje primene ovog zakona sa rodnog aspekta. U prvih šest meseci primene zakona podneto je 1.287 zahteva za besplatnu pravnu pomoć, od kojih je odobreno 1.096, ali nije poznato koliko je žena podnelo zahteve niti koliko je njihovih zahteva odobreno.⁴⁵⁸

Istraživanje YUCOM-a je pokazalo da od 129 opština koje su učestvovala u istraživanju, samo 31 opština ima organizovanu službu za pružanje besplatne pravne pomoći, dok u ostalima uslugu uglavnom pružaju pojedinci zaposleni u opštinskoj upravi, a pokazalo je da postoje velike regionalne razlike u pružanju besplatne pravne pomoći.⁴⁵⁹ Iako je posebna pažnja posvećena zahtevima koje su uputili pripadnici osetljivih grupa, kojih je bilo ukupno 606, a od toga 101 zahtev žrtava porodičnog nasilja,⁴⁶⁰ ni u ovom istraživanju nisu prikazani podaci razvrstani po polu podnosioca zahteva.

⁴⁵⁷ Registar pružalaca besplatne pravne pomoći i besplatne pravne podrške, Ministarstvo pravde, dostupno na: <https://www.drzavnauprava.gov.rs/tekst/26350/registar-pruzalaca-besplatne-pravne-pomoci-i-besplatne-pravne-podrske.php>

⁴⁵⁸ Izveštaj Ministarstva pravde o sprovođenju Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, Ministarstvo pravde, 31.03.2020. godine, dostupno na: <https://www.drzavnauprava.gov.rs/files/izvestaj%20o%20sprovedenju%20ZBPP%201.okt%20do%2031.%20marta.pdf>

⁴⁵⁹ Milan Filipović, *Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći – Prvih šest meseci primene*, YUCOM – Komitet pravika za ljudska prava, Beograd, 2020, str. 36-38, dostupno na: <https://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2020/07/Primena-zakona-BPP-2.pdf>

⁴⁶⁰ Ibid, str. 44.

⁴⁴⁵ Ledi Bianku i dr, op. cit, str. 8-9.

⁴⁴⁶ *Posledice Kovid-19 na položaj osetljivih grupa i grupa u riziku uzroci, ishodi i preporuke*, op. cit, str. 7.

⁴⁴⁷ Ibid, str. 21.

⁴⁴⁸ Ibid, str. 52.

⁴⁴⁹ Ibid, str. 33.

⁴⁵⁰ Ibid, str. 76.

⁴⁵¹ Ibid, str. 85.

⁴⁵² Ibid, str. 43.

⁴⁵³ Ibid, str. 67.

⁴⁵⁴ *Poverenje građana Srbije u bezbednosne i pravosudne institucije*, op. cit, str. 3, 19, i 22.

⁴⁵⁵ Ibid, str. 20.

⁴⁵⁶ „Službeni glasnik RS”, br. 87/2018

organizuju putem video linka, a tokom vanrednog stanja, održano je 84 glavnih pretresa putem Skype-a u 33 osnovna suda.⁴⁶⁶

Slučaj seksualnog uznemiravanja, napada i ucena koje je Marija Lukić doživela od tadašnjeg predsednika opštine Brus, Milutina Jeličića Jutke, obeležile su 2019. godinu. O ovoj važnoj temi smo posvetile posebnu pažnju u prethodnom, nultom, izveštaju o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2019. godinu.⁴⁶⁷ U julu 2020. godine Milutin Jeličić Jutka je osuđen na tri meseca bezuslovnog zatvora,⁴⁶⁸ a početkom novembra ova presuda je potvrđena drugostepenom odlukom.⁴⁶⁹ Ovakva kazna je neprimereno niska, ali je ipak pozitivno to što je Jeličić osuđen na bezuslovnu kaznu zatvora. Povo-dom niske kazne oglasila se i Marija Lukić koja je navela da tri meseca nije mnogo, ali da (Milutin Jeličić) više nikada neće moći da bude na poziciji na kojoj je bio i neće moći da istu koristi kako bi maltretirao i ucenjivao bilo koju devojkicu ili ženu.⁴⁷⁰

Marija Lukić je 8. marta 2020. godine registrovala fondaciju koja će se baviti zaštitom žena od seksualnog zlostavljanja. Datum registracije je ujedno i simboličan jer je to dan kada je Marija Lukić prijavila Milutina Jeličića za seksualno zlostavljanje.⁴⁷¹

Treba imati u vidu da određene grupe žena imaju otežan pristup besplatnoj pravnoj pomoći. Na primer, samo u 46% opština postoji pristupačan prostor za pružanje besplatne pravne pomoći.⁴⁶¹ Pored žena sa invaliditetom, Romkinje, žene sa sela, žene iz manjinskih zajednica, starije žene i druge suočavaju se sa preprekama koje se odnose na nedovoljnu informisanost, siromaštvo, udaljenost od gradova, nedostatak informacija na jezicima i u formatima koje razumeju i slično.

Ministarstvo pravde objavilo je početkom oktobra 2020. godine da je više od 27.000 građana dobilo je besplatnu pravnu pomoć (3.386) i besplatnu pravnu podršku (24.355), što je prosečno dve osobe mesečno po opštini tokom prve godine primene zakona.⁴⁶² Broj korisnika upućenih advokatima smanjio se za polovinu u periodu od aprila do septembra 2020. godine (sa 416 u prvih šest meseci na 669 na kraju prve godine), što može da bude rezultat vanrednog stanja, tokom koga institucije nisu bile lako dostupne građanima.⁴⁶³

Kao što je već navedeno, tokom vanrednog stanja, sudovi i tužilaštva su postupali samo u hitnim predmetima, a u drugim predmetima žrtve krivičnih dela su sudsku zaštitu mogle da ostvare tek nakon ukidanja vanrednog stanja.⁴⁶⁴ Najveći broj predmeta vođen je za krivična dela koje se odnosi na nezakonito postupanje po zdravstvenim propisima za vreme epidemije, nasilje u porodici i teška krađa.⁴⁶⁵

Krajem marta 2020. godine, Ministarstvo pravde uputilo je preporuku sudovima da postupke protiv osoba koje su prekršile meru samoizolacije

⁴⁶¹ Ibid.

⁴⁶² Jelena Pejić Nikić (ur), *Izveštaj koalicije prEUgovor o napretku Srbije u poglavljima 23 i 24 - novembar 2020*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, str. 60, dostupno na: <http://preugovor.org/Alarm-izvestaji/1610/Izvestaj-koalicije-prEUgovor-o-napretku-Srbije-u.shtml>

⁴⁶³ Ibid.

⁴⁶⁴ *Ljudska prava i COVID-19 - Analiza izmene pravnog okvira tokom epidemije COVID-19 i uticaj na ostvarivanje ljudskih prava u Republici Srbiji*, YUCOM – Komitet pravika za ljudska prava, 2020, str. 35, dostupno na: https://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2020/11/Yucom_Covid_layout_SRP_all-1.pdf

⁴⁶⁵ Ibid, str. 32.

⁴⁶⁶ Ibid, str. 38.

⁴⁶⁷ Kosana Beker, Biljana Janjić i Valentina Lepojević, op. cit, str. 68.

⁴⁶⁸ Danas Online, *Jutka osuđen na tri meseca zatvora*, Danas, 10.07.2020, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/jutka-se-pojavio-na-završnom-rocistu/> (pristupljeno 05.07.2021)

⁴⁶⁹ FoNet, *Milutinu Jeličiću Jutki potvrđena kazna od tri meseca zatvora*, Danas, 03.11.2020, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/milutinu-jelicicu-jutki-potvrđena-kazna-od-tri-meseca-zatvora/> (pristupljeno 05.07.2021)

⁴⁷⁰ Milica Čule, *Oglasila se Marija Lukić: Tri meseca je malo za Jutku*, nova.rs, 14.11.2020, dostupno na: <https://nova.rs/vesti/hronika/oglasila-se-marija-lukic-tri-meseca-je-malo-za-jutku/> (pristupljeno 05.07.2021)

⁴⁷¹ Beta, *Marija Lukić osnovala fondaciju za zaštitu žena od seksualnog zlostavljanja*, Danas, 08.03.2021, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/marija-lukic-osnovala-fondaciju-za-zastitu-zena-od-seksualnog-zlostavljanja/> (pristupljeno 05.07.2021)

Porodični i imovinski odnosi

CEDAW komitet preporučio je Republici Srbiji da:

- hitno sagleda situaciju depriviranih porodica sa jednim roditeljom, posebno onih koje vodi majka;
- obezbedi blagovremenu naplatu alimentacije za izdržavanje dece, uključujući i uvođenje mehanizama izvršenja i odvratajućih kazni u slučaju nepoštovanja;
- spreči i iskoreni dečije i prisilne brakove kroz koordiniranu akciju nadležnih tela, organizacija civilnog društva i romske zajednice, posebno: (i) jačanjem kampanja podizanja svesti o negativnim efektima takvih brakova na zdravlje i dobrobit žena i devojčica; (ii) uspostavljanjem mehanizama za otkrivanje slučajeva dečijih i prisilnih brakova; (iii) obezbeđivanjem primene člana 187. (prisilni brak) i 190. (kohabitacija sa maloletnikom) Krivičnog zakonika i krivičnim gonjenjem i kažnjavanjem počinitelja sankcijama koje su srazmerne težini zločina; (iv) sistematskim prikupljanjem podataka o broju pritužbi, istraga, krivičnog gonjenja, osuđujućih presuda i kazni izrečenih u vezi sa zabranom prisilnog braka i kohabitacije sa maloletnikom/com;
- eliminiše diskriminaciju žena u vezi sa imovinom i nasleđivanjem;

- izjednači bračnu i vanbračnu zajednicu u pogledu imovinskih i naslednih prava;
- primeni pravo za zajedničko vlasništvo i uspostavi sistem registracije zajedničke imovine.⁴⁷²

Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom⁴⁷³ usvojen je 2018. godine i sadrži diskriminatorne odredbe u vezi sa ostvarivanjem prava na naknadu zarade za vreme porodiljskog odsustva, a posebno pogađa poljoprivredne osiguranice i preduzetnice u pogledu načina obračuna naknade zarade za vreme porodiljskog odsustva, kao i žene sa visokim zaradama i žene koje su radile kraći vremenski period pre porodiljskog odsustva. Podaci iz 2019. godine pokazuju da je više od 13.000 žena imalo umanjenu naknadu tokom čitavog perioda odsustva sa rada radi nege deteta.⁴⁷⁴

Početkom juna najavljeno je da su planirane izmene i dopune ovog zakona odložene zbog epidemiološke situacije, ali da će nakon izbora i formiranja Narodne skupštine to pitanje biti jedno od prvih koji će se pokrenuti.⁴⁷⁵ Iako je u više puta najavljivana izmena ovog zakona,⁴⁷⁶ to se nije dogodilo do kraja 2020. godine.

⁴⁷² CEDAW/C/SRB/CO/4, 2019, para. 48

⁴⁷³ „Sl. glasnik RS”, br. 113/2017 i 50/2018

⁴⁷⁴ Kosana Beker, Biljana Janjić i Valentina Lepojević, op.cit, str. 71.

⁴⁷⁵ N1 Beograd, Đukić Dejanović: *Izmene zakona o podršci porodici čim se sazove novi parlament*, N1, 02.06.2020, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a605737/Djukic-Dejanovic-o-izmenama-zakona-o-podrsi-porodici.html> (pristupljeno 17.02.2021)

⁴⁷⁶ *Neispunjeno obećanje: Zakon koji je trudnicama i porođiljama smanjio naknade još nije promenjen*, Insajder, 16.02.2020, dostupno na: <https://insajder.net/sr/sajt/tema/16945/> (pristupljeno 17.02.2021)

U Srbiji više od 200.000 ljudi živi u vanbračnoj zajednici, a svako četvrto dete rođeno je u vanbračnoj zajednici.⁴⁷⁷ Iako su prema Ustavu Republike Srbije vanbračna i bračna zajednica izjednačene pred zakonom,⁴⁷⁸ u praksi vanbračni partneri nemaju ista prava kao bračni partneri. Nisu izjednačeni u pravu na nasleđivanje, pa vanbračni partneri najčešće testamentom uređuju raspodelu svoje imovine, a ukoliko to ne urade, svoja prava moraju da ostvaruju na sudu, što ih dovodi u nepovoljniji položaj u odnosu na bračne partnere. Takođe, prava dece koja su rođena u bračnoj i vanbračnoj zajednici su izjednačena, ali se roditelji dece rođene u vanbračnoj zajednici suočavaju sa nizom birokratskih prepreka.

U poslednjih 30 godina, beleži se pad zaključenja brakova za trećinu, dok je broj razvoda na približno istom broju.⁴⁷⁹ Konstantno se smanjuje broj rođene dece, pa je u periodu 2009–2019. godina broj živorođenih beba ženskog pola smanjen za 7,4%, a broj beba muškog pola za 9,3%. U istom periodu je porasla prosečna starost i majki i očeva.⁴⁸⁰

Praksa Poverenika za zaštitu ravnopravnosti pokazuje da je veoma prisutna diskriminacija žena, posebno u vezi sa porođajem, materinstvom i negom deteta, uz često navođenje pola i bračnog i porodičnog statusa kao osnova diskriminacije, po kojem je u 2020. godini podneto 56 pritužbi.⁴⁸¹

⁴⁷⁷ Marija Janković, *Brak i vanbračna zajednica: Šta sve ne možeš u Srbiji bez papira*, BBC News na srpskom, 11.02.2020, dostupno na: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-51413440> (pristupljeno 17.02.2021)

⁴⁷⁸ Član 62. stav 5. Ustava Republike Srbije, „Sl. glasnik RS”, br. 98/2006

⁴⁷⁹ *Žene i muškarci u Republici Srbiji*, 2020, op.cit, str. 11.

⁴⁸⁰ Ibid.

⁴⁸¹ *Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2020. godinu*, op. cit, str. 14.

U izveštaju Zaštitnika građana navedeno je da je i dalje, u velikoj meri, prisutan problem kršenja prava trudnica i porodilja, uključujući i pravo na naknadu zarade za vreme odsustva zbog trudničkog bolovanja, porodiljskog odsustva i nege deteta.⁴⁸²

U Srbiji i dalje nisu priznata istopolna partnerstva, a ne postoji ni zakonska regulativa koja reguliše roditeljstvo osoba iz istopolnih zajednica, a ovo pitanje prate brojni stereotipi i predrasude koje se odnose na LGBT zajednicu.⁴⁸³ U toku 2020. godine Beograd Prajd je pokrenuo peticiju⁴⁸⁴ za usvajanje zakona o registrovanim istopolnim zajednicama, čiji su model izradile organizacije civilnog društva pre jedne decenije.⁴⁸⁵ Ovu peticiju je potpisalo preko 4.000 osoba za samo tri dana.⁴⁸⁶ Zaštitnik građana je u decembru 2020. godine preporučio Ministarstvu za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog da što pre izradi nacrt zakona kojima bi se omogućilo pravno regulisanje istopolnih zajednica, kao i regulisanje pravnih posledica prilagođavanja pola rodnom identitetu radi unapređenja položaja LGBT osoba u Srbiji.⁴⁸⁷ Do kraja 2020. godine ovaj zakon nije usvojen.

U Izveštaju o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2019. godinu, pisale smo o izmenama Zakona o postupku upisa u katastar nepokretnosti i vodova, kojim je propisano da će supružnici koji u toku braka steknu nepokretnost, biti automatski upisani u katastar kao nosioci prava zajedničke svojine, a ukoliko je reč o posebnoj imovini koja je stečena u toku braka, ostavljena je mogućnost da se bračni partneri dobrovoljno saglase da samo jedan partner bude upisan u katastar kao vlasnik davanjem izjave javnom beležniku,⁴⁸⁸ koju javni beležnik dalje prosleđuje katastru radi upisa u zemljišne knjige.

Tokom 2019. godine uputile smo Republičkom geodetskom zavodu zahtev za pristup informacijama od javnog značaja kojim smo tražile informacije koje se odnose na to koliko je ukupno nekretnina upisano na ime oba supružnika od dana stupanja zakona na snagu na teritoriji Republike Srbije (29. april 2019); zatim, da li je i ukoliko jeste, koliko je ukupno bilo slučajeva da je nekretnina bila upisana na ime jednog supružnika, a da su od stupanja na snagu supružnici iskoristili pravo da izjavom izvrše upis suvlasničkog dela drugog supružnika; kao i koliko je ukupno upisano žena, a koliko muškaraca, na osnovu izjave kojom se drugi supružnik upisuje kao suvlasnik ili suvlasnica udela u nepokretnosti.

⁴⁸² Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2020. godinu, Zaštitnik građana, Beograd, 2021, str. 13. i 46, dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/7007/Redovan%20god%C5%A1nji%20izve%C5%A1taj%20za%C5%A1itnika%20gra%C4%91ana%20za%202020.%20godinu.pdf>

⁴⁸³ Kosana Beker, Biljana Janjić i Valentina Lepojević, op.cit. str. 71.

⁴⁸⁴ Beograd prajd, *Peticija za usvajanje Zakona o građanskom partnerstvu*, peticije.online, dostupno na: https://www.peticije.online/peticija_zu_usvajanje_zakona_o_registrovanim_istopolnim_partnerstvima#form

⁴⁸⁵ Lana Avakumović, *Šta Srbija čeka? Nova peticija o istopolnim zajednicama*, Talas, 22.09.2020, dostupno na: <https://talas.rs/2020/09/22/sta-srbija-ceka-nova-peticija-o-istopolnim-zajednicama/> (pristupljeno 17.02.2021)

⁴⁸⁶ J. Diković, *Za tri dana 4.000 potpisa za istopolna partnerstva*, Danas, 23.09.2020, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/za-tri-dana-4-000-potpisa-za-istopolna-partnerstva/> (pristupljeno 17.02.2021)

⁴⁸⁷ *Što pre doneti zakone o istopolnim zajednicama i prilagođavanju pola rodnom identitetu*, Zaštitnik građana, 15.12.2020, dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/index.php/2011-12-11-11-34-45/6882-sh-pr-d-n-i-z-n-is-p-l-ni-z-dnic-i-pril-g-d-v-nju-p-l-r-dn-id-n-i-u> (pristupljeno 17.02.2021)

⁴⁸⁸ Član 7. stav 5. Zakona o postupku upisa u katastar nepokretnosti i vodova, „Sl. glasnik RS”, br. 41/2018, 95/2018, 31/2019 i 15/2020

Naš zahtev je odbijen rešenjem sa obrazloženjem da ovaj organ javne vlasti (RGZ) nema tražene informacije u dokumentu, odnosno, da ne vodi posebnu evidenciju koja se odnosi na tražene informacije, kao i da nema obavezu da odgovara na postavljena pitanja. Takođe, navedeno je i da bi izdvajanje traženih informacija bilo uslovljeno nesrazmernim i neopravdanim troškovima obrade podataka.

Protiv ovog rešenja podneli smo žalbu Povereniku za informacije od javnog značaja krajem 2019. godine, a do kraja 2020. godine nismo dobile odgovor na našu žalbu.

LITERATURA

Aleksandar Ivković i dr, *Shadow Report State of Democracy in Serbia 2020*, Centar savremene politike, dostupno na: <https://europeanwesternbalkans.com/wp-content/uploads/2020/10/12-Shadow-Report-State-of-democracy-in-Serbia-2020.pdf>

Bilten - Srednje obrazovanje Početak školske 2019/2020, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20205659.pdf>

Biljana Janjić i Dragana Ćirić Milovanović, *Ovde i zidovi imaju uši: svedočenja žena sa mentalnim invaliditetom o rodno zasnovanom nasilju u rezidencijalnim ustanovama*, Inicijativa za prava žena sa mentalnim invaliditetom MDRI-S, Beograd, 2017, dostupno na: https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2017/09/Ovde-i-zidovi-ima-ju-usi_zsajt.pdf

Boban Stojanović i Aleksandar Ivković, *Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji – 2020. godina*, Krovna organizacija mladih Srbije – KOMS, 2020, str. 143. i 150, dostupno na: <https://koms.rs/2020/08/13/alternativni-izvestaj-o-polozaju-i-potrebama-mladih-u-republici-srbiji-2020/>

Christina Wassholm, *Suffocating the movement – shrinking space for women's rights*, Kvinna til Kvinna, 2018.

Contribution to Serbia 2019 Annual Report, Joint submission by Mental Disability Rights Initiative MDRI-S and Women's rights organization FemPlatz, Beograd, Pančevo & Beograd, 05.11.2018, dostupno na: https://www.femplatz.org/library/submissions/2018-11-05_Serbia_Progress_Report_2019_-_MDRI-S_+_FemPlatz.pdf

COVID-19 Socio-Economic Impact Assessment, UN Serbia and UNDP, 2020, dostupno na: https://www.rs.undp.org/content/serbia/en/home/library/crisis_prevention_and_recovery/covid-19-socio-economic-impact-assessment-.html

COVID-19: Kako uključiti marginalizovane i ranjive osobe u komunikaciju o riziku i u angažovanje zajednice, Agencija Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women), dostupno na: https://www.femplatz.org/library/2020-03-26_UN_Women_covid-19_community_engagement_SER.pdf

Demografska statistika, 2020, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G202014017.pdf>

Diskriminacija na tržištu rada, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2019, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2020/01/diskriminacija-na-trzistu-rada-FL-NAL.pdf>

Donor support to southern women's rights organizations, OECD findings, OECD DAC network on gender equality, 2016.

Dragan Božanić, *Rod i malokalibarsko i lako oružje u Jugoistočnoj Evropi*, UNDP SEESAC, Beograd, 2016, dostupno na: https://www.seesac.org/f/docs/Armed-Violence/Gender_and_SALW_srp-ski-bookmarks.pdf

Dragan Božanić, *Rod i malokalibarsko oružje u Srbiji: Ključne činjenice*, UNDP SEESAC, Beograd, 2019, dostupno na: https://www.seesac.org/f/docs/Gender-and-SALW/Gender-And-Small-Arms_SERBIA_SRB_WEB.pdf

Dubravka Valić Nedeljković i Siniša Isakov, *Monitoring informativnih emisija komercijalnih televizija sa nacionalnom frekvencijom*, Misija OEBS-a u Srbiji i Novosadska novinarska škola, 2020, dostupno na: <https://www.novinarska-skola.org.rs/sr/publication/monitoring-informativnih-emisija-komercijalnih-televizija-sa-nacionalnom-frekvencijom/>

Đina Nedović i dr, *Analiza medijskih objava o problemu nasilja prema ženama u periodu od početka januara do kraja decembra 2019. godine*, Novinarke protiv nasilja prema ženama, Beograd, 2020, dostupno na: https://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/library/womens_empowerment/analiza-medijskog-izvestavanja-2019.html

Ekonomija brige u vreme pandemije COVID-19 pandemije i mera za njeno sprečavanje u Srbiji, SECONS - Grupa za razvojnu inicijativu, 2020, dostupno na: <https://www.secons.net/files/publications/119-publication.pdf>

Ekonomska vrednost neplaćenih poslova staranja u Republici Srbiji - Rodna analiza, UN Women, 2020, dostupno na: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2020/08/Analiza_monetarne_vrednosti_neplacenog_rada_UN_Women_SRB.pdf

Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 i Srbija – romska naselja *Istraživanje višestrukih pokazatelja 2019 (MICS6)*, UNICEF Beograd, oktobar 2020.

Istraživanje zdravlja stanovništva Republike Srbije, 2019, Republički zavod za statistiku, 30.12.2020, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G202018028.pdf>

Izveštaj Ministarstva pravde o sprovođenju Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, Ministarstvo pravde, 31.03.2020. godine, dostupno na: <https://www.drzavnauprava.gov.rs/files/Izvestaj%20o%20sprowodjenju%20ZBPP%201.okt%20do%2031.%20marta.pdf>

Izveštaj o napretku Srbije 2018, Evropska komisija, 17.04.2018, dostupno na: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-serbia-report.pdf>

Izveštaj o napretku Srbije 2019, Evropska komisija, Brisel, 29.05.2019, dostupno na: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-serbia-report.pdf>

Izveštaj o napretku Srbije 2020, Evropska komisija, 06.10.2020, dostupno na: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/kos/sites/near/files/serbia_report_2020.pdf

Izveštaj o sprovođenju Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost Republici Srbiji (2017-2020) u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije (za 2020. godinu), Ministarstvo odbrane, dostupno na: http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/akcioni_planovi/2021/Izvestaj%20za%20NAP%20za%202020%20Prilog.pdf

Jelena Pejić Nikić (ur), *Izveštaj koalicije prEUgovor o napretku Srbije u poglavljima 23 i 24 - novembar 2020*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, dostupno na: <http://preugovor.org/Alarm-izvestaji/1610/Izvestaj-koalicije-prEUgovor-o-napretku-Srbije-u.shtml>

Jelena Žarković i Marko Vladislavljević, *Ekonomski efekti usled manjeg učešća žena na tržištu rada*, UNW, EU, GIZ, Beograd, 2020, dostupno na: <https://www.scribd.com/document/482431482/EKONOMSKI-EFEKTI-MANJEG-UCESCA-ZENA>

Katarina Đokić i Marija Ignjatijević, *Zašto ljudi napuštaju sistem odbrane?*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 05.03.2020, dostupno na: <https://bezbednost.org/publikacija/zasto-ljudi-napuštaju-sistem-odbrane/>

Kosana Beker i Biljana Janjić, *Izveštaj - Kovid-19 mere i socijalna i ekonomska prava žena sa invaliditetom u Srbiji*, FemPlatz i Iz kruga Beograd, 2021, dostupno na: https://www.femplatz.org/library/reports/2021-02-16_Kovid-19_i_zene_sa_invaliditetom.pdf

Kosana Beker i dr, *FemPlatz magazin – vanredno izdanje, Treći broj*, FemPlatz, 2020, dostupno na: http://femplatz.org/library/newsletters/FemPlatz_Magazin_3.pdf

Kosana Beker i Tijana Milošević, *Nasilje nad ženama sa invaliditetom u rezidencijalnim ustanovama: Polazna studija*, MDRI-S, Beograd, 2017, dostupno na: <https://www.mdri-s.org/wp-content/uploads/2018/01/Istrazivanje-knjizni-blok.pdf>

Kosana Beker, Biljana Janjić i Monika Husar Tokin, *Medijska i informaciona pismenost i rodna ravnopravnost*, FemPlatz, Pančevo, 2020, dostupno na: https://www.femplatz.org/library/MI-P_i_RR_e-Bilten.pdf

Kosana Beker, Biljana Janjić i Valentina Lepojević, *Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2019. godinu*, FemPlatz, 2020, dostupno na: http://femplatz.org/library/reports/2020-08-10_PreneraZena.pdf

Ledi Bianku i dr, *COVID-19 and the Impact on Human Rights*, AIRE Centre, 28.04.2020, dostupno na: https://www.rolplatform.org/wp-content/uploads/2020/10/Covid-19_and_the_WB.pdf

Liliana Sorentino, *Ocena Nacionalnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima u Republici Srbiji*, ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima, 2019, dostupno na: https://drive.google.com/file/d/1h9YYHRSqOpgNw_u8vz94Zot77Fsmm43D/view

Ljudska prava i COVID-19 - Analiza izmene pravnog okvira tokom epidemije COVID-19 i uticaj na ostvarivanje ljudskih prava u Republici Srbiji, YUCOM – Komitet pravnika za ljudska prava, 2020, dostupno na: https://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2020/11/Yucom_Covid_layout_SRP_all-1.pdf

Marija Babović, *Izveštaj o napretku u ostvarivanju Ciljeva održivog razvoja do 2030. godine u Republici Srbiji*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020, dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/media/5682/izvestaj-o-napretku-u-ostvarivanju-ciljeva-odrzivog-razvoja-do-2030-godine-u-srbiji-web.pdf>

Marija Ignjatijević, *Zakonske izmene kao reakcija na odliv kadrova iz sistema odbrane*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 01.04.2020, dostupno na: <https://bezbednost.org/publikacija/zakonske-izmene-kao-reakcija-na-odliv-kadrova-iz-sistema-odbrane/>

Marija Todorović, *Rodna ravnopravnost i politički procesi: Zašto žene ne glasaju za žene?*, Centar za istraživanje javnih politika, 2016, dostupno na: <https://www.publicpolicy.rs/publikacije/0807207acad5b5d5fd8cc-86c49a1a0d044fd3102.pdf>

Marijana Pajvančić i Bogdan Urošević (ur), *Parlamentarizam u Srbiji iz ženskog ugla*, Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2020, dostupno na: <http://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/Parlament%20iz%20zenskog%20ugla%200EPS.pdf>

Marijana Pajvančić i dr, *Rodna analiza odgovora na COVID-19 u Republici Srbiji*, Misija OEBS-a u Srbiji i Ženska platforma za razvoj Srbije 2014-2020, dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/9/459391.pdf>

Mesečni statistički bilten – decembar 2020, Nacionalna služba za zapošljavanje, dostupno na: http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/15/15659_bilten_nsz_decembar_2020.pdf

Mia Kisić i Anđa Petrović, *Room for Women and Girls: Female Voices from Refugees and Migrants in Serbia*, ADRA Serbia – Adventist Development and Relief Agency, Beograd, 2019, dostupno na: https://adra.org.rs/wp-content/uploads/2019/06/RoomForWomen_ENG_final-2.pdf

Milan Filipović, *Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći – Prvih šest meseci primene*, YUCOM – Komitet pravnika za ljudska prava, Beograd, 2020, dostupno na: <https://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2020/07/Primena-zakona-BPP-2.pdf>

Naomi Rupasinge i dr, *Uticaj kovida-19 na zdravstvene sisteme na Zapadnom Balkanu*, Svetska banka, dostupno na: <http://pubdocs.worldbank.org/en/726641590707354436/RER17-Health-note-SRB.pdf>

Nevena Petrušić, Nadežda Satarić i Kosana Beker, *Položaj i učešće starijih žena u političkom i javnom životu u Srbiji*, Udruženje građana „Snaga prijateljstva“ – Amity i udruženje građanki FemPlatz, Beograd & Pančevo, oktobar 2020. godine, dostupno na: http://femplatz.org/library/publications/2020-12_Polozaj_i_ucesce_starijih_zena.pdf

Ocena kretanja siromaštva, životnog standarda i odgovor na Covid-19 pandemiju, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Beograd, 2020, dostupno na: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2020/10/Ocena_kretanja_siromastva_LAT.pdf

Odluka o izboru Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, Narodna skupština Republike Srbije, 26.11.2020, dostupno na: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/ostala_akta/2020/RS39-20.pdf

Osnovno obrazovanje - Početak školske 2019/2020. godine, Republički zavod za statistiku, 25.03.2020, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20201073.pdf>

Percepcija žena o položaju žena oktobar – novembar 2020, Beogradski fond za političku izuzetnost, Dijalog za budućnost Ujedinjene nacije

Policy brief no. 18 COVID-19 and women's leadership: From an effective response to building back better, UN Women, dostupno na: <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/policy-brief-covid-19-and-womens-leadership-en.pdf?la=en&vs=409>

Poseban izveštaj Zaštitnika građana o radu grupa za koordinaciju i saradnju na području Grada Beograda, Zaštitnik građana, Beograd, septembar 2020, dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/6800/Poseban%20izvestaj%20zastitnika%20gradjana.pdf>

Posledice Kovid-19 na položaj osetljivih grupa i grupa u riziku - uzroci, ishodi i preporuke, Tim Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Srbiji (uz podršku OHCHR) i Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU), Beograd, 2020, dostupno na: https://serbia.un.org/sites/default/files/2021-02/LNOB%20analiza_SRB_web.pdf

Poverenje građana Srbije u bezbednosne i pravosudne institucije, Kosovski centar za bezbednosne studije i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, novembar 2020, dostupno na: https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2020/11/WBSB_SerbiaReport_Serb.pdf

Predškolsko vaspitanje i obrazovanje, školska 2019/20. godina, Republički zavod za statistiku, 16.04.2020, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20201090.pdf>

Procena socio-ekonomskog uticaja COVID-19 u Republici Srbiji, United Nations in Serbia, UNDP, 2020, dostupno na: https://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/library/crisis_prevention_and_recovery/covid-19-socio-economic-impact-assessment.html

Prosečne zarade po zaposlenom, decembar 2020, Republički zavod za statistiku, 25.02.2021, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Html/G20211052.html>

Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2020. godinu, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, mart 2021, dostupno na: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2021/03/Redovan-godisnji-izvestaj-Poverenika-za-zastitu-ravnopravnosti-za-2020-godinu_FIN_15.3.2021-1.pdf

Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2020. godinu, Zaštitnik građana, Beograd, 2021, dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/7007/Redovan%20godisnji-izvestaj-Zastitnika-gradana-za-2020-godinu.pdf>

Sanja Pavlović i dr, *Portret nasuprot pejzaža: Analiza medijskog izveštavanja o zloupotrebi vatrenog oružja za muško nasilje prema ženama*, Novinarke protiv nasilja prema ženama, UNDP, Beograd, 2020, dostupno na: https://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/library/womens_empowerment/medijsko-izvestavanje-o-zloupotrebi-vatrenog-oruzja.html?fbclid=IwAR0_VOWiE1ObMFHL03Np3plqIK0FluJ-JEXEOHUWGEI4-DqWk0ghYpZi9SX8

Sarita Bradaš, Mario Reljanović, Ivan Sekulović, *Uticaj epidemije COVID-19 na položaj i prava radnica i radnika u Srbiji uz poseban osvrt na radnike i radnice na prvoj liniji i u neformalnoj ekonomiji i višestruko pogođene kategorije*, Fondacija Centar za demokratiju (FCD), Beograd, 2020, str, dostupno na: <http://www.centaronline.org/sr/publikacija/1811/uticaj-epidemije-covid-19-na-polozaj-i-prava-radnica-i-radnika-u-srbiji>

Slobodanka Konstantinović Vilić, Nevena Petrušić i Kosana Beker, *Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Srbiji I*, FemPlatz, Pančevo, 2019.

Smernice za medijsko izveštavanje o nasilju prema ženama, Novinarke protiv nasilja prema ženama, UNDP, 2019, dostupno na: <https://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/library/smernice-za-medijsko-izvestavanje-o-nasilju-prema-zenama.html>

Srednje obrazovanje - Početak školske 2019/20. godine, Republički zavod za statistiku, 10.04.2020, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20201072.pdf>

Statement on the Covid-19 Pandemic and Economic, Social and Cultural Rights, E/C.12/2020/1, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, 06.04.2020.

Statistički godišnjak 2020, Republički zavod za statistiku, Beograd 2020, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20202053.pdf>

Submission on the implementation of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence in Serbia, Joint submission by Women's rights organization FemPlatz and Mental Disability Rights Initiative MDRI-S, januar 2019, dostupno na: https://www.femplatz.org/library/submissions/2019-01-18_Grevio_Submission_-_Femplatz,_MDRI-S.pdf

Upisani studenti 2019/2020, Republički zavod za statistiku, 24.06.2020, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20201165.pdf>

Uticaj COVID-19 pandemije i mera za njeno sprečavanje na preduzetnice u Srbiji, SECONS – Grupa za razvojnu inicijativu, 2020, dostupno na: <https://www.secons.net/publications.php?p=118>

Uticaj COVID-19 pandemije i mera za njeno sprečavanje na socio-ekonomski položaj žena koje žive na selu, sa fokusom na poljoprivredu, SECONS - Grupa za razvojnu inicijativu, 2020, dostupno na: <http://www.secons.net/publications.php?p=117>

Vedrana Lacmanović, *Femicid-ubistva žena u Srbiji. Kvantitativno-narativni izveštaj 1. januar – 31. decembar 2020. godine*, Autonomni ženski centar, dostupno na: https://womenngo.org.rs/images/femicid/FEMICID_Kvantitativno-narativni-izvestaj_2020._godina.pdf

Vida Vilić (ur), *Sprečavanje i iskorenjivanje femicida u Srbiji - Elektronski bilten br. 4*, 2020, dostupno na: http://femplatz.org/library/newsletters/Bilten_4_SR.pdf

Vida Vilić (ur), *Sprečavanje i iskorenjivanje femicida u Srbiji - Elektronski bilten br. 5*, 2020, dostupno na: http://femplatz.org/library/newsletters/Bilten_5_SR.pdf

Yumiko Kamiya and Sara Hertog, *Measuring household and living arrangements of older persons around the world: The United Nations Database on the Households and Living Arrangements of Older Persons 2019*, Population Division, Technical Paper No. 2020/03, United Nations, Department of Economics and Social Affairs, decembar 2020, dostupno na: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/files/documents/2020/Dec/desa-pd-technicalpaper-living_arrangements_of_older_persons_2019_0.pdf

Žene i muškarci u Republici Srbiji, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020, dostupno na: https://www.stat.gov.rs/media/5806/zim-ur-2020_webopt.pdf

ZAKONI I PODZAKONSKA AKTA

Drugi Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2017–2020), „Službeni glasnik RS”, br. 53/2017

GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) SERBIA, januar 2020, dostupno na: <https://rm.coe.int/grevio-report-on-serbia/16809987e3>

Instrukcija MZRZBSP broj 500-00-00023/2/2020-09, 09.06.2020, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2020-06/2020.06.09.%20Instrukcija%20025.pdf>

Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-06/2020-09, 29.03.2020, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.03.29.%20Instrukcija%20009.pdf>

Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-2/2020-09 od 12.03.2020, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.03.12.%20Instrukcija%20003.pdf>

Instrukcija MZRZBSP broj 500-01-2/2020-09, od 12.03.2020, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.03.12.%20Instrukcija%20003.pdf>

Komitet protiv torture, CAT/C/SRB/CO/1 i CAT/C/SRB/CO/2

Komitet za eliminisanje diskriminacije žena, Zaključna zapažanja u vezi sa Četvrtim periodičnim izveštajem Republike Srbije, CEDAW/C/SRB/CO/4, 8. mart 2019.

Komitet za prava osoba sa invaliditetom, CRPD/C/SRB/CO/1

Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica je usvojena rezolucijom Generalne skupštine 45/158 18. decembra 1990. godine, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CMW.aspx>

Nalog broj 139-55-49/2020-05, Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova, uputstvo ustanovama socijalne zaštite, 13.03.2020.

Naredba o ograničenju i zabrani kretanja lica na teritoriji Republike Rbije („Sl. glasnik RS”, br. 34/2020, 39/2020, 40/2020, 46/2020 i 50/2020), Naredba o organizovanju i sprovođenju mere karantina („Sl. glasnik RS”, br. 33/2020) i dr.

Naredba o ograničenju i zabrani kretanja lica na teritoriji Republike Srbije, „Sl. glasnik RS”, br. 34/2020, 39/2020, 40/2020, 46/2020 i 50/2020

Naredba o zabrani poseta i ograničavanju kretanja u objektima ustanova za smeštaj starijih lica, „Sl. glasnik RS”, br. 28/2020

Obaveštenje MZRZBSP broj 500-00-00023/3/2020-09, 29.06.2020, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2020-06/2020.0629.%20Obave%C5%A1tenje%20001.pdf>

Obaveštenje MZRZBSP broj 500-00-00023/3/2020-09, 21.08.2020, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/2020.08.21.-Obave%C5%A1tenje-001.pdf>

Odluka o obustavi izvođenja nastave u visokoškolskim ustanovama, srednjim i osnovnim školama i redovnog rada ustanova predškolskog vaspitanja i obrazovanja, „Službeni glasnik RS”, br. 30 od 15. marta 2020

Odluka o privremenom ograničavanju kretanja tražilaca azila i iregularnih migranata smeštenih u centrima za azil i prihvatnim centrima u Republici Srbiji od 16. marta 2020. godine

Odluka o proglašenju vanrednog stanja, „Sl. glasnik RS”, br. 29/2020

Rešenje br. 07-1518/20-2, Regulatorno telo za elektronske medije, Beograd, 15.09.2020, dostupno na: http://www.rem.rs/uploads/attachment/izrecena_mera/113/Mera_privremene_zabrane_Nacionalna_TV_Happy_07-1518-20-2.pdf

Sažetak GREVIO izveštaja, dostupno na: <https://rm.coe.int/executive-summary-and-recommendations-in-serbian/pdfa/16809987eb>

Strategija razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji za period 2020–2025, „Službeni glasnik RS”, broj 11 od 7. februara 2020.

Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period od 2020. do 2024. godine, „Službeni glasnik RS”, broj 44 od 27. marta 2020.

Uredba o formiranju privremenog registra i načinu uplate jednokratne novčane pomoći svim punoletnim državljanima Republike Srbije u cilju smanjivanja negativnih efekata prouzrokovanih pandemijom bolesti COVID-19 izazvane virusom SARS-COV-2, „Sl. glasnik RS”, br. 60/2020

Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave za 2014. godinu, „Sl. glasnik RS”, br. 104/2014

Ustav Republike Srbije, „Sl. glasnik RS”, br. 98/2006

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, „Službeni glasnik RS”, br. 87/2018

Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom, „Sl. glasnik RS”, br. 113/2017 i 50/2018

Zakon o izboru narodnih poslanika „Sl. glasnik RS”, br. 35/2000, 57/2003 - odluka USRS, 72/2003 - dr. zakon, 75/2003 - ispr. dr. zakona, 18/2004, 101/2005 - dr. zakon, 85/2005 - dr. zakon, 28/2011 - odluka US, 36/2011, 104/2009 - dr. zakon, 12/2020 i 68/2020

Zakon o lokalnim izborima, „Sl. glasnik RS“, br. 129/2007, 34/2010 - odluka US, 54/2011, 12/2020, 16/2020 – autentično tumačenje i 68/2020

Zakon o ministarstvima, „Službeni glasnik RS“, br. 128/2020

Zakon o postupku upisa u katastar nepokretnosti i vodova, „Sl. glasnik RS“, br. 41/2018, 95/2018, 31/2019 i 15/2020

Zakon o ratifikaciji Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Evropske zajednice i njenih država članica i Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 83/08

Zakon o ravnopravnosti polova, „Službeni glasnik RS“, br. 104/2009

Zakon o zabrani diskriminacije, „Službeni glasnik RS“, br. 22/2009

INTERNET IZVORI

021.rs, „Licemerno je optužiti ljude za porast broja zaraženih“, direktno.rs, 04.12.2020, dostupno na: <https://direktno.rs/korona/318650/zoran-gojkovic-crni-petak-kupoholicarke.html>

Akti Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja u vezi sa epidemiološkom situacijom izazvanom virusom SARS-CoV-2, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/vanredno-stanje/Pregled%20akata%20V18%20završena.pdf>

Amity telefonsko savetovalište za starije, „Snaga prijateljstva“ – Amity, 06.04.2020, dostupno na: <http://www.amity-yu.org/2020/04/06/amity-telefonsko-savetovaliste-za-starije/>

Ana Lalić, Hit kampanja: Politicar obećava „uvoz“ žena iz Kazahstana, nova.rs, 16.06.2020, dostupno na: <https://nova.rs/politika/hit-kampanja-politicar-obecava-uvoz-zena-iz-kazahstana/>

Ana Lalić, KC Vojvodine pred pucanjem: Bez zaštite za medicinske sestre, nova.rs, 01.04.2020, dostupno na: <https://nova.rs/vesti/drustvo/kc-vojvodine-pred-pucanjem-bez-zastite-za-medicinske-sestre/>

Apel medijima da izveštavaju u najboljem interesu deteta, Centar za prava deteta, 10.01.2020, dostupno na: <https://cpd.org.rs/apel-mediji-ma-da-izvestavaju-u-najboljem-interesu-deteta/>

Apel Poverenika povodom izveštavanja medija o otmici devojčice M.K, Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, 31.12.2019, dostupno na: <https://www.poverenik.rs/sr/>

APV, Pokrajinska vlada, Sekretarijati, dostupno na: <http://www.vojvodina.gov.rs>

Beograd prajd, Peticija za usvajanje Zakona o građanskom partnerstvu, peticije.online, dostupno na: https://www.peticije.online/peticija_za_usvajanje_zakona_o_registrovanim_istopolnim_partnerstvima#form

Beta, Marija Lukić osnovala fondaciju za zaštitu žena od seksualnog zlostavljanja, Danas, 08.03.2021, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/marija-lukic-osnovala-fondaciju-za-zastitu-zena-od-seksualnog-zlostavljanja/>

Beta, *Tokom vanrednog stanja 350 poziva na broj za žene izložene nasilju*, Danas, 18.05.2020, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/tokom-vanrednog-stanja-350-poziva-na-broj-za-ze-ne-izlozene-nasilju/>

Beta, *UNS: Privođenje novinarkne Ane Lalić na Platformi Saveta Evrope*, N1, 03.04.2020, dostupno na: <https://rs.n1info.com/vesti/a585106-uns-privodjenje-novinarke-ane-lalic-na-platformi-saveta-evrope/>

Beta, *Žalbe Savetu za štampu na izveštavanje o otmici, žalili se i roditelji devojčice*, N1, 21.01.2020, dostupno na: <https://rs.n1info.com/vesti/a562454-veliki-broj-zalbi-savetu-za-stampu-na-izvestavanje-o-otmici-devojci-iz-nisa/>

Cecilia Jimenez-Damary, special Rapporteur on the human rights of internally displaced persons, *COVID-19: Do not forget internally displaced persons*, UN expert urges Governments worldwide, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 01.04.2020, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25763&LangID=E>

Coronavirus puts women in the frontline, European Institute for Gender Equality (EIGE), 25.03.2020, dostupno na: <https://eige.europa.eu/news/coronavirus-puts-women-frontline>

COVID 19 i osobe sa invaliditetom u ustanovama socijalne zaštite Pitanja na koja nemamo odgovore, FemPlatz, 13.04.2020, dostupno na: http://femplatz.org/library/2020-04-13_Ustanova_soc_zastite_i_COVID-19.pdf

COVID-19 and the human rights of LGBTI people, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 17.04.2020, dostupno na: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/LGBT/LGBTIpeople.pdf>

COVID-19: „Države ne smeju da koriste mere vanrednog stanja za umanjivanje ljudskih prava,” kažu UN eksperti, FemPlatz, 16.03.2020, dostupno na: https://www.femplatz.org/library/COVID-19_UN_SP.pdf

Danas Online, *Jutka osuđen na tri meseca zatvora*, Danas, 10.07.2020, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/jutka-se-pojavio-na-završnom-rocistu/>

Data for Serbia, Upper middle income, the World Bank data, dostupno na: <https://data.worldbank.org/?locations=RS-XT>

Domaće i međunarodne organizacije u pismu premijerki Ani Brnabić traže informacije o smrtnim slučajevima osoba u ustanovama socijalne zaštite, Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom (MDRI-S), 31.07.2020, dostupno na: <https://www.mdri-s.org/nekategorizovano/domace-i-medjunarodne-organizacije-u-pismu-premijerki-ani-brnabic-traze-informacije-o-smrtnim-slučajevima-osoba-u-ustanovama-socijalne-zastite/>

Dragana Prica Kovačević, Novi direktor Nacionalne akademije za javnu upravu izjavio da „žene nisu bliske političkom razmišljanju”, nepoznat put do naučnih radova, portal 021, 09.12.2020, dostupno na: <https://www.021.rs/story/Info/Srbija/260401/Novi-direktor-Nacionalne-akademije-za-javnu-upravu-izjavio-da-zene-nisu-bliske-politickom-razmisljanju-nepoznat-put-do-naucnih-radova.html?fbclid=IwAR2DXD1Pk08tfMs2hoZUocjKB-cZdQ5tYDIPLgLOPe8z4tm9H-rQ72exM2I>

Dubravka Simonovic, UN Special Rapporteur on violence against women, *States must combat domestic violence in the context of COVID-19 lockdowns* – UN rights expert, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 27.03.2020, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25749&LangID=E>

Eurostat, Labour Force Survey Database, 2019

Evropski sud za ljudska prava pokrenuo postupak protiv Srbije zbog izostanka podrške najugroženijima u borbi protiv korona virusa, A11 – Inicijativa za ekonomska i socijalna prava, 22.04.2020, dostupno na: <https://www.a11initiative.org/evropski-sud-za-ljudska-prava-pokrenuo-postupak-protiv-srbije-zbog-izostanka-podrske-na-jugroženijima-u-borbi-protiv-korona-virusa/>

Evropski sud za ljudska prava uputio Inicijativu A 11 da zahteva od lokalnih vlasti u Beogradu minimum uslova za život 300 Roma u Čukaričkoj šumi, A11 – Inicijativa za ekonomska i socijalna prava, 25.04.2020, dostupno na: <https://www.a11initiative.org/evropski-sud-za-ljudska-prava-uputio-a-11-inicijativu-da-zahteva-od-lokalnih-vlasti-u-beogradu-minimum-uslova-za-zivot-300-roma-u-cukarickoj-sumi/>

Fiskalni savet Srbije: Odustati od davanja 100 evra pomoći građanima, Radio Slobodna Evropa, 08.04.2020, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/fiskalni-savet-srbije-odustati-od-davanja-100-evra-građanima/30542273.html>

FoNet, Aca Lukas se javno izvinio novinarki Žaklini Tatalović, Danas, 11.11.2021, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/aca-lukas-se-javno-izvinio-novinarke-zaklini-tatalovic/>

FoNet, Ana Lalić: Pretnje iz onlajn sfere preselile se u realan život, Danas, 18.09.2020, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/ana-lalic-pretnje-iz-onlajn-sfere-preselile-se-u-realan-zivot/>

FoNet, Brankica Janković jedini kandidat za Poverenika, N1, 23.11.2020, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a675283/Brankica-Jankovic-jedini-kandidat-za-Poverenika.html>

FoNet, Mihajlović: Formirati telo za praćenje femicida, Danas, 18.5.2018, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/mihajlovic-formirati-telo-za-pracenje-femicida/>

FoNet, Milutinu Jeličiću Jutki potvrđena kazna od tri meseca zatvora, Danas, 03.11.2020, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/milutinu-jelici-cu-jutki-potvrđena-kazna-od-tri-meseca-zatvora/>

FoNet, RIK: Proglašena lista „Zavetnici”, Danas, 26.05.2020, dostupno na: <https://www.danas.rs/politika/izbori-2020/rik-proglasena-lista-zavetnici/>

Gender Structure, Narodna Skupština, dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/national-assembly/national-assembly-in-numbers/gender-structure.1745.html>

Gorica Nikolin, *Pomoć od 100 evra neće doći do svih onih kojima je potrebna*, 021, 07.05.2020, dostupno na: <https://www.021.rs/story/Info/Srbija/242675/Pomoc-od-100-evra-nece-doci-do-svih-onih-kojima-je-potrebna.html>

GREVIO izveštaj za Srbiju, FemPlatz, 27.01.2020, dostupno na: <https://www.femplatz.org/index.php?n20>

Incident u Prihvatnom centru Obrenovac kulminacija sve zastupljenijeg anti-izbegličkog raspoloženja, A 11 – Inicijativa za ekonomska i socijalna, 07.05.2020, dostupno na: <https://www.a11initiative.org/incident-u-prihvatnom-centru-obrenovac-kulminacija-sve-zastupljenijeg-anti-izbeglickog-raspolozenja/>

Informacija o aktuelnoj epidemiološkoj situaciji u vezi sa novim korona virusom u Republici Srbiji za 31. decembar 2020. godine, Ministarstvo zdravlja, 31.12.2020, dostupno na: <https://www.zdravlje.gov.rs/353143/informacija-o-aktuelnoj-epidemioloskoj-situaciji-u-vezi-sa-novim-korona-virusom-u-republici-srbiji-za-31-decembar-2020-godine-.php>

Istraživanje o efektima pandemije i vanrednog stanja na zaposlenost, uslove rada i brigu o domaćinstvu, SECONS - Grupa za razvojnu inicijativu, 13.05.2020, dostupno na: <https://www.secons.net/article.php?a=131>

Izbori za narodne poslanike Narodne skupštine, 21. jun 2020. godine, Republička izborna komisija, dostupno na: <https://www.rik.parlament.gov.rs/tekst/sr/1550/izbori-za-narodne-poslanike-narodne-skupstine-21-jun-2020-godine.php>

J. Diković, *Za tri dana 4.000 potpisa za istopolna partnerstva*, Danas, 23.09.2020, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/za-tri-dana-4-000-potpisa-za-istopolna-partnerstva/>

Javna rasprava o Nacrtu zakona o izmenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, 10.09.2019, dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/sr/%D1%98%D0%B0%D0%B2%D0%BD-%D0%B0-%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%80%D1%82%D1%83-%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0-%D0%BE-%D0%B8%D0%B7%D0%B-%D0%B5%D0%BD-4/>

Joint Statement: Persons with Disabilities and COVID-19 by the Chair of the United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities, on behalf of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities and the Special Envoy of the United Nations Secretary-General on Disability and Accessibility, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25765&LangID=E>

Juan Pablo Bohoslavsky, Independent Expert on the effects of foreign debt and human rights, *An immediate human rights response to counter the COVID-19 and the global recession ahead is an urgent priority*, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 20.03.2020, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25732&LangID=E>

Katarina Stevanović, *Srbija, mediji i žrtve nasilja: Šta kažu zakoni*, BBC, 10.01.2020, dostupno na: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-51068370>

Katarina Živanović, *Žaklina Tatalović: „Nezgodna“ novinarka*, Danas, 11.11.2021, dostupno na: <https://www.danas.rs/ljudi/zaklina-tatalovic-nezgodna-novinarka/>

Kontakti organizacija i osoba koje pružaju podršku osobama sa invaliditetom u izolaciji tokom epidemije COVID-19, FemPlatz, dostupno na: http://femplatz.org/library/COVID-19_Zene_sa_invaliditetom-podrska.pdf

Lana Avakumović, *Šta Srbija čeka? Nova peticija o istopolnim zajednicama*, Talas, 22.09.2020, dostupno na: <https://talas.rs/2020/09/22/sta-srbija-ceka-nova-peticija-o-istopolnim-zajednicama/>

Leilani Farha, UN Special Rapporteur on adequate housing, *“Housing, the front line defence against the COVID-19 outbreak,” says UN expert*, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 18.03.2020, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25727&LangID=E>

M.Đ, *Ko je na listi Jedan od pet miliona?*, Danas, 07.06.2020, dostupno na: <https://www.danas.rs/politika/izbori-2020/ko-je-na-listi-jedan-od-pet-miliona/>

Marija Janković, *Brak i vanbračna zajednica: Šta sve ne možeš u Srbiji bez papira*, BBC News na srpskom, 11.02.2020, dostupno na: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-51413440>

Milica Čule, *Oglasila se Marija Lukić: Tri meseca je malo za Jutku*, nova.rs, 14.11.2020, dostupno na: <https://nova.rs/vesti/hronika/oglasila-se-marija-lukic-tri-meseca-je-malo-za-jutku/>

Miloš D. Miljković, *Ko sve učestvuje na izborima?*, Danas, 21.06.2020, dostupno na: <https://www.danas.rs/politika/izbori-2020/ko-sve-ucestvuje-na-izborima-video/>

Ministarstvo zdravlja i Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“: <https://co-vid19.rs/>

Miona Živić, *Gošće N1: Povećan broj žena koje prijavljuju nasilje u porodici tokom karantina*, N1, 12.04.2020, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a588251/Gosce-N1-Povecan-broj-zena-ko-je-prijavljaju-nasilje-u-porodici-tokom-karantina.html>

MODS uputio žalbu Savetu za štampu, Mreža organizacija za decu Srbije, 17.01.2020, dostupno na: <http://zadecu.org/mods-uputio-zalbu-savetu-za-stampu/>

N1 Beograd, *Đukić Dejanović: Izmene zakona o podršci porodici čim se sazove novi parlament*, N1, 02.06.2020, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a605737/Djukic-Dejanovic-o-izmenama-zakona-o-podrs-ci-porodici.html>

N1 Beograd, *Janković: Nedopustivi napadi na novinarke i doktorku Kisić Tepavčević*, N1, 04.04.2020, dostupno na: <https://rs.n1info.com/vesti/a585472-jankovic-nedopustivi-napadi-na-novinarke-n1-zaklinu-tatalovic/>

N1 Beograd, *Novinarke protiv nasilja: Nedopustive uvrede Lukasa upućene Žaklini Tatalović*, N1, 09.11.2021, dostupno na: <https://rs.n1info.com/vesti/a670041-novinarke-protiv-nasilja-nedopustive-uvrede-lukasa-upucene-zaklini-tatalovic/>

N1 Beograd, *Pretnje reporterke N1 Jeleni Zorić zbog slučaja „Jovanjica“*, N1, 30.12.2020, dostupno na: <https://rs.n1info.com/vesti/pretnje-reporterke-n1-jeleni-zoric/>

N1 Beograd, *Ženska solidarnost: Batut potvrdio - netačan podatak o broju prekida trudnoća*, N1 Beograd, 25.11.2020, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a676199/Zenska-solidarnost-Batut-potvrdio-netacan-podatak-o-broju-prekida-trudnoca.html>

Narodna skupština Republike Srbije, *Radna tela – Odbori*, dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BF%D1%88%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2-%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B0-%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B0-%D0%BE%D0%B4%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B8.13.html>

Narušavanje dostojanstva žrtve, Savet za štampu, 2020, dostupno na: <https://savetzastampu.rs/vesti/narusavanje-dostojanstva-zrtve/>

Ne davimo Beograd, dostupno na: <https://nedavimobeograd.rs/ljudi/>

Ne razumem pitanje: Mišljenje i preporuke Poverenice za zaštitu ravnopravnosti po prituzbi protiv televizije B92, voditelja emisije „Fokus“ i ostalih odgovornih lica, FemPlatz, 06.01.2021, <https://www.femplatz.org/index.php?n40>

Neispunjeno obećanje: Zakon koji je trudnicama i porodiljama smanjio naknade još nije promenjen, Insajder, 16.02.2020, dostupno na: <https://insajder.net/sr/sajt/tema/16945/>

Nikolina Govoruša, *Drama u pet činova „Povuci haljinu“, „alapačo“ i „roze gaće“: kako su radikali primitivno napadali Zoranu Mihajlović i zašto baš nju?*, Blic, 30.01.2020, dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/politika/drama-u-pet-cinova-povuci-haljinu-alapa-co-i-roze-gace-kako-su-radikali-primitivno/nhjd1g>

Nova.rs, *Lalić: Uverena sam da radim pravu stvar, tvrde mi da je stanje gore od napisanog*, 02.04.2020, N1, dostupno na: <https://rs.n1info.com/vesti/a584686-ana-lalic-uverena-sam-da-radim-pravu-stvar/>

Novi Alarm izveštaj dokumentuje zarobljavanje države u Srbiji, preUgovor, 17.11.2020, dostupno na: <http://www.preugovor.org/Vesti/1613/Novi-Alarm-izvestaj-dokumentuje-zarobljavanje.shtml>

Od danas isplata jednokratne pomoći od 100 evra, Vlada Republike Srbije, 25.05.2020, dostupno na: <https://www.srbija.gov.rs/vest/467766/od-danas-isplata-jednokratne-pomoci-od-100-evra.php>

Pandemija povećala rizik od nasilja, posebno ugrožene žene iz osetljivih grupa, Zaštitnik građana, 25.11.2020, dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/index.php/2011-12-25-10-17-15/2011-12-26-10-05-05/6861-p-nd-i-p-v-c-l-rizi-d-n-silj-p-s-bn-ugr-z-n-z-n-iz-s-ljivih-grup>

Pero Jovović, Skandalozan prilog Hepija: Žene da se osemenjuju kao krave, nova.rs, 09.08.2020, dostupno na: <https://nova.rs/drustvo/skandalozan-prilog-hepija-zene-da-se-osemenjuju-kao-krave/?fbclid=IwAR1WZAcinKBqIL3YUWH88NO-TwpchOdp8XpqwJYId6hybNsdUPB-C7YEnJd8>

Petra Živić, Srbija, ravnopravnost i Brankica Janković: Dobili smo staru-novu Poverenicu posle pola godine, BBC, 27.11.2020, dostupno na: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-55104694>

Posledice Covid-19 pandemije na prihode i potrošnju domaćinstava iz perspektive osetljivih grupa, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Beograd, 03.11.2020, dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/posledice-covid-19-pandemije-na-prihode-i-potrosnju-domacinstava-iz-perspektive-osetljivih-grupa/>

Pravo na obrazovanje i COVID 19 – šta kažu požeški srednjoškolci?, Užički centar za prava deteta, 29.09.2020, dostupno na: <http://ucpd.rs/pravo-na-obrazovanje-i-covid-19-sta-kazu-poze-ski-srednjoskolci/>

Predstavljeni rezultati istraživanja o ženama u medijima, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 15.12.2015, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/predstavljeni-rezultati-istrazivanja-o-zena-ma-u-medijima/>

Preporuka mera u vezi dozvola za kretanje, rada linija za pomoć i podršku, nasilja u porodici, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 14.04.2020,

dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/preporuka-mera-u-vezi-dozvola-za-kretanje-rada-linija-za-pomoc-i-podrsku-nasil%20d1%98a-u-porodici/>

Preporuke mera organima javne vlasti, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/misljenja-i-preporuke-lat/preporuke-mere-organima-javne-vlasti-lat/>

Principi Ženske grupe inicijative Ne davimo Beograd, Ne davimo Beograd, Belgrade, 2020, dostupno na: <https://nedavimobeograd.rs/wp-content/uploads/2020/07/Principi-zen-ske-grupe-NDMBGD.pdf>

Protest protiv migranata u Beogradu, 08.03.2020, Radio Slobodna Evropa, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/30476286.html>

Radno vreme i kontakti organizacija MŽPN tokom izmenjenih uslova rada usled Corona virusa, Mreža žene protiv nasilja, 29.06.2020, dostupno na: <https://www.zeneprotivnasilja.net/vesti/1031-radno-vreme-i-kontakti-organizacija-mzpn-tokom-izmenjenih-uslova-rada-usled-corona-virusa>

Registar pružalaca besplatne pravne pomoći i besplatne pravne podrške, Ministarstvo pravde, dostupno na: <https://www.drzavnauprava.gov.rs/tekst/26350/registar-pruzalaca-besplatne-pravne-pomoci-i-besplatne-pravne-podrske.php>

Rosa Kornfeld-Matte, Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons, "Unacceptable" – UN expert urges better protection of older persons facing the highest risk of the COVID-19 pandemic, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 27.03.2020, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25748&LangID=E>

Saopštenje Koalicije protiv diskriminacije i Koalicije za pristup pravdi i partnerskih organizacija, Obustaviti netransparentni postupak za izbor poverenika za zaštitu ravnopravnosti, Centar za prava deteta, 23.11.2020, dostupno na: <https://cpd.org.rs/obustaviti-netransparentni-postupak-za-izbor-poverenika-za-zastitu-ravnopravnosti/>

Saopštenje povodom 18. maja – Dana sećanja na žene žrtve nasilja, Gender knowledge hub, Fem-Platz i Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, 18.05.2020, dostupno na: http://femplatz.org/library/2020-05-17_Saopstenje_Femicid.pdf

Saopštenje za javnost povodom 2. decembra, Međunarodnog dana ukidanja ropstva, ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima, 2020, dostupno na: <https://www.astra.rs/trgovina-ljudima-i-kovid-19-izazovi-brojke-i-trendovi/>

Saopštenje za javnost: Zaštita i podrška ženama žrtvama nasilja tokom prvih mesec dana vanrednog stanja, Autonomni ženski centar, 16.04.2020, dostupno na: <https://www.womenngo.org.rs/vesti/1576-saopstenje-za-javnost-zastita-i-podrska-zenama-zrtvama-nasilja-tokom-prvih-mesec-dana-vanrednog-stanja>

Saopštenje Zaštitnika građana povodom nacionalnog Dana sećanja na žene žrtve nasilja: Potrebni mehanizmi za zaštitu žena od nasilja u kriznim situacijama, Zaštitnik građana, 17.05.2020, dostupno na: <https://ombudsman.rs/index.php/2011-12-25-10-17-15/2011-12-26-10-05-05/6603-o-2>

Saopštenje Zaštitnika građana povodom nacionalnog Dana sećanja na žene žrtve nasilja: Potrebni mehanizmi za zaštitu žena od nasilja u kriznim situacijama, Zaštitnik građana, 17.05.2020, dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/index.php/2011-12-25-10-17-15/2011-12-26-10-05-05/6603-o-2>

Sara Smolović, Počelo suđenje u slučaju „Jovanjica”: Koluvijska i saradnici negirali krivicu, Krik, 07.10.2020, dostupno na: <https://www.krik.rs/pocelo-sudjenje-u-slucaju-jovanjica-koluvijska-i-saradnici-negirali-krivicu/>

Sastav Vlade, Vlada Republike Srbije, dostupno na: <https://www.srbija.gov.rs/sastav/177/sastav-vlade.php>

Serbia's Civic Space Downgraded, CIVICUS Monitor, 11.10.2019, dostupno na: <https://www.civicus.org/index.php/media-resources/news/4113-serbia-s-civic-space-downgraded>

Siromaštvo i socijalna nejednakost, 2019, Republički zavod za statistiku, 15.10.2020, dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20201015-siromastvo-i-socijalna-nejednakost-2019/?a=0&s=2403>

SOS telefon u Vranju imao 690 poziva, Jugpress, 25.11.2020, dostupno na: <https://jugpress.com/sos-telefon-u-vranju-ima-690-poziva/>

Statement by the UN Working Group on discrimination against women and girls, *Responses to the COVID-19 pandemic must not discount women and girls*, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 20.04.2020, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25808&LangID=E>

Stevica Rajčetić, „Ne razumem pitanje“ dr Darije Kisić i dalje gori na mrežama, ali se sada pojavio jedan originalni odgovor, Blic, 21.04.2020, dostupno na: <https://www.blic.rs/slobodno-vreme/ne-razumem-pitanje-dr-darije-kisic-i-dalje-gori-na-mrezama-ali-se-sada-pojavio-jedan/0g529sl>

Što pre doneti zakone o istopolnim zajednicama i prilagođavanju pola rodnom identitetu, Zaštitnik građana, 15.12.2020, dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/index.php/2011-12-11-11-34-45/6882-sh-pr-d-n-i-z-n-is-p-l-ni-z-dnic-i-pril-g-d-v-nju-p-l-r-dn-id-n-i-u>

Tanjug, J. Joksimović: *Nisam Nušićev lik da me oslovljavate sa „gospođo ministarka“*, Ministarstvo za evropske integracije, 28.12.2020, dostupno na: <https://www.mei.gov.rs/srp/vesti/2191/189/335/detaljnije/j-joksimovic-nisam-nusicev-lik-da-me-oslovljavate-sa-gospo-djo-ministarka/?fbclid=IwAR0cmT%E2%80%A6>

Tanjug, *Osude izveštavanja pojedinih medija o otmici devojčice*, 021, 30.12.2019, dostupno na: <https://www.021.rs/story/Info/Srbija/231117/Osude-izvestavanja-pojedinih-medija-o-otmici-devojice.html>

Tanjug, Stanojević: *U sigurnim kućama nema zaraženih, primamo žrtve*, Radio-Televizija Vojvodine, 09.04.2020, dostupno na: https://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/stanojevic-u-sigurnim-kucama-nema-zarazenih-primamo-zrtve_1112404.html

The Global Economic Outlook During the COVID-19 Pandemic: A Changed World, The World Bank, 08.06.2020, dostupno na: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2020/06/08/the-global-economic-outlook-during-the-covid-19-pandemic-a-changed-world>

The World Bank In Serbia - Overview, the World Bank data, oktobar 2020, dostupno na: <https://www.worldbank.org/en/country/serbia/overview>

Tužilaštvo: Uhapšen zbog upada u migrantski kamp u Obrenovcu, Radio Slobodna Evropa, 07.05.2020, dostupno na: <https://www.slobodna-evropa.org/a/30598775.html>

U ustanovama socijalne zaštite za smeštaj korisnika i domovima za smeštaj odraslih i starih zaraženo 54 korisnika i 19 zaposlenih, MZRZBSP, 27.09.2020, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/srb-lat/aktuelnosti/vesti/u-ustanovama-socijalne-zastite-za-smestaj-korisnika-i-domovima-za-smestaj-odraslih-i-starih-zarazeno-54-korisnika-i-19-zaposlenih>

U ustanovama socijalne zaštite za smeštaj korisnika i domovima za smeštaj odraslih i starih zaraženo je 279 korisnika i 251 zaposleni, MZRZBSP, 10.02.2021, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/srb-lat/aktuelnosti/vesti/u-ustanovama-socijalne-zastite-za-smestaj-korisnika-i-domovima-za-smestaj-odraslih-i-starih-zarazeno-je-279-korisnika-i-251-zaposleni>

Umesto 100 evra svima, pet godina pomoći siromašnima, Nova ekonomija, 15.04.2020, dostupno na: <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/umesto-100-evra-svima-pet-godina-pomo%C4%87i-siroma%C5%A1nima>

UN experts call for urgent action to mitigate heightened risks of violence against children, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 07.04.2020, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25778&LangID=E>

UN Women: Posvećivanje pažnje potrebama i liderstvu žena će ojačati odgovore na COVID-19, FemPlatz 19.03.2020, dostupno na: https://www.femplatz.org/library/2020-03-19_UN_Women_saopstenje.pdf

Upozorenje za javnost povodom neprimerenog izveštavanja medija, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 09.01.2020, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/upozorenje-za-javnost-povodom-neprimerenog-izvestavanja-medija/>

Upozorenje povodom nasilja nad ženama, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 17.12.2020, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/upozorenje-povodom-nasilja-nad-zenama/>

V. Stojasavljević, Vučić: *Mandatar za sastav nove vlade Ana Brnabić, dva nova ministarstva*, Danas, 05.10.2020, dostupno na: <https://www.danas.rs/politika/vucic-mandatar-za-sastav-nove-vlade-ana-brnabic/>

Za gotovo tri i po godine razmatrano više od 166.000 slučajeva nasilja u porodici, Ministarstvo pravde, 25.11.2020, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/sr/vest/31516/za-gotovo-tri-i-po-godine-razmatrano-vise-od-166000-slucajeva-nasilja-u-porodici.php>

Zajedničko saopštenje 52 nevladine organizacije *Zaštita od diskriminacije „na pauzi“*, FemPlatz, 16.06.2020, dostupno na: <http://femplatz.org/index.php?n27>

Zaštitnik građana uputio inicijativu predsednici Vlade Republike Srbije, Zaštitnik građana, 30.04.2020, dostupno na: <https://ombudsman.rs/index.php/2011-12-25-10-17-15/2011-12-26-10-05-05/6588-z-sh-i-ni-gr-d-n-upu-i-inici-ivu-prds-dnici-vl-d-r-publi-srbi>

Zaustaviti tabloidno nasilje nad decom, Mreža organizacija za decu Srbije, 10.01.2020, dostupno na: <http://zadecu.org/zaustaviti-tabloidno-nasilje-nad-decom/>

Žene 65+ u doba korone: Iskustva i izazovi, „Snaga prijateljstva“ – Amity, FemPlatz, 2020, dostupno na: http://femplatz.org/library/2020-07-31_Starije_zene_u_doba_korone.pdf

CIP - Каталогизација у публикацији

Библиотеке Матице српске, Нови Сад

342.726-055.2(497.11)"2020"

305-055.2(497.11)"2020""

БЕКЕР, Косана, 1972-

Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2020. godinu / Kosana Beker, Biljana Janjić, Valentina Lepojević. - Pančevo : Udruženje građanki FemPlatz, 2021 (Beograd : Maxnova). -

103 str. : ilustr. ; 25 cm

"Prenera žena" --> nasl. str. - Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

- Bibliografija.

ISBN 978-86-81614-19-8

1. Јањић, Биљана, 1976- 2. Лепојевић, Валентина, 1991-

а) Женска права -- Србија -- 2020 б) Родна равноправност -- Србија -- 2020

COBISS.SR-ID 47500809

FemPlatz

ISBN 978-86-81614-19-8

www.femplatz.org